TOMO KUMIČIĆ

ISTOČNI GRIJEH

21610

14.–

TOMO KUMIČIĆ

ISTOČNI GRIJEH

—

1921

NAKLADA „TIPOGRAFIJA" D. D. ZAGREB

Sva autorska prava (preštampavanja, prijevoda, reprodukcije za film i t. d.) pridržaju u smislu zakona i ugovora pisac i nakladnik.

INGIRUMIMUSNOCTUECCEUTCONSUMIMURIGN

I

ERNESTO DI SANTAFIORA

Vrlo poštovani gospodine!

Toga dana, sjećate li se, trajaše naša konversacija duže nego običajno: preko dva sata. Toga dana, mogu kazati, nastade izmedju nas tješnja veza. Ja sam to oćutio, iz Vašega pogleda, Vašega držanja, Vašega življeg glasa, prem ne bijah svijestan pravog razloga ovog zbliženja. Mišljah, da je „Marroca" možda pobudila u Vas koje nježno sjećanje iz nepoznate mi još Vaše prošlosti ili podražila neishlapljena još erotička čuvstva. Marroca!

Kad ste ušli u sobu, opazili ste preda mnom na stolu knjigu. Bijaše otvorena izmedju 80. i 81. strane. Desni list u sredini prikazivaše sliku žene, koja je lice utisla medju jastuke, a po zatiljku i ledjima rasula joj se bujna kosa.

— Dobru zabavu, — rekoste smiješeći se, gledajući u knjigu i loveći po zraku rukom moju ruku, što Vam je pružih.

Gospodine profesore, — tako sam Vas nazivao, — ne nasladjujem se motreći sliku...

— Čemu ispričavanja..., prekinuste me.

— Ne ispričajem se. Opetujem: ne nasladjivah se motreći sliku, nego čitajući opis ove žene. Opis je bolji od slike. Motreći sliku vidim samo ono, što prikazuje: nesavršeno i sitno izradjeno žensko tijelo. Čitajući opis na lijevoj stranici, lebdi mi pred očima, uz moju fantaziju, u svoj svojoj savršenosti,

kako ju je nedostiživi Maupassant znao shvatiti, živa, prava i sasvim blizu čarobna Marroca. Javlja mi se u svim pojavama: časom gdje se kupa u prozirnoj vodi, časom gdje žarko grli svog ljubavnika, časom gdje pleše na travi medju drvećem kao kakvo . . . obsceno . . . božanstvo . . . Poznate ovu novelu?

— Ne, — odvratiste Vi, podigavši oči sa zavodljive slike.

— Onda čujte. Pročitat ću Vam je cijelu. Nije duga . . .

Vi ste sjeli u jedan fotelj, a ja Vama nasuprot u drugi, i stadoh čitati.

MARROCA.

Prijatelju moj, ti si me umolio, da ti opišem moje utiske, moje pustolovine, a ponajviše moje ljubavne zgode u ovoj zemlji afričkoj, što me toli dugo već privlači. Ti si se smijao dosta, i odviše, mojim crnim nježnostima, kako si kazao; i ti si me već vidio, kako me na povratku slijedi jedna velika crna žena u kapici od žute svile, zibajući se u blještavom odijelu.

I crnice doći će za cijelo na red, jer sam već vidio više njih, koje su u me pobudile želju, da zaplivam u toj tinti, ali meni se za moj nastup desilo nešto bolje i skroz originalno.

Ti si mi pisao, u tvom posljednjem pismu: „Kad ja znadem, kako se ljubi u jednoj zemlji, znati ću i opisati tu zemlju, bolje nego da sam je ikada vidio." Znaj, da se ovdje ljubi bijesno. Prvih dana ćuti se neki poseban drhtavi žar, neko uzbudjenje, neko surovo nabujanje pohote, neku klonulost sila od vrška nožnih prstiju, što sve neizmjerno podražuje

i pogoršava svu našu ljubavnu moć, sve naše sposobnosti, sve naše osjećanje, počamši od jednostavnog dodira ruku do one neizrecive potrebe, koja nas sili, da počinjamo tolike ludorije.

Razumijmo se dobro. Ne znam, da li ono, što vi zovete ljubavlju srca, ljubavlju duša, dali sentimentalan idealizam, konačno i platonizam, može postojati pod ovim nebom; vrlo sumnjam. Ali ona druga ljubav, ljubav sjetila, slatka i ugodna, ona je zaista strašna u toj klimi. Vrućina, to postojano paljenje zraka, što vas poput vrućice prožima, ognjene struje, što se poput morske plime valjaju iz velike pustinje tako blize, taj teški zagušljivi južnjak, što silniji to žešći od samog plamena, taj vječni požar kontinenta, što ga sve do u isti kamen razgara ogromno i uništavajuće sunce, uskipljuju krv, žežu meso, razbješnjuju.

Nu vraćam se na moj predmet. Ne ću da spominjem prve dane mog boravka u Alžiru. Nakon što sam obašao Bône, Constantine, Biskru i Šetif, došao sam do Bougie kroz klance Chabeta i prekrasnom cestom medju kabilskim šumama, koja se vuče nad morem kojih dvjesta metara visoko i koja vijuga po hrptovima obronaka visokog gorja sve do ovog čarobnog zatona Bougie, tako lijepog, kako je lijep Napuljski zaton, zaton Ajaccio i zaton Douarnenez. To su najdivniji zatoni što ih poznam. Nad ove uzvisujem samo onaj vrhunaravan zaton Porto na zapadnoj obali Corsike, izduben u crvenom granitu, napučen fantastičkim krvavim kamenim divovima, koje zovu Calanche de Piana.

Iz daleka, vrlo daleka, prije nego se uoči cio veliki zaton,, u kom spava mirna voda, opazi se Bougie. Taj grad stoji na strmoglednoj izbočini visoke zašumljene gore i sliči bijeloj pjegi na ze-

lenom obronku il pjeni vodopada, što se ruši u more.

Kako sam se pojavio u tom malom, ali vrlo ubavom gradu, osjetio sam, da ću se ovdje duže zadržavati. Svud naokolo obuhvata pogled grbave vrhunce, zubate, rašljaste svakojakih čudnih oblika i tako stisnute, da se izmedju njih jedva vidi otvoreno more. Zaton savim sliči jezeru. Modra voda zadivljuje svojom prozirnošću. A nebo, koje izgleda kao da je dva puta prevučeno azurnom bojom, razgaljuje se zgora u nedohitnoj ljepoti. Čini se, da se nebo i more medjusobno gledaju, uzvraćajući si svoje odraze.

Bougie je grad ruina. Odmah na obali vidi se jedna remek-ruševina. To su stara saracenska vrata, obrasla bršljanom. I u gorovitoj šumi svuda okolo mjesta ima ruševina: zidina rimskih, spomenika saracenskih, ostanaka arapskih gradjevina.

Ja sam iznajmio malu kuću u gornjem dijelu grada. Ti poznaš takove toli često opisane kuće. One nemaju prozora na vanjskoj strani, već dobivaju svjetlo iznutra, sa dvorišta. U njima ima velika zračna sala, gdje se sprovodi dan, a na krovu terasa, gdje se provodi noć.

Ja sam se odmah priljubio običajima vrućih krajeva, to jest da mirujem iza ručka. To je doba najžešće omare afričke, doba, kad se gotovo ne diše, doba, kad su ulice, čaršije i duge ceste, što zablještuju oči, puste, kad cio svijet spava ili bar nastoji da spava, lišen odijela koliko je samo moguće.

Ja sam postavio u mojoj sali sa stupovima arapske konstrukcije jedan prostrani divan, pokrit sagom sa Džebel-Amura, i običavah se protegnuti

na njem, odjeven malne kao Assan. Nu nisam mogao počivati; mučila me moja suzdržljivost.

Prijane moj! Ima u toj zemlji muka, koje ne bih želio da upoznaš; potrebu vode i žene. Koja je strašnija, ne znam. U pustinji počinio bi čovjek svako i najsramotnije djelo za čašu hladne bistre vode. A što sve ne bi počinio u kojem mjestu na morskoj obali za jednu lijepu zdravu svježu djevojku! One ovdje, u Africi ne fale. Nasuprot, ima ih obilje; nu, da nastavim moju poredbu, one su sve tako škodljive i trule kao žitko blato u zdencima Sahare.

Jednog dana, kad bijah više satrven nego obično, nastojah, da usnem, ali uzalud. Moja stegna drhtala su kao preslica i ja sam se neprestano okretao na mom sagu. Napokon, ne mogavši više izdržati, ustadoh i izadjoh.

Bilo je to u mjesecu srpnju, iza podna. Taraca bijaše tako užarena, da se je na njoj moglo kruh peći. Košulja, u času mokra, lijepila mi se za tijelo. A na čitavom obzorju lebdila je tanana bijela magla, para vrućeg južnjaka. Teška omara mogla se gotovo hvatati.

Sašao sam prema moru. Obišavši luku proslijedih strmom obalom uzduž ubavog zaljeva, gdje se nalaze kupališta. Vrletna gora, pokrita grmljem i visokim aromatičnim biljem jakih mirisa, okružuje zaljev, a uz cijelu obalu vire iz mora velike smedje hridi.

Nikoga nema vani, ništa se ne miče, nigdje ni traga ptici, ne čuje se ni glasa životinjskog, ni koji štropot ni pljuštanje. Nepomično more kanda je zamrlo pod suncem. Ali u ražarenom zraku kanda se čuo zuj vatre.

Najednom, iza jedne klisure, napol utonule u tihu vodu, zamijetih lagano micanje. Okrenuv se spazih jednu golu ženu, do pasa u vodi, što se kupa, misleći, da je u to doba najveće vrućine sama. Gledala je prama pučini i poskakivala u moru, ne videći mene.

Ne bih si mogao zamisliti prizor, koji bi me više usupnuo od ovog prizora: ta lijepa žena, u toj vodi prozirnoj kao staklo, u toj bliještavoj svijetlosti. Ona bijaše dosta lijepa, bajna, velika, izrasla poput kipa.

Ona se okrene, krikne i nešto plivajući nešto hodajući naglo se sakrije iza pećine.

Znao sam, da će morati izaći, pa sam sjeo na obalu i čekao. Čas zatim pokaže ona sasvim umiljato glavu krcatu bujne kose, spletene vrlo površno. Njena usta bijahu široka, usnice uzvinute kao da su natečene, oči velike, drzovite, a meso nešto zagasito uslijed klime, poput starinske bjelokosti, tvrdo i slatko, prava svojina bijele rase opaljene suncem crnaca.

Ona mi dovikne: „Odlazite". I njezin pun glas, ponešto oštar kao i cijela njena osoba, imadjaše grleni zvuk. Ja se ni ne lecnuh. Ona nastavi: „Gospodine, nije u redu, da se ovdje zadržavate". Slovo **r** ropotalo je u njezinim ustima kao točkovi teretnih kola. Ja se ni sada ne ganuh, a glave nestade.

Nakon kojih deset časaka pomoli se lagano i oprezno kosa, zatim čelo, onda oči, kako se to dogadja u djece, kad se igraju skrivača te izvirkuju, da vide onoga, koji traži.

Ovaj puta izgledala je neprijazno, i ljutito je rekla: „Vi me silite, da ne izadjem, dokle ste ovdje". Tada ustadoh i odoh, često se osvrtajući.

Kad je ona držala, da sam dosta daleko, izadje iz vode, pognuta, okrećući ledja prema meni. I nestade u jednoj pukotini iza suknje, obješene na otvoru izmedju oba grebena.

Sutradan dodjoh na isto mjesto. Ona bijaše u vodi, nu imadjaše na sebi potpuno odijelo za kupanje. Stade se smiješiti, pokazujući mi sjajne zube.

Osam dana iza toga bijasmo prijatelji: nakon slijedećih osam dana, još više.

Ona se zvala Marroca. Za cijelo ne bijaše to njeno pravo ime. To ime izgovarala je, kao da u njem ima petnajst slova **r**. Bijaše kćer španjolskih naseljenika, a udala se za jednog Francuza. Pontabèze bijaše državni namještenik. Nikada nisam pravo znao, kakvu je službu vršio. Samo sam opažao, da je bio vrlo zaposlen, i više me nije zanimalo.

A tada, izmijenivši doba svog kupanja, stade ona svaki dan dolaziti k meni iza ručka, da kod mene drži svoju siestu. Siestu! Krasan je to počinak.

Ona bijaše zaista čarobna žena, tipa nešto bestijalna, ali ohola. U njenim očima neprestano je gorila strast. Njena poluotvorena usta, njeni oštri zubi, isti njen smijeh odavahu nešto divlje. Njezine bajne grudi, dugoljaste i uspravne, zašiljene kano kruške, gipke, kao da ih pokreću ocjelna pera, podavahu njenom tijelu nešto životinjsko i prikazivahu u njoj biće inferiorno i divno, kano stvoreno za neobično ljubakanje. Ona je u meni budila sjećanje na starodnevna obscena božanstva, koja se na travi i lišću podavahu uživanju slobodnih svojih nježnosti.

Nikada nije još nijedna žena u svojim bedrima nosila toliko neutažive požude. Iza njezinog stra-

stvenog grljenja i stenjanja, škripanja zubima, grčenja i griskanja, gotovo uvijek slijedila je potpuna malaksalost. Nu ona bi se nenadano razbudila u mom naručaju, odmah spremna na novu borbu, prem su joj toliki vrući cjelovi već ispalili usne.

Inače bijaše sasvim jednostavna duha. Zvonki smijeh zamjenjivao je u nje misao.

Ohola, svjesna svoje ljepote, nosila je najlaganije odijelo i trčala, hodala, skakutala u mojoj kući upravo nesvjesnom i drskom bestidnošću. Kad je konačno bila sita ljubavi, iznemogla od kriča i lomljenja, usnula bi uza me tvrdo i spokojno. I dok je zagušljiva omara izvlačila na njenu zagasitu put maljušne kapljice znoja, odvajao bi se sa njenih ruku ukrštenih ispod glave, sa svih skrovitih nabora, sa cijelog tijela neki miris kao po divljačini, što tako godi muškarcima.

Katkada bi dolazila k meni i uvečer, kad je njezin muž bio u službi, ne znam gdje. Mi bi se tada protegli na sagovima, tek malo ogrnuti finim orijentalnim tkaninama.

A kad je veliki sjajni mjesec vruće zemlje zaplovio nasred neba, obasjavajući grad i zaljev s njegovim okruglim okvirom brdina, mi bi tada opažali na svim dugim terasama čitavu vojsku šutljivih fantoma, što se od vremena do vremena dizahu, mijenjahu mjesto i opet legahu, opojeni lijenom vrućinom, ponešto jenjalom.

Usprkos sjajnosti ovih afričkih večeri Marroca je tvrdokorno običavala da neodjevena izlazi i na svijetle mjesečeve zrake. Nije marila, što se je mogaše ovako vidjeti, te bi često u noći, usprkos moje bojazni i mojih molba, uzvikivala tako živo, da su njene povike iz daleka psi lavežom odvraćali.

Kad sam jednom drijemao pod vedrim zvjezdanim nebom, klekne ona do mene na sag i približavajući mojim ustima svoje velike uzvinute usne, reče: „Ti moraš doći k meni spavati".

Nisam je razumio: „Kako? K tebi?"

„Da, kad će moj muž otići, ti ćeš doći na njegovo mjesto.

Nisam mogao odoliti, a da se ne nasmijem.

„Zašto, dok ti možeš doći amo?"

Ona, govoreći mi u usta, potiskujući svoj topao dah do dna mog grla i ovlažujući moj brk svojim disanjem, nastavi: „Želim to, da zadržim jednu dragu uspomenu". A slovo **r** vuklo se opet dugo i orilo poput štropota vodopada medju večinama.

Nisam shvatio njenu misao. Ona me obuhvati oko vrata. „Kad ti ne ćeš biti više ovdje, misliti ću na te. I kad ću zagrliti mog muža, utvarati ću si, da si to ti".

Slovo **r** opet se orilo, kao grmljavina u krugu obitelji.

Ja sam promumljao, ganut i vrlo razveseljen: „Ali ti si luda. Meni je milije, da ostanemo ovdje. Zaista, ne bijaše me nimalo volja, da uredimo sastanak pod bračnim krovom. To su stupice, u koje redovito padaju ludovi. Nu ona me molila: „Ti ćeš vidjeti, kako žarko ću te ljubiti, srce". Slovo **r** opet se orilo kano bubanj, kad naviješta navalu.

Njezina želja činjaše mi se tako osobitom, da se nisam više izvinjavao. Nego misleći na to, činilo mi se, da prozirem neku duboku mržnju protiv supruga, neki način potajne osvete žene, koja nasladom vara svog preziranog muža te ga želi varati u njegovom stanu i u njegovom krevetu.

Rekoh joj: „Tvoj muž vrlo ti je zao, zar ne?"

Ona neprijazno odvrati: „Ne on je vrlo dobar."

„Ali ti ga ne ljubiš?"

Ona upre u me pogled svojih širokih zapanjenih očiju: „Ja ga ljubim, dosta, vrlo, ali ne toliko, koliko tebe, srce."

Dok sam razmišljao, kako da tu tajnovitost odgonetam, ona mi utisne na usta jedan od onih dražesnih-poljubaca, kojih je moćan upliv dobro poznavala, i prozbori: „Ti ćeš doći, reci?"

Nu ja sam oklijevao. A ona se odmah obuče i ode.

Prošlo je osam dana, ona se nije vratila. Deveti dan dodje, zaustavi se tromo na pragu moje sobe i upita: „Hoćeš li doći ove večeri k meni? Ne dodješ li, ne dolazim više k tebi".

Osam dana, prijane moj! To je mnogo. Osam dana u Africi, ovih osam dana vrijedilo je koliko mjesec dana! Doviknuh: „Doći ću", i raširih ruke, u koje se ona baci.

Uvečer čekala me u jednoj susjednoj ulici i povela kući.

Pontabèzeovi su stanovali u nekoj maloj niskoj kući. Prošao sam najprije kroz kuhinju, gdje je bračni par običavao blagovati, a zatim udjoh u sobu jednostavno okrečenu, čistu. Na zidu visjele su obiteljske fotografije. Ispod staklenih poklopaca stajalo je umjetno cvijeće. Marroca bijaše kano izvan sebe od radosti i poskakivala je opetujući: „Eto, ti si kod nas, ti si u svojoj kući."

Ja sam se doista vladao, kao da sam u svojoj kući. Kako sam oklijevao, da se u tom nepoznatom stanu lišim stanovitih dijelova odjeće, bez kojih zatečen čovjek jednako nepomoćan kao i smiješan, ona me uhvati i odvuče silom u susjednu sobu sa svom mojom robom.

Ja se napokon osjetih sigurnim i nastojah, da joj to dokažem, koliko sam samo mogao. Nakon dva sata, kad još uvijek ne mišljasmo, da se predamo počinku, uprepastiše nas najednom žestoki udarci o vrata. Začuje se jak muški glas: „Marroca, to sam ja".

Ona skoči: „Moj muž! Sakrij se brzo pod krevet". Ja sam zdvojno tražio moje hlače, a ona me gurkala dahćući: „Ajde dakle žurno."

Ja se bacih na trbuh i tiho uvukoh se pod krevet, onaj krevet, na kojem mi bijaše tako ugodno.

Ona ode u kuhinju. Čuo sam, kako je otvorila ormar, zatvorila ga, vratila se i donijela neki predmet, što ga nisam vidio. Dok je njezin muž gubio strpljivost, ona je govorila glasno i mirno: „Ne mogu da nadjem šibice." Čas zatim reče: „Evo ih, već ti otvaram." I otvori mu.

Muž udje. Vidio sam mu samo ogromne noge. Ako mu je cijelo tijelo odgovaralo nogama, morao je biti orijaš.

Čuo sam poljupce, lagan udarac ruke na golo tijelo, smijeh. Zatim reče on marseljskim narječjem: „Mislio sam, da već tvrdo spavaš." Pošao je do ormarića, dugo ondje tražio, a onda se vratio k njoj. Ona se pružila preko kreveta kao umorna od rada, a on zacijelo htjede da se s njome mazi, jer sam čuo nekoliko njezinih zbunjenih riječi i cijelu puščanu vatru slova *r*.

Njegove noge bijahu tako blizu mojima, da sam oćutio živu, ludu, neizrecivu želju, da ih se sasvim ljubazno dotaknem.

Kako mu naumljen posao nije polazio za rukom, mučio se. „Ti si danas vrlo okrutna", reče i odluči da ode: „Zbogom mala." Začuje se još jedan poljubac, a zatim se okrenuše velike noge, pokazujući

mi u hodu svoje velike nokte, i kurja oka, i odoše u drugu sobu. Vrata na ulicu zatvoriše se.

Bijah spasen.

Lagano se izvukoh iz mog skrovišta. Marroca je medjutim, udilj naga, zaplesala oko mene, smijući se obijesno i glasno i pljeskajući rukama, a ja sjedoh na jednu stolicu: Nu odmah ustadoh, osjetivši, da sam sjeo na neki hladan predmet. Kako ne bijah bolje obučen od moje družice, taj me je doticaj vrlo lecnuo. Ogledah se.

Na stolici ležala je mala sjekira za drvo, oštra kao nož. Kako je došla na to mjesto? Nisam je vidio, kad sam amo došao.

Marroca, opazivši, kako sam naglo odskočio, luda od radosti, stade se grohotom smijati i kašljati, i obim se rukama uhvati za trbuh.

Meni se nije svidjelo to veselje. Mi smo vrlo neoprezno postupali. Mene još uvijek prolažahu srsi, pa me neugodno diraše taj ludi smijeh.

„A da me je tvoj muž opazio?" upitah.

Ona odvrati: „Pa šta onda!"

„Kako? Zar to ne bi bilo ništa. Ti si bezumna. Ta samo da se je sagnuo, mogao me je vidjeti."

Ona se ne smijaše više. Smiješiše se samo njene velike oči, u kojima klicahu nove požude.

„On se ne bi sagnuo."

Ja sam nastavio: „Na primjer, da mu je samo pao šešir, morao bi ga bio podići. A tada? Ja, u tom kostimu..."

Ona obuhvati moja ramena oblim i snažnim rukama i spustivši glas, kao da mi je htjela kazati: „Ja te obožavam", prošapće: „Onda se dakle ne bi bio više digao."

Nisam je razumio.

„Zašto?"

Ona pokorno žmirne očima i mahne rukom prema stolici, gdje sam ja htio sjesti. I njezin ispružen prst i puni obrazi, i njene poluotvorene vedje i oštri zubi, divlji i sjajni, sve to mi je pokazivalo malu sjekiru, koje se je rez britko svjetlucao.

Ona se pomakne te ju dohvati. Zatim me lijevom rukom privuče sasvim k sebi, priljubivši se bokom uza me, a sjekiricom u desnoj ruci zavitla, kao da će odsjeći glavu nekom čovjeku, što kleči.

Evo, dragoviću moj, kako se ovdje shvaćaju bračne dužnosti, ljubav i gostoprimstvo!

Časak se gledasmo, a tada ustadoh, stupih pred Vas i nastavih: — Dakle kako Vam se Marroca najviše mili: u vodi, na ravnom krovu, kad sakriva sjekiru ili kad pleše poput obscenog božanstva?

— Kako — odvratiste Vi i sagnuste glavu. Malo zatim nastaviste: — Kao zavodnica jednog Abelite... Marroca Pontabèze nije njeno pravo ime...

— Zar ju Vi poznajete? Nije moguće, ne šalite se.

— Nisam kazao, da ju poznajem. Rekoh, da Marroca Pontabèze nije njeno pravo ime. Ni Marroca, ni Pontabèze...

— Odakle to znadete? Zar je to sve, što znadete? — presenećeno stadoh Vas pitati. Nu Vi ste jednako ostali mirni i lagano micali glavom, stišćući lijevi palcem i kažiprstom dolnju usnicu.

— Gospodine profesore, — uhvatih Vas za desnu ruku, — ne znam, kako da si rastumačim ove Vaše misteriozne aluzije... Marroca... zavodnica... možda njega samog... Ali Maupassant ne bijaše Abelita...

— Znadete, što su Abeliti?

— Neka vjerska sekta gnostičkog porijekla. Pobliže mi nije poznato.

— Da, jedna sekta gnostičkog porijekla, koja nada sve propovijedaše tjelesnu čistoću. Ime joj potječe od Abela, Adamova sina, koji je prema bibliji živio u čistoći, bez žene. A Maupassant nije nikaki Abelita.

— Pa kako dolazi neki Vaš Abelita u savez s jednom njegovom novelom...

— Ne kažete pravo „novelom", ako mislite time reći, da je ta novela izmišljena. Bit će za cijelo istinita... Nu o tom drugi put. Duga je to historija...

— Dobro je, uzdam se, što skorije, i držim Vas za riječ.

Vi stadoste tada listati po knjizi, što ste ju sobom donijeli, da nastavimo čitanje. Ja sam čitao neko vrijeme dialog i prestavši kod izreke: „Život se pomladjuje neprestanim cijepljenjem novog u staro", zamislih se.

— Dakle, napred, — prekinuste Vi šutnju.

— Oprostite, razmišljah o ovoj dubokoj misli. — odvratih još uvijek zamišljeno.

— I o... Marrr... zar ne?

— Jest, i o njoj. I njezin „bračni prsten" bijaše „koban". Čitali smo dramu Vinzenza Morello „Il malefico anello."

— Marroca bijaše doduše udata, nu njen brak ne ulazi u našu temu, — primijetili ste Vi.

— Našu temu! Kako Vi to glatko kažete, a o toj našoj temi ja nemam ni pojma.

— Samo malo strpljenja. Sve ćete saznati, sve. Ali sada nije moguće, jer je već kasno i jer ne bi bilo dovoljne baze za razumijevanje... Uostalom, htjedoh Vas već više puta pitati, da li ste razmišljali kada o istočnom grijehu, sudbini, slobodnoj volji, teogoniji...

— Samo o slobodnoj volji... Vjerovah u slobodnu volju, prem se nikad nisam mogao oteti fatalističkim impresijama. Slobodna volja ipak postoji... Ima li i to saveza sa Marrr...?

— Kako ste znalični! — ustali ste Vi, uzeli svoju knjigu, dohvatili mekani šešir osobito širokog oboda, pružili mi ruku, te lagano odmičući prema vratima i na svakom se koraku zaustavljajući nastavili: — Slobodna je volja u savezu sa sudbinom, teogonijom, kosmogonijom, istočnim grijehom. Razmišljanje o jednom vodi nas do razmišljanja o drugom. Svi metafizički problemi čine zajedno jedan ciklus. — Rekavši to, izvadiste iz ogrtača, što ga po običaju uopće niste skidali, jednu brošuru.

— Ovo sam djelce, „Misli o istočnom grijehu, sudbini, slobodnoj volji, teogoniji itd.", napisao, sabravši neke moje nazore. Nije izradjeno, nije dotjerano. Kako rekoh, to su samo misli. Danas sutra, nakon više godina, decenija, možda će se naći, tko će na ovoj bazi dalje poraditi, napisati veliko stvarno djelo... Ili će ostati neopažene ove misli. Pročitajte, pa ćemo onda dalje razgovarati.

— Drage volje, gospodine profesore. Vrlo me veseli, što ću zacijelo naći u njem zanimljivih misli, a nakon toga saznati...

— Naravno, onda dolazi na red Marroca, — prijazno rekoste i tiho odoste.

— Kako je, — pomislih ja, — zagonetan taj čovjek, Ernesto di Santafiera.

Nekoliko dana iza toga saopćih Vam, da sam pročitao Vaše djelce, kako ste ga sami nazivali.

— Jeste li sve razumjeli? — upitali ste mi Vi.

— Držim, da jesam, — odvratih.

— Dakle? Što je temeljna misao?

— Vi predočujete postanje najviših duhova, to jest bogova, zatim srednjih, to jest andjela, zatim nižih, to jest duša odredjenih za utjelovljivanje u ljudskim bićima, iz klica života, koje su prve svladale adhesiju i zadobile gibanje. Glede stvorenja ljudi velite, da je postojala borba. Bog stvoritelj čovjeka nastojao je, da ga uzdrži, božanske sile, protivnice inkarnacije opirahu se tomu. Prvi mu je zabranio, da ne jede sa „Drveta od znanja dobra i zla", da ne bi spoznao prednosti čistog duhovnog života pred tjelesnim, punim boli i patnja. Potonje nukahu ga posredstvom „Zmije", da uzbere s tog drveta i živi do vijeka, prezrevši spolnu ljubav i onemogućivši tako njenu posljedicu, množenja ljudi. Radilo se dakle o tom: ili će čovjek ostati i množiti se, ili će izginuti bez potomstva, to jest ne će radjati tjelesa, podesna za inkarnaciju duša. Istom mnogo kasnije iza Mojsija htjedoše pripadnici kršćanskih konfesija uočiti u Adamovom neposluhu ljagu tako sramotnu, da je prožela prekršitelje i utisla griješni žig na njihovo potomstvo: naučahu, da je Bog zabranio spolni doticaj, i prekršaj te zabrane, prvi i najveći grijeh čovjeka, nazvahu „Istočnim grijehom."

— Da, to bi bila temeljna misao glede istočnog grijeha. Htio sam pozivom na Mojsijevu „Genesu", predočiti, da je tumačenje o istočnom grijehu nenaravno. Bog, stvoritelj čovjeka nije mogao zabraniti sredstvo mnažanja ljudskoga roda... Bilo bi to nenaravno, apsurdno... To bi značilo, boriti se protiv sama sebe... Nasuprot, božanska sila, koja je odredila stvorenje čovjeka, osigurala mu je mnažanje stvorenjem raznih plemena, spojenjem ljubavnih naslada s rasplodjujućim funkcijama, te održanjem ravnovjesja izmedju poroda muškaraca

i žena. Ova tri od naše volje neodvisna sredstva, uzdržaju mnažanja ljudi.

Još skoro dva sata razgovarasmo o tom djelcu kao i inim pitanjima iz mistike, crkvene i opće povijesti i filozofije.

— A kako uopće dolazite na ovake misli? — upitah tada.

— Ja sam nemiran duh. Razmišljam, kako vidite, o najmisterioznijim stvarima. Ne slijedim lozinku „Vjerovati i pomiriti se", niti lozinku „Ne vjerovati i buniti se", već slijedim načelo „Vjerovati i buniti se." Zanima me i zanimalo me razmišljanje, tko smo i odakle dolazimo. Tko smo, — zamislili ste časom i tiho nastavili, — ... i odakle dolazimo...

— A sada mi pričajte o Marroci, — prekinem časovitu šutnju. — To jest, kažite mi, molim, koji savez imade izmedju nje i ovog razmatranja.

— Čut ćete. I život onog Abelite, što ga spomenuh, uvjerava me, kako je uzaludna borba protiv prirode. Držim, da Vas teološka razmatranja malo zanimaju. Marroca više, zar ne? Nu sve to tako je u savezu, da se po mom shvaćanju ne dade odijeliti. Mene više zanimaju apstraktna razmatranja, to jest zabavna literatura. Predmet je ipak jedan te isti, promatramo li ga ovako ili onako.

Rekavši ovo, stadoste se spremati na odlazak.

— A Marroca? — primijetih nujno. — Vas zanimaju apstraktna razmatranja, to jest filozofija, i napisaste vrlo zanimljivo djelo. Dajte mi već jednom ispričajte konkretne dogadjaje, koji dadoše povoda svem ovom razgovoru. Možda ću naći u njima zgodnu osnovu za kakav roman. Ta sami priznajete, da me zanima zabavna literatura.

— Sada je prekasno. Dakle sutra uvečer u sedam sati, dolje u aleji. Do vidjenja!

Ispratih Vas do vratiju. Vi primakoste ruku velikom obodu šešira, u znak pozdrava, i odoste.

Slijedećeg dana, prolazeći drvoredom, već izdaleka Vas ugledah i prepoznah po laganom hodu, mekanom crnom šeširu širokog oboda i dugom crnom ogrtaču. Tek što pristupih do Vas, započeste: — A sada odmah o praktičnom istočnom grijehu...

Do kasno u noć šetasmo gore dolje drvoredom. Vi ste žurno i živo pričali. Rado se sjećam te večeri, a sjećajući se je, pojave mi se pred očima kano žive sve one zgode iz najdavnije prošlosti, iz vremena prije postajanja svjetla, do tek minulih dana drugog decenija dvadesetog vijeka: svi oni, što se na početku vremena odvojiše od božanstva, te kao samostalna duhovna bića upravljaju vijekovima i svemirskim poretkom, atomi energije i cio sinedrij apstraktnih božanstva nad Himalajom, Sinajem, Nilom i u beskonačnosti, te obscenih lakrdijaša na Olimpu, Ossi i Pelionu; sve klice života, svi pneumatici, fizici i hilici, svi „dobri" i „zli"; svi znani i neznani ljudi, koji su tresli sudbinom podloženih naroda ili se savijali pred svojim gospodarima, koji su se predali bujici strasti, plesali u kolu plamenih jezika te izgarali u njem, i koji su htjeli da budu jači od napasti moćnog Asmodeja i Demiurgosa; Trimurti, Pleroma, Satana, Adam, Eva, Abel, kralj Gala, sveti Augustin, fra Callisto, general Damrémont, kardinal Rafael di Granara, sirotna Rosaura, Donato Gasperi, contessa Gaetana, maestro Sanrabelli, Attalin Simonis, Berilla Mirand, Zarif Pervane i protagonista Vaše priče, Abelita fra Domenico.

II.

KARDINAL RAFAEL.

U raskošnoj sali palače sjede u prostranim naslonjačima conte Ruggero Barbiani dei Ricci i supruga mu Silvia, a sobom šeće i zaustavlja se časom kod prozora, pogledavajući na Vječni Grad, kardinal Rafael di Granara, brat contesse Silvije Barbiani. Teški ćilimi, slike i kipovi počam od petnajstog vijeka, neumrla jela neumrlih umjetnika, zlatan ures na sve strane u prostranoj sobi odaju, da u palači Barbiani vlada bogatstvo. Zapadno joj pročelje gleda prema crkvi S. Trinità dei Monti, istočno prema crkvi S. Maria della Concesione, a južno, glavno, prema Quirinalu, Capitolinu i Palatinu, tom najstarijem Rimu, što mu temelje udari i dade ime gojenac vučice Marsov sin Romulus.

Najjači i najslavniji su to temelji na cijeloj kuglji zemaljskoj: oni nose Vječni Grad. Oko njihovog četverokuta okupilo se najprije sedam brežuljaka, oko kojih sazida kralj Servius Tullius zid za obranu od neprijatelja. Senat i rimski narod upravljahu Gradom, koji se širio sve okolo sedam brežuljaka, prešao Tiber i obuhvatio Vatican. A car Aurelianus opasao je taj proširen grad novim jakim zidom. I preko njega se širio grad i zvijezde, što se po stalnim putanjima kreću nebom, promatrahu ovo carstvo i ne vidješe ljepšeg. A dodjoše tada Alarik, Vandali i Odoaker. Prestade Rimljanin vršiti proročanstvo Didone: praštati pobijedjenima i krotiti prkosne. Umukoše Claudianus i Rutilius, posljednji pjesnici rimske slave. Barbarske horde poharaše Prvi Grad. Drevni hramovi, stupovi, amfiteatri, forumi, panteoni, terme, slavoluci, postadoše ruševine... Gospodarica svijeta klonula je eto, izgu-

bivši svoje gradjane, pod navalom neprijatelja, pod kamenjem svojih ruševina... Gdje njezin sjaj, gdje ponos, gdje je obilje neobuzdanog veselja? — zakukao je tada zadnji pravi Rimljanin, papa sveti Grgur Veliki, i stao iznova zidati Rim. Iznikoše onda tečajem vijekova mnogobrojne palače i crkve, remek-djela nove umjetnosti. S ove strane Tibera počivaju ruševine kraljevskog poganskog Rima, s one strane koči se na Vaticanu impozantna bazilika Svetoga Petra. Ali nije porušena slava starog Rima, niti će potamniti sjaj kršćanskog doba, sve da rimski orao u svom letu i skrene s puta, što mu ga Constantin pokaza, i poleti za onim drevnim mužem, koji je ugrabio Laviniju. Na temeljima Romulova grada počiva neizmjerna kultura od dva i pol milenija, i tu slavu ponosno promatra kupola svetoga Petra.

Na ovu kupolu bacio bi pogled kardinal di Granara, kad bi se zaustavio uz prozor zapadnog pročelja palače, namrštio obrve, zategao usne i naglo stresao glavom, kao da daje oduška pridušenom jadu. Začas bi se onda primirio, i udaljio od prozora, koracajući sobom i držeći ruke na ledjima. Nu dok mu nategnute mišice i nisu mrštile lice, odavalo je ono najveću ozbiljnost i više strogost nego blagost. Kardinal Rafael di Granara, visoka i vitka rasta, izgledao je kao da mu je njegov oblik uzajmio slavni kipar Tenerani. Veliko čelo, sijeda kosa, bujna i kovrčasta sve do sljepočice, a rijetka na stražnjem dijelu tjemena, malo pognut nos, velike obrve, duge kose brazde nad gornjom usnicom i kratke zavinute sa strane kraj ustiju, izbočena brada, pronicav miran pogled, sve to podavalo mu je značajan izražaj, koji može da izvede neodoljiv dojam i upliv na svakoga, tko ga pogleda.

Ruggero Barbiani i supruga mu Silvia nepomično su sjedili u prostranim naslonjačima, ona zlovoljno, on nehajno gledajući preda se. Ona je, prebacivši lijevu ruku preko naslonjača, uspravljene glave i počešljana kano Agrippina, očito da ne naruši dostojanstvene mirnoće, savladavala ljutitost, koja joj još titraše u očima i nemirnom dahu. A on je žmirkao te podbočivši lakte u ručke naslonjača i unakrstivši prste, upro u njih bradu, pružio se i odolijevao tako dosadi, koja se u njemu budila, a koju htjede da sakrije pred ženom i njenim bratom kardinalom. Jak vrat, puni obrazi, obriven brk, obrita brada, jak nabor čela nad obrvama i nosom, malo nisko uho i velika izbočena mesnata brada odavahu čistokrvno mu rimsko porieklo, ako i ne baš iz obitelji Tita Flavija Vespasiana.

U tišini začuje se, kako su se otvorila vrata. U sobu udje Maria Pia, kćer supruga Barbiani, vrlo lijepa djevojka od dvadeset godina. Čas iza nje pojavi se na vratima njezin godinu dana mladji brat Damaso. Maria Pia htjede doći k majci, nu ova digne lijevu ruku i ispruži šaku, znak, da ode. Kćerka zabrinuto pogleda majku, okrene se i ode prema vratima, povuče brata, koji je ostao kod vratiju, i tiho izadje s njim.

— Ruggero, — prekine dugu šutnju contessa Silvija, —sada zacijelo uvidjate, da je moja bojazan bila opravdana. Slutila sam zlo, veliko zlo. I eto, slutnja se obistinila, u svoj svojoj strahoti. Užas me hvata... ustane ona naglo i pokrije čelo lijevom rukom, upirući se desnom o naslon stolice.

— Umirite se, umirite se, — promuca Barbiani i spusti ruke na trbuh.

— Nevjerojatan mir, — dobaci kardinal, okrenuvši se od prozora.

— Eminenza, — odvrati mirno Barbiani, — držim, da bih Vam mogao ugoditi, gdje me vidite, kako se postojano opirem šestom smrtnom grijehu.

— Hvale vrijedan je takav otpor, nu ja bih Vam mogao oprostiti i rado oprostio, kad bih mogao vjerovati, da Vašu nutrinju, još daleko od griješne srdžbe, uznemiruje žalost. Što više, bio bih mnogo umireniji... Većim bih pouzdanjem gledao u budućnost — uzrujano govoraše kardinal.

— Eminenza, — jednako mirno — reče Barbiani, — krivo mi činite. Zar sam ja mogao slutiti, da će Vito zlorabiti naše povjerenje, naše savjete smetnuti s uma, naše...

— Naše ime osramotiti, — ogorčeno upane contessa Silvia i sjedne.

— I srnuti u kaljužu grijeha... — uhvati se kardinal za čelo i ušeta sobom.

— Vi ste ga, — upane opet contessa, okrenuvši se prema mužu, — slali u svijet, na nauke, u pustolovnu Francusku i Španiju. Vi ste dali prvi povod, i Vaš brat Lorenzo...

— Oprosti, sestro, ti ipak ideš predaleko. Lorenzo nije nikada dao povoda, da o njem posumnjamo. A Ruggero ne bijaše nego suviše mekan. Popustio je nagovoru. Vito, pak boraveći daleko od kuće, u slobodi, zacijelo nije osjećao, da ga prati i nadzire jaka volja i neumoljivost njegova oca, pa je zaveden posrnuo. Njemu treba zapta, čvrsta zapta, dok se ne ustali u krepostima, dok ne postane skroz naskroz otporan napastima. Kad se odlučilo, da ode u Barcelonu, ne htjedoh se odviše miješati u stvar. Otac je prvi, koji treba da se brine za spas svog djeteta. Ali upravo taj Vaš mir, — zaustavi se kardinal pred Ruggereom, — taj Vaš savršen mir sili me, da zauzmem odlučno stanovište. Vito je sin sestre kardinala Rafaela, on se odrekao svjetskih taština, posvetio Bogu i njemu mora da služi. I kao njegov najbliži rodjak i kao kardinal Svete Stolice pozvan sam ja, da pritegnem uzde, koje su odviše popustile. Mati njegova to i onako želi, a dobar otac morat će se samo uzradovati, ako mu čvrsta ruka pomogne ravnati kormilom na brodu spasa njegova sina. Ruggero, ja Vas molim, prepustite meni Vita. Vi ste odviše blag.

— Pa zar nije blagost uzvišena krepost? — tromo zapita Ruggero.

— Jest, gdje je na mjestu. Gdje nije, prestaje biti krepošću i graniči s opačinom. Ruggero, Vi znadete, koliko Vas štujem i volim. Mi smo si najbliži. Nu mene ne ćete dobiti ni u koji kompromis. Crkva poznaje jednu vlast, jednu nauku, jednu disciplinu. Zar treba da i to spominjem? Vito je potomak Marcella Barbiani, velikog zaštitnika Leona X. Barbiani bijahu u rodu s Agostinom Chigi, ljubimcem Julija II. Rafaelove Sibille Agostinu su slikane, a brda sa petokrakim zvijezdama i stabla sa dvije unakrštene grane u grbu Chigi, koji je nosio i papa Aleksander VII. ista su, koja rese i grb della Roverè. Medju kardinalima Svete Stolice ima i sada jedan Chigi. Kardinal San Giorgio, koji je u spavajućem Amoru otkrio talent Michelangela, bijaše rodjak obitelji Barbiani i Rospigliosi. Rospigliosi dali su papu Klementa IX. Vitovi predji bijahu i Lambertini, rod pape Benedikta XIV. Vitova baka rodjena je Rezzonico, njegova majka rodjena je di Granara. Vito nije dijete, a što je najviše, on nosi sveti red! Uza sve to nema on prave moralne osnove. I zato se hoće željezne ruke, koje će ga dovesti na pravi put.

— Ja sam uvjeren, — nadoveže na ovo Barbiani, da je Vito plemenite duše i vrlo dobra srca. Nu što ćemo, ako se ipak varamo? Što ćemo, ako se osvjedočimo, da ova zabluda ne bijaše slučajna i jedina, već da je njegova duša sklona lakomislenosti?

— Disciplina djeluje redovito na uzgoj duše, — odvrati dostojanstveno kardinal, — a kad nije u stanju da oplemeni dušu, treba da održi formu. Ugled Crkve to zahtjeva. Crkva ne poznaje kompromisa. Vito je član klera. On je neizmjerno nadaren. Crkva treba da s njim dobije, a ne gubi. Vi ćete dakle, dragi Ruggero, dopustiti, da ja odredjujem njegovim daljim odgojem i životom.

— Eminenza, bit ću Vam zahvalan, uspiju li Vaše plemenite osnove. Jednako priznajem, — nastavi Ruggero vrlo umiljato, — da odgoj Vita i zapada u Vašu dužnost. Vaša i kontessina želja bijaše, da postane svećenikom, i na toj stazi života ne će naći boljeg provodiča od Vas.

— Vito, Vito, koliko si nam briga zadao— uzdahne kontessa Silvia.

— Nepojmljivo! — ustrese glavom kardinal i zagleda se u kupolu svetog Petra.

Nastade opet šutnja. Kontessa je uzrujano disala i udarala rukom o naslonjač, a Barbiani je spokojno sjedio u svojoj stolici i vrtio palac oko palca. Najednom se okrene kardinal i pogleda Ruggera.

— Doista nepojmljivo, nu ne treba zdvojiti, već razmisliti, što da se učini, kako pravo kaže Eminenza, — reče Barbiani smeteno, kano uplašen od pogleda kardinala, koji je medjutim prišao do stolića izmedju oba naslonjača i pograbio pismo, što je na stoliću ležalo.

— Razmisliti, što da se učini? — odlučno opetova kardinal i stišćući šaku, u kojoj je gnječio pismo, nastavi: Vito mora odmah kući doći. Silvia će mu još danas pisati. A kad se vrati govorit ćemo dalje.

III.

U ČAROBNOJ ŠPANIJI.

Kadgod bi Vito Barbiani pogledao kroz prozor svoje sobe, pomislio bi na Didonino proročanstvo: „Znaj, Rimljanine, ti ćeš vladati narodima... praštati pobijedjenima i krotiti prkosne.‟ Nasuprot prozorima njegove sobe kočila se jedna ogromna rimska kolona... Vito je stanovao kod svog strica, talijanskog konzula u Barceloni.

Lorenzo Barbiani dei Ricci, mladi brat Ruggera, bijaše neženja. Stanovao je u krasnoj maloj palači u ulici Paradiso. U razizemlju držao je uredske prostorije konzulata, u prvom katu svoj stan, a u tri mansardne sobe izmedju malih kupola palače stanovahu podvornici konzulata, Migliorini i Granazza. U toj zgradi u jednom krilu prvog kata stanovaše njegov sinovac Vito, koji je doputovao amo, da posjeti strica i neko vrijeme ostane ovdje u svrhu nauka.

Vito bijaše vrlo nadaren. Neopisivom je marljivošću pored teoloških znanosti učio historiju, filozofiju i jezike te je uz svoj materinski jezik savršeno govorio latinski, francuski i španjolski, a potpuno čitao njemački, grčki, arapski i hebrejski jezik. Teologiju je svršio u Rimu. U Vatikanskoj kapeli Nikole V. bude zaredjen. A onda je odlučio da podje na dalje nauke u Pariz na seminar St. Sulpice. Na prolazu krenuo je iz Marsilje u Barcelonu, da ovdje ostane dvije tri sedmice. Ovdje

imade više bogatih knjižnica, krasan prirodoslovni muzej i znamenit arkiv, jednom riječju ovdje je pravo vrelo znanosti.

Vito se neizmjerno ugodno snašao u Barceloni. Tu ne bijaše onog zapta kao u Rimu gdje je dobroćudnost njegovog oca u svakom pogledu uzmicala pred strogim držanjem i mišljenjem njegove majke, koja nije ni časkom smetnula s uma, da je sestra Rafaela, kardinala presbitera titulo Apostolorum, desne ruke pape Pija IX.; sestra Rafaela di Granara, koji je još kao kardinal djakon saradjivao na Encyclici i Syllabusu, bivši izraziti pobornik Bezgriješnog Začeća. Pored toga rijetki su dani prošli, da contessa Silvia nije u duhu obašla cio niz slavnih i slavna imena osoba, s kojima je spajaše rodbinska veza. Znatno veći dio te slave bijaše u savezu sa imenom Barbiani dei Ricci nego sa imenom di Granara. Dodavajući na zdjelicu obitelji Granara uteg, što je predočavao njenog brata, smatrala je contessa Silvia ravnovjesje na tezulji obiteljskih razmjerja izmedju nje i njenog supruga izjednačenim. Zato i jest uvijek držala na umu, da je sestra kreposnog, preuglednog i neumoljivog kardinala Rafaela. Ruggero, komu su slavni predji takodjer vrlo laskali, bijaše sasvim protivne naravi; miroljubiv, popustljiv i nije toliko prezirao svjetske taštine i prolazne naslade. Nu te taštine i naslade posjećivahu sada samo njegovu fantaziju poodmakle dobe i ne izazivahu sukobe sa načelima, koja su u obitelji uhvatila nepokolebivu premoć. U mladjim danima Ruggero je posjećivao taštine i naslade svijeta, koliko je samo mogao. Vlast njegove supruge dizala se naime pomoću upliva kardinala i razvila se do prevlasti tek onda, kad je već Ruggero ugodno mogao snatriti o uba-

vim mladim danima, dobroćudno odobravajući stroge nazore contesse i kardinala. A Ruggerov mladji brat Lorenzo, komu su ove prilike bile izvrsno poznate, živio je sretno u Barceloni poput Floridora, dok je prema obitelji svoga brata igrao ulogu Celestina. Nu braća su se razumjela i Ruggero bi, kadgod je stiglo kakvo suhoparno pismo od Lorenza, puno odanih pozdrava i poklona contessi i kardinalu, izmedju redaka znao čitati duge priče, iskićene čarima Španije. Zaista, Lorenzo je ugodno sprovodio svoj život. Bijaše pravi Epikurejac, koji je vrlo mnogo držao do forme i časti. Svoje mjesto zauzimao je dostojno i praktično, neprispodobivo bolje od tolikih ispucanih lumbarda, pohlepnih škrtica i ograničenih ili usijanih glava, koje misle, da ih država trěba kao „diplomate." Lorenzo Barbiani dei Ricci potpuno je ispunjao svoje mjesto prijaznom i nesebičnom ćudi, uživajući svako povjerenje svoje i španjolske vlade kao i opće simpatije u Barceloni. U njegovoj kući izvanredno se ugodno snašao i njegov sinovac Vito, već prvo jutro.

Vito je stigao kasno uveče. Osjećao se vrlo umornim i zaželio, — da odmah podje na počinak. Stari ga je dopratio do vratiju sobe za nj odredjene. Otvorivši vrata pusti ga unutra, pruži mu ruku i ljubezno reče: — Nadam se, da ćeš biti zadovoljan. Miglionimi je zgodan dečko, on će te posluživati. Ako što trebaš, pozvoni tri puta. To će biti tvoj signal. Laku noć — i ode.

Vito se stade plaho ogledavati. Njegovi kovčezi bijahu u kutu izmedju vratiju i divana pomno poredani. Sjajno rasvijetljena i prostrana soba pružaše svu udobnost. Kroz otvorene prozore dopirao je svjež zrak rujanske noći. Vito pridje do prozora, odgrne zastor i pogleda na ulicu. Odmah je

opazio veliki rimski stup. Zatim prodje dva tri puta sobom i legne na prostrani divan. Lice mu sjaše od ugodna raspoloženja. Dah mu je postao nemiran i pričini mu se, da ga je najednom prošla umornost i sanenost. Za nekoliko časaka ustane, opet se ušeta sobom i zaustavi kraj noćnog ormarića, na kom je ležalo nekoliko knjiga: jedan atlas Španije, Rémusatov Abélard, Amicisova Spagna i Dumasov Ascanio. Promotrivši naslove knjiga opazi na mramornoj ploči puce električnog zvonca i pritisne ga tri puta. Kad je treći put digao prst sa bijele kosti, lecne se, sam sebe upita: — Čemu sam zvonio? — i stade razmišljavati, što će kazati lakaju, kad dodje.

Domalo pokuca na vrata i udje u sobu Pietro Migliorini, odjeven kao lakaj, u bijelim čarapama, modrim hlačama do koljena, modrom dugom kaputu sa širokim ovratnikom, prsluku zatvorenom do vrata, pun srebrnih puceta. Migliorini bijaše stasit i lijep mladić.

— Vaše Presvijetlo Gospodstvo zapovijeda? — upita zvonko, stupivši u pozor usred sobe.

Vito se sada još jače smete. Taj pristup i taj naslov! I u svojem domu gledao lakaje i slušao naslove. Ali ona dva stara puža vukla su se lijeno pred ocem i majkom, u njegovoj braći gledahu još uvijek djecu, a u njem napol dijete napol svećenika. Kod kuće pripadao je naslov „Signor Conte" ocu, „Signorina Contessa" majci, „Signorina Contessa" sestri, „Signorino" bratu, a „Velečasni gospodin" njemu. „Reverendissimo Signor" i „Vostra Signoria Illustrissima"! Koja razlika! Onaj naslov zlovoljno promucan, a ovaj junački izviknut!

Vito pogleda u prvi čas u pod, zatim podigne

oči te oklijevajući časak zapita: — U koji sat se ovdje običaje ustajati? — i opet obori pogled.

Pietro se lukavo nasmiješi i živahno odvrati: — Svatko ustaje prema svom poslu. Vaše Presvijetlo Gospodstvo je ovdje ugodan gost, nema posla i može spavati, kako ga dugo volja.

Vito ode do noćnog ormarića i dohvati najbližu knjigu. Okrenut ledjima prema Pietru stade listati. Pietro videći smetenost Vita, zapita: — Mogu li još čime služiti?

— Hvala ne trebam ništa, — odvrati Vito, udilj listajući po knjizi.

Pietro se nakloni sve u ledja Vitu i smiješeći se zlobno ode prema vratima. U času, kad se gubio na izlazu, okrene Vito glavu i zamijeti smijeh. To ga je zapeklo. Nije dvojio, da se Pietro nasladjivao njegovom nespretnošću. Djelomice taj ubod, djelomice laskav nastup lakaja potakoše ga na razne misli, koje sasvim otjeraše njegovu sanenost.

Sada tek stade on pozorno promatrati svoju okolinu: krevet uzglavljem naslonjen na sredinu užeg zida, sa svake strane kreveta po jedan noćni ormarić, u lijevom kutu kraj kreveta velika paoma u sjajnoj porcelanskoj vazi, u desnom koso širok umivaonik sa bijelom mramornom pločom i velikim zrcalom, do njeg ormar, nasuprot krevetu uz stijenu prostran divan, pred njim stol i tri stolice, u kutu desno od divana jednaka paoma kao na drugoj strani sobe, u lijevom kutu stalci za kovčege, izmedju ormara i tih stalaka vrata, na suprotnom zidu do paoma dva velika prozora, izmedju njih drugi ormar sa velikim ogledalom, na svakom zidu po dva svijećnjaka sa šest krakova u tri reda, jedna velika slika u širokom zlatnom okviru nad divanom i dvije malene, povrh svakog noćnog orma-

rića po jedna. Cio pod pokrit je teškim ćilimima. Ispred prozora vise tanki ružičasti, a sa strane teški zeleni zastori.

Vito još nije vidio ovako elegantne moderne sobe. I ta soba postade sada njegov stan! Malenkost, inače obična stvar, za putnike velikoga svijeta i prvorazredne kavalire nešto običajno. Pa ipak je ta soba pobudila u njegovim mislima cijelu revoluciju. Kod svakog se je predmeta zaustavio, promatrajući ga pomno i razmišljajući o njegovoj svakojakoj svrsi. Osobito su blistava zrcala pobudila njegovu vanrednu pažnju. Pred velikim zrcalom nasred ormara stajao je nekoliko minuta, čas kao da ga pita: „Oj zrcalo kazuj meni...." Nu umjesto lika kraljevne vidio je u njem mladića povisoka vitka rasta, sanljiva pogleda i dugoljasta bijela lica, potpunog kontrasta njegovoj tamnoj kratkoj rudoj kosi, tamnim velikim očima, tamnim jakim obrvama i crnoj dugoj reverendi.

Ta prikaza opet ga je smela, ali na drugi način nego prije Pietrov nastup. Vito, uočivši u zrcalu cijelu svoju prikazu, pomisli, da je odviše popustio uzde svojim mislima, i začudio se sam sebi, kako su ga tolike profane stvari mogle tako daleko zavesti u razmišljanje. Tjerajući tako od sebe sve te misli, koje je smatrao nepristojnim nametnicima u njegovom mozgu, ušeta se sobom. Nu ti nametnici ne htedoše pravo uzmaći. Da svrne pažnju na drugi predmet, stade promatrati veliku sliku nad divanom, koja je predočavala Andjeosku tvrdju sa bazilikom Svetoga Petra. Vito se sjeti svog zavičaja... Pridje tada do lijevog noćnog ormarića i pogleda sliku, što je ondje visila: neki španjolski seljački tip. U kutu pročitao je ime slikara: Goya. Slika ne bijaše originalna. Ode zatim na drugu

stranu kreveta. Već iz daljine od tri koraka prepoznade onu sliku: bajan čaroban djevojački lik. Ramena joj stoje nešto koso. Glavu okreće amo. Plavu kosu ovija joj bijeli rubac. Koliko blage turobnosti lebdi u tom pogledu! Tu sliku, to najveće djelo Guida Reni, Vito je toli dobro poznavao. Beatrice Cenci!

Ona Beatrica Cenci, ona je zapravo odlučila njegovom sudbinom...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Jednoga vrućeg ljetnog dana poslije podne zaspi Vito, dječak je od petnaest godina, na ćilimu, što si ga je sam prostro na terasi njihove palače. Zaspi i snilo mu se ovo. Dva razbojnika šuljahu se prema osamljenom dvorcu Rocca Petrella, u kom boravi stari silnik i griješnik Cenci. Iz zavjese ga zaskoče i ubiju. A jave se tada njegova žena Lucrezia i njegovo dvoje djece, te ispovijede, da su oni naručili umorstvo, da se tako riješe te nemani. Čitavi Rim molio je papu Clementa VIII. za milost. I on već htjede popustiti. Nu u taj čas dodje vijest, da je mladi Paolo Santacroce orobio i umorio svoju majku. Papa se zgrozi i potpiše smrtnu osudu, ali zapovijedi, da se u času smaknuća imade opaliti jedan hitac, da pogubljenima dade oprosni blagoslov u času njihove smrti. U modroj svili odjevena šestnajgodišnja Beatrice uspinje se na stratište. Krvnik joj veže ruke, a ona zanosno viče: „Slatke spone, vi sapinjete ovo tijelo za kaznu, a riješavate dušu i puštate je u vječnu slavu!" I polaže sama glavu na panj, da se je krvnik ni ne dotakne svojom rukom. Sjekira se diže i pane, i u isti čas zamnije hitac... I Vito se probudi, okrene i ugleda svoju majku, koja se hitro sagnula i is-

trgla mu iz ruke sliku Beatrice Cenci, što ju je ispod unakrštenih ruku na prsima držao.

Contessa Silvia povjeri to otkriće svome bratu te oni odluče, da se Vito ima posvetiti teologiji. Svećeničko zvanje najbolje će ga zaštiti od napasti, što su eto već tako rano pokazale svoju moć nad njim. Vito je tek nekoliko mjeseci iza toga prvi puta čuo o svojoj sudbini, nu on je instiktivno slutio, da je odluka pala već onda, kad ga je majka zatekla na terasi sa slikom Beatrice Cenci, onom slikom, koje mu original ne bijaše sakriven. Nu diviti se izvornoj slici nije mogao. To bi pobudilo pažnju. Što ima da traži jedan dječak u onoj galeriji? Da proučava Rafaela, Dürera, Lorraina ili Borrominia, Maderna i Berninia? Obična mala kopija dražesne Beatrice dade se lako sakriti i potajno promatrati. Ali ne valja usnuti s njom na srcu, jer može doći stroga majka i rastjerati slatke sanje.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Promatrajući Vito sliku Beatrice nad desnim noćnim ormarićem, sjeti se ove zgode. U tim milima stade se svlačiti, utrne svijeće na pokrajnim zidovima i legne. Ležeći uzme u ruke Amicisov putopis „Spagna" i stade čitati. Dvanajest svijeća rasvjetljivalo je njegovo štivo: Barcellona. Bijaše to prvo poglavlje. Primičući se koncu poglavlja, stade osjećati sanenost. Jedva je dovršio poglavlje. Odloži knjigu, utrne svijeće na lijevoj strani, okrene se na desnu, baci još jedan pogled na sliku Beatrice, utrne i na ovoj strani svijeće i spremi se da spava. U mislima lebdila mu je Beatrice i prošla iz jave u san. Samo taj san bijaše drukčiji nego onda na terasi... Beatrice, razuzdana djevojka od koje dvadeset i dvije godine, nemila pogleda i neprijazna lica, dogovara se sa svojom maćuhom Lucreziom, kako da se osveti ocu, silniku i griješniku, koga su u njegovim nedjelima još podupirala njegova četiri sina. Beatrice mrzi oca, što napastuje nju, vlastitu si kćer, a Lucrezia je ljubomorna. I spreme mu naručeno umorstvo...

A kad se Vito kasno ujutro probudio, prvi je pogled bacio na sliku Beatrice i pomislio: — Bilo kako mu drago, slika je prekrasna. Njezin je autor, bio tko mu drago, velik umjetnik... — Buka, što je kroz otvorene prozore dolazila s ulice, raznese misli, koje su se vezale na zgode prošle večeri, i Vito se dosta sigurno i zadovoljno snadje u novom domu. Sada je svijesno dozvao lakaja, dao se poslužiti, stavljao na nj razna pitanja, nu udilj je na oku držao njegovo lice, na kom nije opažao nego prijazno smiješkanje, koje se moglo svakojako tumačiti. Migliorimi imadjaše takodjer stanovitu diplomatsku crtu.

Lorenzo Barbiani bijaše izvanredno ljubezan i susretljiv prema svom sinovcu, nu nije mu posvećivao mnogo vremena, ispričavajući se svojom službom. Da Vito upozna grad, odredio je konzul, da ga svuda prati Pippo, šesnajstgodišnji sin podvornika Granazze, koji je i onako potpunom vještinom vršio ciceronsku službu kod talijanskoga konzulata. Prolazeći gradom osjećao se Vito već donekle poznatim i milo mu bijaše, što je čitao izvrstan opis Barcellone. U arhivu i knjižnicama našao je divne zabave i vrijeme mu je prolazilo tako ugodno, da si nije mogao ugodnije poželiti. Od vremena do vremena poveo bi ga stric u koje društvo, gdje je imao prilike da upozna odlične strane i domaće ljude. A gotovo svaki dan proveo bi neko vrijeme u uredu kod strica, gdje je osobitim zanimanjem pratio njegov rad. Lorenzo Barbiani nije

kratio svom sinovcu uvid u konzularne poslove. Tako se Vito uvjerio, da su ti poslovi mnogo jednostavniji, nego što javnost misli, i nije vidio u svom stricu diplomatu, zakopčana do vrata prama svakome, kako se diplomate običajno opisuje. Nasuprot, takim diplomatom pričinjao mu se on gledom na svoj privatan život. U taj život nije Vito dobio uvida, samo je u stričevom domu odasvuda ćutio neku laganiju, mlačnu, mirisavu struju, kojoj kod kuće ne bijaše ni traga. Ondje je sve sjajne sale i blistava stubišta propuhivala osjetljiva promaja, što ježi kožu i miriše po uvelosti i prašini.

IV.
ROSAURA.

Jednoga dana dodje Vito rano, prije devet sati ujutro, u ured svog strica. Želio je, da ga nadje sama, da s njime govori o naumljenoj promjeni programa svog studija. Za stranke počimalo je primanje tek u deset sati.

Vito, čitajući Amicisove opise Španije, živo se zaželio, da proputuje tu bajoslovnu zemlju. Njegovi roditelji i ujak kardinal bijahu daleko, u Rimu. Nu on je znao i osjećao, da bez njihove dozvole ne može mijenjati odredjeni mu program. Htjede dakle da tu osnovu saopći naprije stricu, da mu bude savjetnik i zaštitnik; u njeg imadjaše osobito pouzdanje. Već dva dana borio se sam sobom, kako će istupiti pred stricem. Sada je odluka dozrela, i on se odvažio, da djelotvorno poduzme prvi korak, koji je imao ostvariti njegove ružičaste težnje.

I sada, sjedeći na divanu i čekajući strica, koji je još spavao, snatrio je o toj čarobnoj zemlji...

— Kada bih bar jednu noć mogao biti madridski Sereno! Koliko stvari znade taj noćni

stražar, kolike tajne čuva! Koliko tihih ljubavnih pozdrava čuje! Koliko pisamca bačenih sa prozora, ključeva palih na pločnik vidi... Koliko svijetlih prozora, što nenadano potamnjuju, koliko crnih fantazma, što se u praskozorje vuku uz zidove!

— Ne treba da živim koliko Noe. Ne treba mi faraonsko blago... Samo jedan, jedan dan u Cordovi! Samo jedna, jedna noć u vrtovima Alcazara... Itimad! — uzdahne Vito i poluglasno ponovi: — Itimad, ne ostavi me sama u tom tihom zemaljskom raju... — Pred njegovim očima otvorio se ogroman park. „U sjeni naranča i cipresa, uz žuborenje fontana, u sjaju onog velikog i bijelog mjeseca na prečistom andaluzijskom nebu... šeće kralj Al-Motamid ubavnim puteljcima i zbori svojoj slavljenoj ljubovci: „Itimad, ne ostavi me sama u tom tihom zemaljskom raju! Ostani! Daruj mi jedan sat sreće u toj noći! Sjećaš li se? Ti si došla k meni. Tvoja bujna kosa pala je na moja ramena kano plašt. I kao što ratnik hvata mač, tako sam ja uhvatio tvoj vrat bijeliji i mekaniji od labudovog vrata. Kako si bila lijepa! Kako je moje plaho srce puno čežnje ugasilo svoju žedju na tvojim ustima boje kano krv! Tvoje krasno tijelo izmiljelo je iz sjajno vezene haljine kao svijetli mač iz toka. A tada stisnuh obim rukama tvoje velike bokove, čitav tvoj nježan stas i cijelo savršenstvo tvoje ljepote! Kako si draga, Itimad! Tvoj je cjelov sladak kao vino, i tvoj je pogled kao vino opojan!"

Vito prebaci ruku preko naslonjača divana i sagne na nju glavu, koja mu je gorila u nekoj još neosjećajnoj vrućici. Domala se trgne, ustane i ušeta sobom. Prije bijaše nestrpljiv, a sada mu je godilo, što još nema strica. Možda bi na nj nepovoljno djelovala njegova nesigurnost i uzbudjenost.

Možda bi Vito ostao bez savjeta i zagovora. Vito je časom i to pomislio, da nije možda prerano započeo i ne bi li bilo bolje, da pokuša kroz naredne dvije nedjelje istesati iz sebe osobu, spremnu da poduzme veće samostalno putovanje. Kakogod je osjećao, da će pored mnogih vizija i mnoge istine ostati za nj samo san, ćutio je, da njegove sposobnosti ni za svakidanji doticaj sa svijetom nisu dotjerane. Onda je opet pomislio, da će baš dotle, dok se malo priuči svijetu, stići privola roditelja i ujaka kardinala. Stric Lorenzo znati će udesiti korake te ishoditi privoljenje. Nije uzalud diplomata. A onda na put u ona mjesta prekrasne prirode, velebne historije, bogate umjetnosti i obilja svih inih čara i dražesti, milja i...

Netko pokuca na vrata. Vito ustane i pogleda onamo. Vrata se lagano otvore i u sobu udju dvije djevojke, mladja kojih osamnajst, starija kojih dvadeset godina, obje ovisoke, vitke ali jedre. Crna kosa virila im je ispod crvenih rubaca. Opazivši svećenika još više se usplahiriše. Nu Vito, pod neposrednim dojmom razmišljanja, kako treba da se privikne doticaju sa svijetom, u tili čas odluči, da odmah izvede prvi pokušaj. Ozbiljno i ljubazno ih nagovori i ponudi im da sjednu: — Gospodin konzul prima istom u deset sati. Sada je...

Starija djevojka prekine Vita: — Oprostite, molim, što smo ranije došle. Nisam htjela, da me podvornik Migliorini vidi, pa je Ana, — pokaže na mladju djevojku, — pazila, dok on izadje, a kad ga je vidjela izaći, javila mi je te odmah dodjosmo amo. Čekala sam iza gornjeg ugla.

Vito široko pogleda stariju djevojku i u čudu zapita: — Čekali ste, dok Migliorini ode?

Ona obori pogled, i velik crn rubac oklizne joj se sa ramena. Mladja djevojka joj ga povuče na rame i stade smeteno tumačiti: — Bojale smo se, da nas gospodin konzul... to jest da Migliorini ne bi osujetio...

— Migliorini, naš podvornik? Što može on da osujeti? — zapita Vito dlučno. Sad mu je još više godilo, da strica nema. Tako će on sam ispitati tu zagonetku. A možda bi mu onako i uskraćeno bilo, da čuje, o čem se radi. Ovako je saznao tegobe, koje nagnaše ove djevojke, naročito stariju, Roasuru Ronas, u talijanski konzulat. Kako je Roasuru u prvi mah osupnula pojava mladog svećenika, gdje je očekivala, da će ondje naći prosvjeda konzula, ta joj je pojava kasnije ulila neko osobito povjerenje. Izgledaše joj, da se istodobno ispovijeda svećeniku i utječe javnom službeniku.

Rosaura Ronas bijaše španjolska državljanka. Utekla je talijanskom konzulu kao pretpostavljenomu glavaru Piera Migliorini. Njezini roditelji obitavahu u Barcelloni. Ovdje upoznade se ona s Pierrom. Poznanstvo domala se pretvori u ljubavni odnošaj i Rosaura osjeti posljedice. Kad su joj roditelji za to doznali, otjeraše ju. Ona ode u Valenzu, gdje ju Izabella Zarra, njezina udata starija sestra, primi pod krov. Tamo joj se rodi dijete. Migliorini ne htjede ni o njoj ni o djetetu ništa da čuje. Na nijedno pismo nije odgovorio. Rosaura bijaše satrvena, uvijek snuždena i nije marila za rad. Mržnja na Pierra ispunjaše joj sve misli. Kad se Rosaura nakon poroda oporavila, napomene joj sestra, neka se pobrine za budućnost. Ona ju nije mogla trajno uzdržavati. Sama je živila u vrlo skromnim prilikama. Od imućnih roditelja nije primala nikakve potpore, jer je, udavši se protiv

njihove volje, s njima živila u velikoj napetosti, koja je dovela do potpunog sloma, kad je primila k sebi sestru Rosauru. Opomena Isabelle potakne Rosauru na razmišljanje, i ona odluči da krene u Barcelonu te potraži kod oblasti svoja prava. Njoj ne bijaše jasno, u čem sastojahu njena prava. Prema njezinom osjećaju imala bi se na Pierru izvršiti smrtna osuda. Nu ona je znala, da će se morati i s manjim zadovoljiti. U nadležnost oblasti nije se razumjela. Sjećala se, da je Migliorini često hvalio svoga gospodara kao čestita čovjeka. I od drugih čula je o njemu samo dobro. Kamo će dakle, nego do gospodara krivca, to više, kad je pravedan. Došavši u Barcellonu i skrivajući se od svijeta, potraži svoju vijernu ostalu prijateljicu Anu, upita ju, da li je još kod talijanskog konzulata conte Lorenzo Barbiani, i podje s njom u njegov ured. Ona joj je pomogla ući, tek što je Pierro Migliorini izašao iz zgrade. Rosaura se bojala, da bi on mogao osujetiti njezinu osnovu.

Osnova je uspjela. Rosaura je bez zaustave došla u ured, nu umjesto samom konzulu, potužila se njegovom sinovcu svećeniku, koji ju je pozorno saslušao, obzirnim načinom uvjerio, da je neoprezno postupala i sama se tako rekuć lišila prava, nu obećao joj, da će govoriti s Pierrom i pritegnuti ga, koliko bude moguće; neka dakle dodje sutradan u jutro u osam sati ovamo, pa će joj saopćiti o uspjehu svog posredovanja. Zatim isprati djevojke do vratiju prve sobe. One odoše kroz čekaonicu na hodnik, a on na druga vrata u prvi kat, u svoju sobu.

Neki nerastumačivi nemir gonio je Vita u njegovu sobu, gdje je očekivao, da će sam ostati. Soba ne bijaše još pospremljena. On sjedne na krevet,

laktove upre o koljena, glavu sagne u otvorene šake i prepusti se sasvim nutarnjoj borbi. Jedne misli kazivale su: — Dobro si uradio. — Druge su ga prekoravale: — Zlo si uradio. — A u pozadini, kano što se tmasti oblak nadviruje iza brda, podizala se treća skupina. Vito se najprije uvjeravao, da je preuzeo na se izvršenje jedne kršćanske dužnosti. Nu to samouvjeravanje ne mogaše se ustaliti, jer se sama od sebe nametavahu pitanja, da li je upravo on pozvan, da na svoju ruku preuzme poslove svog strica konzula, i da li je preuzetoj zadaći uopće vješt; zašto nije kazao Rosauri, neka počeka, ili, ako je mislio strica kasnije o tom obavijestiti, neka dodje sutradan nakon deset sati. U toj trzavici razloga, što su se borili pred njegovom savješću, pane mu na um, da je ipak dobro uradio, što je odlučio, da stvar uredi na svoju ruku, jer ovako ne će stric saznati, da je krivac njegov ljubimac Migliorini, pa će tako učiniti dobro djelo spram dvoje ljudi: Pierra i Rosaure. Nu nije pomislio, da je naknadno pronašao taj razlog, koji je uspostavio ravnovjesje i borbu suprotnih misli toliko ublažio, da si je na površinu neosjetljivo mogla probiti put ona treća skupina. Vito stade naime snatriti o krasnoj Rosauri, njenim velikim izazovnim očima, bujnoj crnoj kosi, rujnim jakim usnicama, bijelo-ružičastim obrazima i jakim rukama, koje potpuno ispunjahu gornje dijelove rukava. Vito je opazio tu punoću i dražila ga je. U ošima zujao mu je sada njezin zvonki malo oštar glas, i opet ga dražio. A u času kad bi ti podražaji jenjali, kad bi nestalo zvuka onog toplog glasa, nestalo prikaze cijelog njezinog zamamljivog rasta, titrao mu je u očima njezin živ pogled kano vruć tanak mlaz, što sipa iz čarobnog vrela, onog drskog

velikog oka. Čarobnog, što očarava ili hoće da očarava? Drskog, što izaziva ili hoće da izaziva?

U tom snatrenju Vito najednom začuje živahno fićukanje. Naglo protare oči i ustane. U taj čas bane u sobu Pierro.

— Vaše Presvijetlo Gospodstvo neka izvoli oprostiti, što smetam. Dodjoh pospremati, — reče živahno i htjede da ode. Vito ga zadrži: — Piero, baš ste dobro došli, imao bih nešto važna da razgovaram s Vama. Sjednite.

Migliorini ostade osupnut. Ovo ne bijaše više nespretan popić, već čovjek pronicava pogleda, teške besjede i jake volje. U času ovršio se u Piera onaj zanimljiv proces, što se toli često dogadja, naročito kod službenog osoblja svih činova i položaja, nu obično postepence: Migliorini podleže moći, koju je sam stvorio. On je, kano iskazujući neku milost, običavao stajati pred Vitom u pozoru poput dobro odgojena vojnika i davao mu naslov Njegovog Presvijetlog Gospodstva. Ta Signoria Illustrissima pojavila se sada pred njim u tolikoj ozbiljnosti, da je sve ono, što bi toj veličini moglo naúditi, palo u pozadinu. Vito je dirljivim riječima, retoričkom moću i ugledom gospodara potresao njegovom nepristupačnošću, i Piero se izjavi sklonim, da će dati Rosauri neku zadovoljštinu: stotinu lira njoj, trideset lira za dijete za prošla tri mjeseca, a u buduće svaki mjesec deset lira.

Kod ručka bijaše conte Lorenzo Barbiani vrlo razgovorljiv. Ispavao se dugo ujutro, pa mu se nije žurilo, da sada kano običajno ide spavati. Vito imadjaše prilike, da otvori razgovor o proputovanju Španije. Bijahu sami. Pa ipak nije očitovao svoje namjere. Što više, razgovorljivost strica podražavala ga je, jer je želio, da ostane sam. A kad se napokon razidjoše i on ode u svoju sobu, stade razmišljati o lijepoj Rosauri. Bijahu to vrlo neodredjene misli, koje se većinom koncentrirahu u sjećanju na nju. A rasplinuše se tek pošto je izašao. Kad se nakon kratke šetnje sa stricem iza večere opet nadje sam u svojoj sobi, sjeti se Rosaure i odmah dohvati knjigu, ne bi li ga čitanje odvratilo od snatrenja. Stade čitati Abélarda. Štivo ga je vrlo zanimalo. Nekoliko je sati uzastopce čitao i onda usnuo.

Kad se ujutro probudi, bijaše već osam sati. Nije ni slutio, da bi mogao toli dugo spavati, gdje bijaše navikao, da se rano budi. Odmah pozvoni tri puta. Piero dodje i dobije nalog, da ne silazi u ured jer će doći Rosaura, da sazna, što se za nju izradilo, pa da se ne sastanu.

— Sretan sam, da je ne vidim, — odvrati Pierro zlovoljno, nu istodobno pomisli, kako će si ipak priuštiti, da ju neopažen vidi. Ako je Rosaura njega zamrzila, on nije nju. Njemu nije dodijalo ljubakanje, ozlovoljiše ga samo neprilike, te je prekinuo s njom u času, kad se ona najviše oslonila na njegovu privrženost. Piero je znao, da se je njegov postupak užasno dojmio Rosaure. Uza svoju lakomislenost i bezbrižnu ćud često je pomišljao, da bi mu se mogla osvetiti. A sada, kada se jučer sa Vitom sporazumio, činilo mu se, da je stvar ne samo izgladjena, već da je on podnio neopravdanu žrtvu, i sam se je prekoravao, što je bio toliko popustljiv. Piero je imao vrlo povoljne dohotke, primjerenu plaću i silne napojnice. Uza sve to u nj je neprestano vladala nestašica novca. Rado se zabavljao, nije štedio i tako je sve trošio, što je primao. Ni sada ne imadjaše ni dvadeset, a kamo li stotinu lira. Nu obećanje nije mogao da poreče.

Razmišljajući o tom, uhvati ga nemila zlovolja, koja uze na udar ne toliko Rosauru, koliko Vita. Te zlovolje nije mogao da zataji, možda ni zato, što je upravo držao u ruci pet nota od deset peseta, od kojih je četiri teškom mukom pozajmio od mladog Granazze.

— Tim bolje, — odvrati Vito i nastavi: — A što je s novcem?

— Evo, — promumlja Piero, — donio sam pedeset lira. Osamdeset dati ću prekosutra. A svakog prvog dajem deset lira, kako sam obećao. — Pierro je računao, da će sutra kod večere, što ju konzul daje u počast engleskomu konzulu, dobiti dosta napojnice. Izručivši novac Vitu ode.

Vito se naglo obuče i sadje u ured. U predsobi već je čekala Rosaura sama. Pisara, koje je jučer prevarila, da je naručena u devet sati, još ne bijaše. Vito ju prijazno pozove u treću stričevu sobu te joj nekoliko puta ponovi, da je izradio što se najviše dalo. Rosaura je udilj sjetno gledala u pod, stojeći uza nj. Nu kad joj u ruku utisnuo pet banka, razvedri se lice sirote, ona ga umiljato pogleda, pogne malo noge u koljenima, kako čine djevojčice, kad se klanjaju, i tiho reče: — Velečasni gospodine, hvala, tisuću puta hvala.

— Ništa, ništa, draga moja, — odvrati Vito. — Rado sam učinio i vrlo me veseli, što sam njemu pomogao, da moj stric nije saznao za njegove zablude, a i Vama. Dati će još pedeset peseta Vama, i... — gledaše joj Vito živo u oči, — nešto... za dijete... To je doduše slaba naknada za sve ono, što pretrpiste, nu bolje i to nego ništa, dok Bog ne pomogne.

Dodjite prekosutra u osam sati u jutro po ostale novce.

Piero, koji je iza vratiju, što vode iz konzulove sobe neposredno prisluškivao, čuo je svaku riječ i osječajući se dužnikom mladom Granazzi toliko se ljutio, da je sasvim metnuo s uma svoju odluku, da kradomice uoči Rosauru. Pobravši se tiho u prvi kat razmišljao je samo o večeri, brojeći gostove i napojnice. Od ličnosti, koje je već poznavao, računao je, da će dobiti ukupno šestdeset peseta, a četiri nova gosta ucijenio je ukupno sa dvadeset peseta. Ako to tako ide, riješio se Rosaure, a mladi Granazza nije tako nestrpljiv vjerovnik. Dvije tri nedjelje i njegove će se financije opet sasvim oporaviti na veselje male prodavačice cvijeća, ljepušaste Rine, s kojom je sada ljubakao.

Migliorini se prevario u računu. Od starih gostiju dobio je četrdeset peseta, a od trojice novih, jer je jedan izostao, osamnajst. Zlovolja, što ga je ponovno uhvatila, i opet ne uze na udar krivce, gostove, već Vita. Pa kad je već stao i zaboravljati neuspjeh računa, zazvoni tri puta: zvao ga je taj samozvani Rosaurin advokat u reverendi.

— Probudite me u sedam sati, — odvrati Vito na ponizan, ali dosta neprijazan upit Pierra, i nastavi čitanje, koje je tek započeo. Prem bijaše već iza ponoći, ne bijaše sanen; u društvu se držao sasvim tiho, nije pio, uopće ne bijaše vičan da pije, a takodjer ga je osobito zanimao Abélardov roman. Slavni Abélard podučaje mladu Héloisu..., zaljubi se u nju, pobjegne s njom i vjenča ju... Njezin stric Fulbert proganja ih neutaživom osvetom...

Vito bi i dalje čitao, nu znao je, da ga za nekoliko sati čeka važan posao. Uz tih uzdah zaklopi knjigu, utrne svijeće i okrene glavu u jastuk.

U sedam sati dodje Migliorini, lagano uhvati Vita za rame, i kad se Vito razbudjen okrene, po-

kaže mu novce, položi ih na noćni ormarić i reče: — Trideset lira nosim prekosutra. — Piero ode. Vito se lagano i pomno uredi i ode dolje u pisarnu.

Točno u osam sati dodje Rosaura, prodje čekaonicu i spazi na vratima treće sobe Vita. On joj ljubezno pruži desnu ruku, držeći u lijevoj pet nota po deset peseta: — Evo Vam, draga moja, još pedeset lira. Trideset lira za dijete dobit ćete za koji dan. Tako mi je Migliorini obećao. A kako ćemo udesiti dalje? Ostajete li ovdje ili se vraćate u Valenzu?

— U Barcelloni ne mogu ostati, ni zbog roditelja, ni zbog Piera.

— A kamo ćete, natrag u Valenzu?

— Svejedno, bilo kamo. Cio svijet mi je jednako stran. Osim sestre, kojoj ne mogu ostati na teret, nigdje nemam nikoga, nigdje me ništa ne veže.

— A Vaše dijete? Zar ćete ga pustiti kod sestre?

— Moje dijete? — snuždeno obori ona oči i opet ih podigne. Tanka vlažna prevlaka zadahnula je te velike crne oči, što se sada još sjajnije cakliše. — Mali je već pred mjesec dana umro, — doda Rosaura, digne ruku na oči i stade tiho plakati.

Vito položi novce na pisaći stol, uhvati Rosauru za ramena dovede do fotelja i nagovori, da sjedne. Sjedeći tako osjeti ona, kako joj Vito gladi kosu. Prestade plakati i gotovo disati, spusti ruke na koljena i pogleda Vita, koji se lecne i trgne k sebi ruku, kojom je gladio njenu kosu. Upirući udilj pogled u njegove oči dohvati ona njegovu desnu ruku obim šakama, prinese ju k svojim ustima i poljubi.

— Ali nemojte. Što Vam pada na um, — smeteno prozbori Vito i povuče ruku.

— Vi ste tako dobri, — uzdahne Rosaura i htjede da dohvati njegovu ruku.

— Pustite... draga moja... pustite... — reče on zapinjući i opet pogladi njenu kosu. — Ne zdvajajte... umirite se... Vi ćete još biti sretni...

Ona ustane, protare oči i šuteći okrene glavu prema prozoru. Ni Vito nije našao riječi, da ispuni tjeskobnu stanku. Ona ga opet pogleda, ali ne više tako turobno, i reče: — Idem, hvala Vam.

— Čekajte, uzmite novac, — reče on dohvativši sa stola pet banknota. — Prekosutra dodjite po ostalo.

— Ako Piero ne plati? — zapita ona.

— Obećao je. Bez sumnje će držati riječ.

— Obećao je, dok jamačno nije znao, da je dijete umrlo. Ne vjerujem, da će platiti kad sazna. A Vi ćete mu to reći zar ne?
ćete mu to reći zar ne?

— Svakako, jer bi inače bila prevara. Dodjite dakle u subotu, prekosutra.

— Biti će uzalud.

— Uzdam se, da ne će biti uzalud. Dakle dodjite, — završi Vito, pruži joj ruku i podje za njom do vratiju, što vode u pisarnu. Ona otvori vrata, okrene umiljato glavu, nakloni se lagano i bacivši na Vita još jedan živ pogled, istisne tiho: — Doći ću.

— Adios... Rosaura... — uzdahne Vito s ovkraj vratiju sasvim glasno i uhvati na prsima haljinu, kano da će ju razderati. Zacijelo bijaše to gesta uzbudjenosti, a ne ljutine, jer su se njegove vjedje sužavale, a usnice rastezale, očito pod dojmom neke slatke čežnje.

V

POHRANJENI DOKUMENTI

Migliorini opet je čuo cio razgovor. I kad je Rosaura već otišla, nije se maknuo od vratiju. Dalje je prisluškivao i čuo onaj uzdah: — Adios... Rosaura...

Sada tek tiho i naglo umakne, tarući ruke, pokrećući nozdrvama, zatiskujući čas jedno čas drugo oko i zlorado se veseleći: — Bravo, mladi gospodine! To mi se svidja, i želim ti dobar uspjeh i više sreće nego sam ja imao. Ali budi oprezan, jer sazna li tvoj uzoriti ujak o tvom nježnom studiju, bit će gadne popare...

Još isti dan pozajmi Migliorini trideset peseta od jednog svog prijatelja. Slijedeći dan ujutro pripazio je, kad će Vito izaći iz sobe, jer ga nije zvao. Kad ga opazi na hodniku, podje prema njemu, hoteći mu predati novce: obećanih još trideset peseta. Još sam nije znao, što će učiniti, ako Vito primi novce; onaj Vito Barbiani, koji je Rosauri kazao, da bi prevara bila, ako bi se zlorabilo Pierovu bludnju. Migliorini je snovao razne osnove, i sve je zabacio, odlučivši, da počeka konac. A onda će razmisliti, što da uradi. Jedno je sigurno, i to, da će se uloge zamijeniti: onda će on imati u šakama Vita. Ali Vito, čim je opazio, da je Migliorini pošao prema njemu, okrene se i zakorači natrag. Migliorini pobrza nekoliko koraka, dohvati ga i pružajući prema njemu ruku, u kojoj je držao trideset peseta, reče: — Molim oprostite, što smetam. Evo, ovo je moj dug.

Vito stane, pogleda novce i zakimavši glavom reče: — Pustite sada... drugi puta...

— Mogao bih medjutim potrošiti... izvolite sada primiti... — iskušavao je Migliorini Vita, jednako mu pružajući note.

— Kažem Vam, da ne ću... ne mogu... — plaho odvrati ovaj.

— Molim, nema razloga, da ne primite... obećao sam i hoću da držim riječ, — protuslovi Piero živahno.

— Imade razloga... pustite, Piero... ne treba... Ili dajte dvadeset peseta, a deset zadržite... ili držite sve... Dijete je umrlo pred mjesec dana... Istom danas sam saznao... — tiho naniže Vito i podje dalje, natrag u sobu, gdje stade razmišljati o zakučastom stanju stvari.

Neko se vrijeme prekoravao, zašto nije pitao Piera, hoće li plaćati, i znajući, da je dijete umrlo. A onda se zapita, u koju svrhu bi Migliorini dalje plaćao. Zar samo zato, da se njemu dade prilika, da se još sastaje sa lijepom Rosaurom? Tu namjeru pokušao je odbiti od svojih misli, uvjeravajući se, da su sastanci bili samo posljedica njegovog iz čiste ljubavi k bližnjemu poteklog nastojanja.

Slijedećeg dana dodje Vito opet vrlo rano u uredske prostorije. Točno u osam sati dodje i Rosaura, ravno u konzulovu sobu. Nasmjehne se i umiljato pozdravi: — Dobro jutro!

— Dakle ste došli... — izusti Vito, pruživši joj ruku.

On je šutio i smeteno ju gledao. Ona se smješkala.

— Migliorini je... — teškom mukom promuca Vito i zapne.

— ... platio? — živahno upita Rosaura, uozbiljivši se.

— Jest...

— Onda ste mu zatajili, da je dijete umrlo.

— Drago dijete, kako možete tako što i pomisliti... Ako bih možda... ako bih se... ne znam... i kako... zaboravio... prevaru počiniti... ne... to nikako...

— On misli tako izravnati... Ali ja mu ne mogu oprostiti... Da nisam takova sirota... odbila bih... — pogne ona glavu.

— Sjednite... umirite se... — reče Vito i dovede ju kao prije dva dana do fotelja i stade joj gladiti kosu. Ona mu uhvati drugu ruku, on je ne istrgne, a ona ju mirno držaše. Nakon više časaka susretoše se njihovi pogledi.

— Rosaura... — prošapće on.

— Zapovijedate? — tiho upita ona.

Polako povuče on ruku, izvadi lisnicu i pruži joj banku od stotinu lira. — Evo Vam...

Ona ga živo, skoro preplašeno pogleda. — Toliko? — zapita u čudu.

— Žalim, drago dijete, da Vam nisam... da Vam više ne mogu ići na ruku... Ako što u životu trebate, obratite se na mene... sirotice...

— Hvala Vam, tisuću puta hvala... Ne znam, kako da Vam zahvalim... — ustane ona i podje prema vratima.

— Rosaura! — uzdahne Vito, ostavši kod stolice.

Ona se okrene. — Zapovijedate? — upita i dražesno nagne glavu.

— Adios... adios... — mahne joj on rukom i satrveno sjedne u fotelj, spustivši glavu na ruke i savladavajući se, da ne zaplače.

Rosaura, snuždena, prošla je tiho pisarnu i čekaonicu. Pred kućnim je vratima ugledala Piera, koji ovaj puta nije prisluškivao njezin razgovor sa

Vitom. Rosaura htjede izmaći Pieru, nu on joj se okretno priključi.

— Rosaura, oprosti... znadem, da sam ti zadao boli... Sada je i to prošlo... Da mogu, rado bih ti dao i više, ali i tih stotinu lira teško sam smogao... — govorio je hodajući uz nju.

Ona najednom stane, pogleda ga i uzdahnuvši kratko i naglo kano u velikom i nenadanom čudu, reče: — Onda...

— Što je? — pokunjeno zapita Migliorini.

Rosaura lagano okrene glavu i onda, kano da joj je sinula neka misao, naglo zakoraca prema kućnim vratima konzularne zgrade i udje unutra. Piero je presenećen ostao časak vani, a tada se došulja do stražnjih vratiju konzulove sobe. Slutio ja, da je Rosaura onamo pošla, i htio da sazna, što znači taj zagonetan okret.

Zapazivši Vito na vratima Rosauru, koja se pred njegovim očima pojavila više kao san nego kao java, skoči prema njoj, raskrili ruke, i obujmi je oko vrata. Nu u tom času, oćutivši njezino tijelo, rastvori ruke, trgne se korak natrag, uhvati se za čelo i promuca: — Vi, Rosaura?

— Jest, ja sam... Hoću da vratim ovaj... novac... — govoraše ona tiho i smeteno. — Ovo nije...

— Ali jest... držite... Vaš je... — reče Vito i pristupi k njoj, uhvativši je za ruku, u kojoj je držala banku tako, da se cijela njezina šaka našla u njegovoj.

— Ovo nije... dao Migliorini...

— Jest...

— Nije... Vi ste dali... Zašto ste dali?

— Nisam ja, draga Rosaura... držite... Migliorini... — uzrujano reče Vito i pruži ruke prema

njezinom licu, drhtavo ih položi na obraze i lagano stade stiskati ... — držite ... Rosaura ...

— Ne mogu ... Kako da od Vas primim ...

— Ali nije ... Migliorini ...

— On mi je ... sam kazao ... — mucala je Rosaura osjećajući sve to čvršći stisak njegovih ruku, — da je dao samo ... stotinu lira ...

— Nije istina ... — poviče Vito do skrajnosti smeten i uzrujan, i utisne vruć poljubac Rosauri na usta.

Ona se ne opre, već nagne glavu natrag. A on pomakne jednu ruku njoj na zatiljak, drugom ju dohvati preko ledja i pritišćući ju čvrsto k sebi stade bijesno cjelivati.

Najednom otvore se stražnja vrata. U sobu naglo udje Migliorini i pokazujući prema vratima, što vode u prvu sobu, reče: — Signor Vito, konzul dolazi.

Vito se trgne, potrese, zalomi rukama, uhvati Rosauru za rame i povuče prema stražnjem izlazu, misleći, da stric dolazi s one strane, na koju je Piero pokazivao. A Piero je dao znak, kamo da uteku. U toj bezglavosti sukobe se sva trojica usred sobe. Vito sasvim izgubi prisutnost duha i ostade zapanjen stajati, a Migliorini ščepa Rosauru za ramena, okrene ju i gurne prema vratima, kuda je imala izaći. Nu njoj se pomakne noga na skliskom podu i posrne. Piero se naglo sagne, uhvati ju oko pasa i stade dizati. U tom položaju zateče ga konzul, koji se pojavio na stražnjim vratima, časak ondje stao i onda došao do pisaćeg stola, gdje je mrka pogleda šuteći sjeo. Rosaura se medjutim ustala te instinktivno sluteći, što se iza njezinih ledja zbilo, pokunjena je otišla, sakrivajući lice u rubac. Vito, bez riječi i bez daha, bezumno je stajao

usred sobe, a Piero je, gledajući konzulu živo u oči, kano da hoće svojim pogledom nepomično zadržati njegov pogled, da ne skrene drugamo, lagano je micao lijevu nogu, da stopalom pokrije papir, što je ležao na podu.

— Piero! Što si poludio? — zaviče tada konzul.

Ni Piero ni Vito ne pisnuše.

— Stupi korak natrag! — zaviče konzul nakon kratke stanke.

Piero posluša, a konzul se sagne, dohvati stotinjarku i baci ju Pieru u oči: — Šta to znači?

I opet je izostao odgovor.

— Šutiš, jer si kriv! — poviče još glasnije konzul.

— Nisam, — tiho odvrati Piero.

— Zar hoćeš još reći, da se moj sinovac natezao s djevojčurom? Napolje! — pokaže konzul Pieru vrata. — Otpušten si! — završi oštro i sjedne.

Piero se okrene i izadje bez riječi. Vito, stojeći udilj usred sobe, zavidio mu je i žalio, zašto nije radje njega potjerao, da ne mora ovdje tako bezumno ukočen trpiti blizinu strica i kućegospodara, na licu mjesta, gdje je izazvao sablazan, radi koje je drugi nedužan čovjek pretrpio žestoki prijekor. Vito se užasno borio sam sobom. Hoće li da prizna ili šuti? On nije okrivio Piera. Samo je šutio u času, kad je trebao da otvori usta. Ali kad bi priznao čin? Bi li mogao preživjeti to poniženje? Ne bi li stric još jače planuo na svog sinovca svećenika, nego što je planuo na svog lakaja?

— Dozvoli ... da odem ... Boli me glava ... To me je tako potreslo ... — teškom mukom sabere Vito tih nekoliko riječi i primijetivši, kako je

stric zlovoljno kimnuo glavom, plaho ode u svoju sobu. Ondje si umije lice, polijevajući dugo sljepoočice, i ode kradomice iz kuće.

Jedan sat iza toga izašao je Migliorini, ponesavši sobom dva svoja kovčega.

Kad se Vito nešto prije podna vratio kući, jednako nemiran i zbunjen, prvo je zaželio da govori s Pierom. Pozvoni tri puta. Na vratima se pojavi Pippo Granazza. Nije se usudio da ga upita za Piera, već mu reče, neka ga ispriča stricu, što neće doći k stolu, jer se ne ćuti dobro. Zatim se svuče i legne u krevet. Bijaše potpuno zdrav, pa ipak ga je tresla neka neobična groznica: groznica, koja slijedi za velikim moralnim mamurlukom.

Tek što je Vito legao, začuje kucanje na vratima. Bio je to stric.

— Vito, što je s tobom? — mirno i ozbiljno ga upita.

— Ništa... ne ćutim se dobro... — polomljeno odvrati Vito, izbjegavajući pogledu strica.

— Budi iskren. Tebe nešto tišti.

— Ne ... ništa...

— Što ću ti ja, kad nije ništa... — prozbori konzul i ode, nezadovoljan sa Vitovom neiskrenošću. Ne upravljaše njegovim osjećajima znaličnost, već zabrinutost za sinovca i sumnja, koja se u njeg sve to više budila, da li je možda Pieru učinjeno krivo. Lorenzo conte Barbiani ne smatraše dostojnim, da se upusti u pregovore sa Pierom, a jednako ni sa Vitom, koji je eto odbio njegov poziv, da se iskreno izjada. Zar već u tom koraku nije mogao Vito da uvidi svu njegovu sklonost i pristupačnost? Konzul je ostao osamljen. Sinovac ga je izbjegavao, lakaj ga nije tražio. Nitko nije za njih

posredovao, ni isti Pippo, kog je Migliorini sam postavio na svoje mjesto.

Vito nije ni uvečer došao k stolu. Tek sutradan ujutro dodje do strica u ured, i reče mu, da bi želio s njim govoriti, ali da ih nitko ne smeta, gore u stanu. Oba odoše šuteći u prvi kat, u blagovaonu. Lorenzo Barbiani sjedne na divan, a Vito se časak ustavi pred njim.

— Što je dakle, Vito? Budi iskren i reci, što te tišti, — osokoli ga umiljato stric.

Vito se naglo sagne prema njemu, ogrli ga i veoma uzbudjeno reče: — Oprosti, dragi striče, ne mogu da više tajim... ja sam svemu kriv... Migliorini je nedužan... On mi je samo htio pomoći...

— Onda ste obojica krivi. Ti si glavni krivac, on sukrivac.

— Ne dragi striče. On nije ništa kriv! On me je htio spasiti, da me ti ne zatečeš.

Vito se sasvim iskreno izjadao. Stric ga je mirno saslušao. A kad je Vito dovršio ispovijed, reče Lorezo Barbiani: — Zar nije bolje ovako? Da si odmah progovorio, sve bi drukčije svršilo. Ovako treba tek misliti, kako da se popravi nepravda Pieru nanesena, a za tim na ostalo... Pomisli na moj ugled, na tvoje roditelje i ujaka Rafaela! Ako oni saznadu! A tko zna, kome sve nije izbrbljao Piero...

Conte Lorenzo Barbiani odmah je naložio Pippu Granazzi, da potraži Piera. Pippo ga je lako i brzo našao, kod Rine, te mu isporučio konzulov nalog, da odmah dodje k njemu. Piero podje, osjećajući, da ne slijedi više poziv svog gospodara, nego predstavnika svoje domovine, zatočnika i sudije svih svojih sudržavljana.

— Piero, — reče mu mirno konzul, kad je Mi-

gliorini stupio pred njega, — ne misli, da je moj sinovac htio na tebe baciti krivnju odnosno da je htio prešutiti istinu i tako mene zavesti u bludnju. Moraš pojmiti, kako je to na nj djelovalo. Ostao je bez riječi. A kad se primirio, kazao mi je sve, i svaku sumnju sa tebe uklonio. Dapače, on me je uvjerio, da si ga ti htio spasiti, da ga ne zatečem. Migliorini, ti si bio valjan dečko. Budi i u buduće. O tom, što se je dogodilo, ne spominji ništa. Je si li već komu što pripovijedao?

— Nisam, poštena riječ.

— Ostani dakle kod mene i ne ljuti se na mog sinovca, jer je on prema tebi popravio sve, što je nehotice pokvario. — Konzul ustane i položi desnu ruku Pieru na rame.

Piero je šutio i upro pogled u zemlju.

— No? Što znači taj prkos? — upita konzul dosta oštro.

— Vaše Presvijetlo Gospodstvo, — odvrati Piero, — neka ne misli, da želim prkositi. Vrlo žalim, da ne mogu natrag doći. Nikako ne mogu...

— Zašto ne možeš?

— Ne mogu... žao mi je... molim, — pogleda Piero Vita, — da mi oprostite. Prisluškivao sam Vas. Bolilo me je, kad ste Rosauri rekli, da ne govorim istinu, makar ste me prikazali boljim nego doista bijah. Već htjedoh uletiti u sobu i zaviknuti: „Migliorini ne laže". Ipak se sustegoh, da ne mutim Vaše sreće. Smetah Vas istom tada, kada sam začuo korake Njegova Presvijetlog Gospodstva. A onda... pričinilo mi se, da ste... hotomice zatajili istinu... Mene je to užasno razgnjevilo... odoh iz kuće... snovah osvetu... Sada mi je žao, ali ne mogu si pomoći... — Piero se čas zamisli i onda nadoveže: — Vraćam se u Milano.

Piero je dobro poznavao velikodušnu narav konzula Lorenza Barbiani. I sada je imao pred očima nov dokaz njegove veličine njegovog karaktera. Svu tu veličinu nije mogao pojmiti. Poplašio se, da bi mu se konzul ipak mogao osvetiti za ono, što je on protiv Vita poduzeo. Da svim mogućim neprilikama izbjegne, sinu mu u glavu misao, da se vrati u Italiju. Sada mu konzul ne će stavljati nikakovih zapreka, da otputuje. A kad je jednom preko mora, gde je onda Barcelona i Njegovo Presvijetlo Gospodstvo! Osim toga Rina! Čim je čula, da je otišao od konzulata, gdje se dobiva mnogo napojnice, neprijazno ga je pogledala, kano da mu otkazuje ljubav. Sve to zajedno posipalo je bodljikama ledinu, po kojoj se dosele tako ugodno šetao. Na put kući! Ovdje više nije dobro, nije više ni domovina!

— Kad ne ćeš, ne ćeš, — primijeti konzul i dade Pieru banku od pet stotina lira. — Putuj sretno!

Slijedeći dan ukrcao se Piero na jedan bark za Genovu.

A dva dana prije njegova odlaska otišlo je iz Barcelone pismo, koje je u prvoj navali srdžbe napisao, adresirao ga na kardinala Rafaela di Granara u Rimu i dva sata nakon scene u konzulovoj sobi predao na pošti.

Ni Lorenzo Barbiani ni njegov sinovac Vito nisu znali za ovo pismo. Rosaure je nestalo. Piero je otišao. Ni Rosaura ni Piero za cijelo nisu nikome ništa kazivali, jer se s nijedne strane ništa nije dočulo o Vitovoj pustolovini. Stvar je pala u zaborav, samo je Vito ostao teško ranjena srca. Oni vrući cjelovi tinjali su na njegovim usnama poput neugasive žerave. Onaj čaroban lik ispunjao

je sve celule njegovog mozga, ono slatko ime svaki čas njegova života. — Rosaura! Prva ljubavi nakon Beatrice! Prva prava! Zar doista prava? Ono bijaše slika, ovo cjelov. Ima li u ljubavi još što više, snažnije, toplije, potresnije, sladje? — Tako je cijele satove i dane snatrio Vito, dok ga iz te skromne idile ne trgne odlučno pismo njegove majke:

„Vito! Tvoj ujak Rafael, kardinal Svete Stolice, tvoj otac i tvoja majka odlučiše, da se bezodvlačno imadeš vratiti kući. Zahvali stricu na gostoprimstvu, izruči mu naše pozdrave i spremi se odmah na put, ni ne pomišljajući, da bi smio i mogao protusloviti ovoj zapovijedi, koje ni na koji način ne opozivamo. U dubokoj našoj tuzi nadamo se još jedinoj utjesi: da ćeš se vratiti kao pokajnik, obilno posut pepelom. Samo takova te očekujemo!

Tvoja majka."

Amicis, rastajući se od Barcelone, zanosno ju je pozdravljao: „Adios, Barcelona, archivo de la cortesia!" U tom arkivu nježne udvornosti pohranio je Vito Barbiani dokumente svoje prve prave ljubavne historije, te umjesto u vrtove Alcazara, krenuo put Rima, satrven, razočaran, zabrinut i uvela lica, kano da ga je pokosila teška bolest. Barcelona bijaše za nj gotovo stratište. Majčino pismo djelovalo je kao ponovna, ali još teža groznica. Sasvim ga je prodrmalo. Vito je ispravno slutio, da su njegovi roditelji i ujak kardinal morali nešto saznati. Njegov položaj bijaše zdvojan. Strjelovite predodžbe i poredbe posrtahu njegovom pameću. Beatrice na slici... Rosaura prava živa... Ona na grudima djeteta... ova u naručaju mladog svećenika... Ona u snu... ova na javi...

Onaj naivan san odredio je pravac njegovom životu! Što će tek izazvati ova požudna java? Kako će ga sada sapeti? Uostalom, neka, slobodno im... — Sapnite me, gušite me, zapušite mi uši, zavežite mi oči, ubijte u meni svaku klicu požude, sve nježne osjećaje... utrnite sve svijetlo života... ugasile dušu... Nije vrijedno živiti... Svijet je opak i lažljiv... Sve ovo dolje... samo je... vanitas vanitatum!

VI

ZAKLETVA

I opet sjede u raskošnoj sali palače u prostranim naslonjačima conte Ruggero Barbiani dei Ricci i supruga mu Silvia, a sobom šeće i zaustavlja se časom kod prozora, pogledavajući na Vječni Grad, kardinal Rafael di Granara. Uz stolić izmedju oba naslonjača, upirući se u nj lijevom rukom, pognute glave stoji Vito. Blijed je, upalih očiju. Dolnja mu usnica lagano drhće. Sve četvero šuti. Ruggero Barbiani udobno se pružio u naslonjaču. Contessa Silvia uspravno sjedi i teško diše. Kardinal Rafael okrene se od prozora, zakorači nekoliko puta, stupi do Vita i stavi mu pred oči list papira.

— Vito, je li istina, što ovdje piše? — glasno ga zapita.

Vito letimice podigne oči i odmah ih obori: — Jest.

— Kako možeš kazati, — upane Ruggero veoma mirno, — da je sadržaj istinit, kad uopće ne znaš, što piše.

— Ruggero, — mrkim ga pogledom ošine njegova supruga, — uzimajte samo u zaštitu Vašeg sina! Zar Vam još nije dosta?

— Silvia, molim... samo mirno... Sve će se razbistriti... — odvrati Ruggero jednako mirno. — Pusti Eminenzu, neka govori...

— Pročitaj dakle, — naloži kardinal Vitu, uručivši mu pismo, koje je glasilo:

„Eminenza neka znade, da njezin nećak nije andjeo, za kakvog ga drže kod kuće, već nasuprot velik udvarač ženama. Ima i dobro srce: zauzima se za nezakonitu djecu. A kad ga ulove u zagrljaju djevojke, pokunji se, kao da nije kriv. Tako je mene radi njega bacio iz službe gospodin konzul. Tko mi ne vjeruje, neka pita dragu našeg mladog gospodina, Rosauru Ronas. Za stotinu lira sigurno ne će ona lagati, koliko je poznam. A naš mladi gospodin pametnije bi učinio, da u seminaru uči bibliju, nego da bude advokat nezakonite djece, i da lišava službe poštene ljude, kako je meni učinio, koji sam bio u službi kod Presvijetlog Gospodina Konzula Lorenza Barbiani. Klanjam Vam se.

Pietro Migliorini."

Vito je nekoliko časaka gledao u to pismo i čitao ga, onda spusti ruku, stavi pismo na stol i prigušenim glasom reče:

— Tako sam bio smeten, da nisam znao, što radim. Čim sam došao k svijesti, sve sam kazao stricu... Dobro sam mislio...

— A zlo slijedio... Ja ne mogu shvatiti, — nastavi kardinal, — kako se može jedan svećenik tako daleko zaboraviti. Gdje je u tebe vjera, snaga, ponos? Prva napast, i već si podlegao. Prvi korak izvan roditeljske kuće, izvan našeg okrilja, i već si posrnuo. Zar su tako proširili Crkvu toliki veleumi, osobito Isusovci, koji su se svijetom razišli, da uče i naučaju?

— Nisam jedini ja posrnuo...

— Nisi, istina. Nu tvoj je pad to dublji, jer si potomak obitelji tolikih odličnih prelata, ljudi imena i zasluga, za kulturu i katoličanstvo. U tvojim žilama ne bi smjelo da bude ni kaplje pomućene krvi, u tvojim živcima ni titraja putenosti. Tvoj um, bistar i dobro oplemenjen, morao bi da je suveren, gospodar ove ljuske, danas žive, sutra mrtve. Tvoje misli morale bi letiti u visine, a spustiše se u kaljužu profanih strasti, koje razaraju tijelo i smućuju dušu, najprije potajno, a onda svom rastvornom moći, svom ustrajnošću infernalije energije... Zdravo deblo postaje sipljiva crvotočina... Bistar duh potamni... A onda, — stade kardinal govoriti sve uzbudjenije kano prelazeći u ekstazu, — onda vi, vi propali, vi bezumni, sipljivim glasom sikćete: „Ne treba nam askeze! Vratimo se k prirodi!" Sikćete, pištite, bulaznite, omamljujući sami sebe, da vam ne pukne pred očima sva paklena odvratnost grijeha, u kojem se valjate... Mi smo za vas „askete", mi, koji hoćemo da svoju dušu vratimo njenom Stvoritelju čistu, kako nam ju je dao; mi, koji nastojimo, da se spasimo; mi, koji u času uskrsnuća hoćemo da ustanemo nežigosani pečatom istočnog grijeha; mi koji služimo Bogu, stvoritelju čovjeka...

Kardinalu već je stao dah. Duboko uzdahnuvši, prodje rukom kosu.

— Krepost, što otvara nebesa onima, kojima nije sudjeno, da umru, pokazuje neobičan put: nju polet nosi daleko od prostote, daleko od zemaljskog blata... — Rimljanin Ruggero Barbiani, dijelom da ispuni tjeskobnu šutnju, dijelom da kardinalu zasvjedoči, kako se slaže s njegovim mislima, citirao je neumrlog Horaca, uživajući u svojoj domišljatosti, dok je govorio. Nu tek što je stao,

ošine ga kardinal britkim pogledom, kano da mu htjede reći: „Ne lupaj maljem u oko." Ruggero se pokunji i odluči, da se više ne će plesti u razgovor.

— A što bi tek bilo, da je Vito otišao u Paris! Još dalje od kuće... Oh, kako bijaše kobna, ali ispravna moja slutnja... — uzdisaše contessa Silvia.

— Vito! — oglasi se opet kardinal, pruživ ruku prema prozoru, odakle se vidila kupola Svetoga Petra. — Vidiš li onu Stijenu, koje ni paklena vrata nè će razoriti? Ono je Kristova Crkva, a ti si njezin svećenik. Pojmiš li bistro, što to znači? Znaš li, što ta Crkva posebice od tebe očekuje? Ona treba da s tobom dobije, a ne da gubi. Ali najprije treba da i ti postaneš stijena, neodoljiv kao stanac kamen, čvrst kao krepost. U nauci, radu, samoći i čistoći steći ćeš tvrdoću. Podji daleko od svijeta, ne na planinu, ne u dubinu, ne na pučinu... već u samoću. Ondje se učvrsti, oboružaj koliko možeš znanjem, i onda podji na bedeme Crkve, koja treba ljudi umá i snage, da joj budeš hrabrim zatočnikom. Tvoj bistar um i tvoja marljivost svrstat će te u prve redove Kristovih vojnika, samo ako postigneš još stalnost, stalnost značaja. Taj će očeličiti, kako rekoh, u radu, nauci, samoći i čistoći. Ne oklijevaj ni časka. Baci pod noge svu taštinu, prezri prolazna dobra i posveti se dušom i tijelom Bogu. Hoćeš li?

— Hoću, — mirno odvrati Vito.

— Podji u redovnike.

— Hoću.

— Biraj red, koji ti se najviše mili. U svakom ćeš moći postići željenu svrhu.

— Sjećaj se uvijek ovog dana. Neka ti bude blagdan, spomendan, kad si odlučio nepokolebivo i neopozivo krenuti stazom, kojom treba da stupa pravi katolički svećenik.

— Hoću.

— Danas je nedelja. U slavu Gospodina uzmi kao redovnik ime Domenico.

— Hoću.

— Je li ti ugodno?

— Jest.

— A sada se meni, tvom ujaku i kardinalu Svete Stolice, svečano zakuni, da ćeš živiti kreposno, kako to dolikuje ljudskom ponosu i svećeničkom zvanju...

— Zaklinjem se.

— ... da ćeš se u radu i nauci, siromaštvu, samoći i čistoći vježbati u krepostima...

— Zaklinjem se.

— ... da ćeš, stekavši čvrstoću i još više znanja, stupiti u redove apologeta Crkve...

— Zaklinjem se.

— ... da ćeš neprekidno paziti, da tako živiš, kako ćeš svoje tijelo i svoju dušu čistu moći vratiti njenom stvoritelju...

— Zakljinjem se.

— ... da ćeš tako živjeti, kako ćeš u času uskrsnuća tijela ustati nežigosan pečatom istočnog grijeha...

— Zakljinjem se.

— ... da ćeš u čistoći služiti svomu Stvoritelju.

— Zakljinjem se.

— A sada podji u miru. Oprošteno ti je. Bog s tobom.

Kardinal pruži ruku, koju dohvati i pokajnički poljubi fra Domenico.

VII
MEDJU RUINAMA

U bašći konventa svetog Antuna šeće fra Domenico, držeći knjigu u rukama, skrštenim na ledjima, gleda u divno plavo nebo i stane, pročita nekoliko redaka i ogleda se naokolo, citirajući glasno latinske stihove: „Tibur, ta drevna kolonija Argosa, neka bude azil moje starosti! Neka ovdje nadjem konac mojih napora na kopnu i moru, putovanju i taborovanju!«

Onda okrene nekoliko stranica i opet glasno recitira: »Onaj će dan obojicu nas pokositi... S tobom hoću da krenem na posljednje putovanje. Tako hoće svemožna sudbina, tako hoće Parce.«

Skupina ruševina i pojedino kamenje sjećaše ga, da šeće mjestom, gdje su živili Horac i njegov prijatelj Mecenas. Ondje vidi ostanke Vestina hrama, ovdje Neptunove pećine, ondje Mecenatove vile, a ovdje, na ovom tlu, ovdje je stajala nekad ona kuća, koju nije resila bjelokost ni zlatan strop, i nije napunjalo bogatstvo, već ono veliko srce, onaj uzvišeni duh ljubimca Melpomene, neumrlog fidicena rimske lire, koji je u tom svom domu, zadovoljan sa nekoliko gredica sabinske zemje, jeo grah i pio loše vino, prezirući sve časti carske eskvilinske palače, otvorene mu kao milom gostu Oktavijana Augusta. Prepuštajući bogu Apollonu, da se sa nebesa divi palatinskim kulama i državi rimskoj, šetao je on gustom šumom, što ju protječe Tiber, morskim cvijetom, ružmarinom, kitio skromne oltariće svojih Penata i prinašao im žrtve mrvicom brašna i soli, noćio pod vedrim nebom, dok bi ga

bajoslovne ptice pokrivale lišćem, da ga zaštite od ujeda vipera.

U konventu svetog Antuna u Tivoli, nedaleko od Rima, fra Domenico stao se oporavljati i zaboravljati na gorke časove, što ih je nedavno proživio. Sijedećeg dana nakon što je održano obiteljsko vijeće, otišao je od kuće ovamo. Ujak kardinal nije htio, da Vito ostane u Rimu, a opet je htio, da mu bude sasvim na dohvatu, da uzmogne nadzirati njegov život. Spremio mu je mnogo teoloških djela te naložio,da marljivo uči pripravljajući se za redovnički život, jer će dosora morati položiti svečane zavjete siromaštva i čistoće. Iz Rima je otišao Vito, u Tivoli došao fra Domenico, odjeven u bijelu kutu kao Dominikanac.

Fra Domenico neprestano je učio, čitajući djela iz kazuistike, moralke, apologetike, dogmatike, opće i crkvene filozofije te opće i crkvene povijesti. U konventu svi ga zavoliše i vrlo poštivaše. Jednom ga je nenadano posjetio ujak kardinal i vrlo se obradovao, našavši ga zadubena u jedno djelo, koje mu on nije dao na put. Bijaše to Rossijev „Podzemni kršćanski Rim". Fra Domenico stao se osobito baviti studijem katakomba.

Prodjoše tako tri mjeseca od njegova dolaska u konvent, kad ga ražalosti vijest majke, da se otac teško razbolio. Fra Domenico dodje kući i nadje oca u teškim patnjama. Neprestano je bdio uz njegov krevet, ublažujući mu boli pomnom njegom i utjehom. Očeva se bolest lagano, ali postepeno pogoršavala. Iza desetak dana prispije u Rim i Lorenzo Barbiani. Sada je Ruggero, usprkos sve utjehe, vidio i stao ćutiti, da mu nema više spasa. Kad se jednom uz njegov krevet nadjoše svi njegovi najbliži, supruga, troje djece, brat i kardinal

Rafael, prozbori on muklo i teško: — Dragi moji, ja . . . svršavam . . . na ovom svijetu. Mirno bih umro, kad bih znao, da vas . . . sretne ostavljam. Damaso, Maria! Koja sudbina čeka vas? A ti moj Vito! Dodji bliže . . . Vito!

Vito stupi sasvim do kreveta, klekne i sagne glavu na očeve ruke.

— Tebi je najteže . . . Svi ćete još proživiti veselih časova. Samo tebe, Vito, ne čeka nego pregaranje . . . — nastavi otac.

— Pregaranje je naslada kršćanskoj duši. A Domenico ne zazire od pregaranja, — primijeti kardinal.

— Eminenza, zovite moga sina onako, kako smo ga zvali kroz dvadeset i osam godina, da još ovo nekoliko dana, možda i sati, slušam njegovo drago ime Vito. Koliko tisuć puta smo ga majka i ja ovim imenom oslovili, dok bijaše malen, često pobolijevajući, pa onda, kad nam je ostao jedinac iza smrti Tullia, pa onda kad je uz malu sestricu i malog Damasa rasao, kad smo ga karali i milovali . . . — ušuti Ruggero iznemogao.

— Vito, — prozbori tada kardinal, — uvijek dok budeš živ, sjećaj se svog oca, koji te toliko ljubi.

— . . . i koji . . . na smrtnoj postelji, — nastavi Ruggero podižući se teško, da se uspravi, — želi, da Vito ne postane redovnikom . . . Eminenza, uslišajte želju njegova oca . . . Lakše ću umrijeti . . .

— Dragi Ruggero, — ganuto i možda prvi puta u životu smeteno odvrati kardinal, — zašto apostrofirate mene? Svih nas jednaka ljubav spram našeg Vita odlučila je, da on ode u redovnike. A Vito je uzorno shvatio svoj poziv i hoće . . .

— Eminenza! — drhtavo ga prekine i zapinjući od časa do časa nastavi Ruggero: — U ovom ozbiljnom času naša rodbinska ljubav ne smije da pretrpi nikakav udarac . . . Vaši su nazori bez sumnje ispravniji, nu moje su želje svetije, jer su zadnje želje. Ja nemam drugih želja. Hoću da znam moju djecu jednako nadijeljenu . . . Kako ih je za života pratila jednaka očinska ljubav, tako ih neka iza njegove smrti prati jednak očinski blagoslov, da sretno uživaju jednaku baštinu. Zašto da se Vito, koji je tako uman, tako odan nauci, odreče svog imanja? On će trebati sredstava i za sebe i za druge. Njegovo dobro srce ublažit će mnogu bijedu, njegova ruka obdariti mnogog nevoljnika, odvratiti mnogi zločin. Vito, ti znaš, što božanski Parini pjeva o Nevolji: »Gromovima u ruci zakon strahovito prijeti, al pred dalekom kaznom bijednik zapušten ne strepi: daleka kazna ga vije, al bliza nevolja bije«. Eminenza, sve ovisi o Vama . . . Vama se on zakleo, Vi ga možete odriješiti . . . I nema razloga, da ga ne odriješite, kad ste sami uvjereni, da on potpuno shvaća svoj svećenički položaj . . . Ruggero Barbiani, komu cio Rim zavidi, imao je i teških časova u životu . . . Sve to biti će zaboravljeno i ugodan oproštaj . . . s ovim svijetom . . . ako mi dobrostivo uslišate posljednju želju . . . koje u testamentu nisam izrazio, da nitko ne podvoji o slozi . . . u našoj obitelji.

— Dragi Ruggero, s moje strane . . . poštujem Vašu želju . . . Vito! Odrješujem te od zakletve, da ćeš položiti zavjet siromaštva. Na drugu zakletvu, zakletvu čistoće, veže te i onako sveti red, — prozbori svečano kardinal. — Nje ne smiješ nikada da smetneš s uma.

— Dragi moji, djeco moja, otac vaš spokojno

čeka smrt... Podjite sada na ovu stranu... da mi ne zaslanjate vidik na Rim: Vatican... Quirinal... Palatin...

Zadnji traci sunca upravo pozaćivahu kupolu Svetoga Petra. U bolesničkoj sobi čuo se tih plač, a od časa do časa stenjanje Diane, stare kuje sasvim slične vučici. Diana je potekla od parenja psa i vučice. Ruggero Barbiani, ne mogući pripitomiti pravu vučicu, držao je u svojoj kući vučje štene. To bijaše njegov najizrazitiji simbol rimskog osjećaja. Bolno je zavijala Diana. I ona je razumila, da umire njen gospodar i protektor, Rimljanin Ruggero Barbiani.

Još nekoliko sati bijaše Ruggero Barbiani pri svijesti, a tada pane u agoniju i naskoro umre.

Slijedećeg jutra cio je Rim govorio o njegovoj smrti. Na sprovodu zastupao je papu kardinal Chigi, a kralja general Belgioiso.

Lorenzo Barbiani ostade vrlo usupnut, kad je u času svog dolaska ugledao Vita odjevena kao Dominikanca. Domala je osjetio, da ga contessa Silvia susreće vrlo hladno, pogotovo nakon što je Ruggero umro. Stade je izbjegavati. Nasuprot je uvijek tražio zgodu, kako bi se sastao s Vitom, da to njegovoj majci i kardinalu ne udari u oči i da tako njemu ne naškodi. Lorenzo je znao, da ona u njemu vidi zla duha, koji je Vita zaveo. A kardinal? On ga je doduše susretao ljubeznim riječima, ali hladno. Lorenzu bijaše i to odviše. Najjače veze izmedju njega, sada seniora obitelji Barbiani, i obitelji di Granara nestalo je. Ta veza, dok je i postojala, bijaše slaba. Lorenzo dakle nije mario, da se prikazuje ljubeznim prema onima, za koje je znao i ćutio, da im se ne mili.

— Vito, — reče on jednom njemu na samo, — ti ni ne znaš, kako sam ja tvog oca ljubio. Više nego se moglo zaključivati iz mojih pisama i posjeta. Pisao sam rijetko i kratko. A ovo je u deset godina drugi put, što sam posjetio ovaj dom, dom moj i njegov jednako. Ovo je naša zajednička baština... Čim sam te ugledao kao Dominikanca, jasno mi bijaše, da je to kazna... Kako su saznali?

— Migiorini je pisao... — odvrati Vito plaho.

— Sad razumijem, zašto nije htio da ostane kod mene... — zamisli se Lorenzo časak i nastavi: — Bilo kako mu drago, kad te ugledah kao Dominikanca, nisam znao, da još nisi položio zavjet siromaštva. Pomislih tada... Odlučih... Eto, u kratko, — izvadi govoreći iz džepa pergamenu, — naredih odmah testament, kojim ostavljam svoj imetak u svjetovne dobrotvorne svrhe. Sada ga više ne treba, — i razdere pergamenu. — Neka uz tebe i tvoja braća... Sada lakše pregaram smrt svoga brata... Ruggero... on je ... on je ipak, u pravom času pokazao, da je muž odlučne volje, Rimljanin... Vito, ti ne treba da štediš novce. Za koga? Za svete zadužbine? Velik imetak obitelji Barbiani neka ostane njoj. Di Granara, ako hoće, neka svoj ostavi Crkvi. Vito... — opet se zamisli Lorenzo, ali nekoliko časaka, — imao bih ti još nešto kazati...

— Što, dragi striče? — upita Vito glasom, u kom je ozvanjala blaga odanost.

— ... Bolje ne... drugi puta... Mi ćemo se još vidjeti, — zagrli ga i više puta poljubi. — Trebaš li ikada utjehe, oslona ili pomoći, sjeti se svoga strica. Lorenzo Barbiani stoji uz tebe, doklegod ostaneš karakter, makar i pao u nemilost svoje majke i kardinala Rafaela. Pozdravi i zagrli

mjesto mene tvoju braću. Ja idem. Sve sjajne sale i blistava stubišta ovdje propuhiva osjetljiva promaja, što ježi kožu i miriše po uvelosti i prašini... Addio, Vito!

Slijedećih dana bijaše Vito gotovo neprestano uz kardinaa Rafaela. Kardinal ga je potanko proučavao i divio mu se. Vitu je laskalo, što je taj muž velikog glasa otkrio u njega daleko veće obilje inteligencije i znanja, nego je mislio. Ne bijaše stvari u svoj teologiji, što je on ne bi poznavao jednako dobro kao i kardinal, ako ne bolje. A gdje je još sva opća historija i filozofija te poznavanje tolikih jezika!

Prošla su tako tri mjeseca iza smrti Ruggera Barbiani. U sporazumu s kardinalom odbaci tada Vito dominikansko i uzme obično svećeničko odijelo, te odluči, da za kratko vrijeme podje u Frascati radi proučavanja tamošnjih starina i umjetnosti. Obitavao je kod Isusovaca u vili Rufinella i obilazio mjestom, uvijek sa knjigom u ruci.

Skupine ruševina i pojedino kamenje sjećaše ga, da šeće mjestom, gdje su živili Cicero i Lucullus. Ovdje vidi ostanke amfiteatra, ondje slavoluka, ondje rimskog vodovoda. Na onom tlu ondje stajala je nekad kuća, u kojoj je oštrouman, ali slavičan i nestalan Otac Domovine, razmišljao o reinkarnaciji duša te snovao svoje govore i svoja djela; a malo nad njom, na obronku Grotte-Ferrate, pokraj dvorca Borghetto, ona vila, u kojoj je spretni vojskovodja uživao sve lukulske slasti života u društvu prvih učenjaka i sladokusaca.

Jednoga dana, kad je Vito Barbiani stajao uz ostanke zida, što je okružavao Lukulov ribnjak, približi mu se neki stasit čovjek, po dobi njegov vršnjak, kog je jednom vidio na cesti u Tivoli.

Došljak lagano takne rukom šešir i reče više sam sebi nego Vitu Barbiani: — Siromašne ribice...

— Siromašne! — odvrati Vito i upita: — Vi dolazite iz Tivoli?

— Ne, ja obitavam u Rimu. U Tivoli sam bio, da razvidim ostanke stare rimske slave. U istu svrhu dodjoh i amo.

— Koji kontrast, zar ne? Ondje Horac i Mecena, ovdje Cicero i Lukul! Ondje skromnost i velikodušnost, ovdje taština i nezasitnost!

— Istina, nu ovdje i ondje ženijalnost.

Obojica razgovarahu još koji časak, a zatim reče došljak: — Oprostite, moram ići u vilu Belvedere, da vidim Domenichinove slike. Imadem preporuku za profesora Develhaina, koji ondje proučava Zampiera. — Došljak skine šešir i htjede da ode, ali Vito mu reče: — Ako Vam ne smetam, pridružio bih Vam se.

— S moje strane vrlo rado. Nu dvojim, da li ćete bez posebne dozvole ili preporuke... — odvrati došljak.

— Budite bez brige. Svaki Barbiani može svakodobno ući u palaču princa Borghese, koju je sagradio kardinal Aldobrandini.

— Ja sam Donato Gasperi iz Rima, — predstavi se došljak i duboko skine šešir.

Oba podjoše prema toj palači, koja se ponosito koči na uzvisini sred sve te starodrevne i sredovječne slave i krasne prirode.

— Kako je ugodno vrijeme, — reče u razgovoru Gasperi. Na razvalinama budi se novi život. One se kanda pomladjuju u njemu.

— Kršćanstvo je taj novi život. U njem je procvao Rim, — odvrati Vito Barbiani i ustavivši se baci poled prema Rimu.

— Kršćanstvo? — primjeti Gasperi. — Vjerske kulture grade hramove, a vrijeme ih razgradjuje. Nu jednako uz ruševine kao i nove gradjevine svake se godine pomalja novo cvijeće i novo lišće, zaleprše novi leptiri, ptice grade nova gnijezda. Sunce, toplina radja novi život. Proljeće je vječan novi život. Gledajte ovo bistro azurno nebo, što se kroz vijekove jednako smiješi. Udišite taj ugodan zrak. Podjite s onu stranu albanskih gora, gdje se na toplom suncu ljeska Tirensko more. Sve to nam govori, da se u prirodi radja novi život. I oni valići, što žubore uz obalu i šire se u krugovima oko pjene, navieštaju nam proljeće. Iz one pjene ustala je Venus Marina... Ide su aprilske.

Još desetak dana obilazio je Vito Barbiani Tusculum, a onda se vrati u Rim. Kardinal Rafael zaželio je, da se Vito pripravi za propovijedi. On se toj želji dragovoljno odazvao i mjesec dana držao je propovijedi u crkvi S. Maria in Araceli, zanosno završujući svaku propovijed ovim riječima: »Sa oltara, što ga je Imperator August podigao Jedinorodjenom Bogu, ugledavši u otvorenom nebu Blaženu Djevicu i našeg Spasitelja u njenom krilu, rimski puk, duboko prožet vjerom Isukrstovom, pozdravlja i slavi Svibanjsku Kraljicu.

VIII

U KATAKOMBAMA

Monsignor de Waal i Armellini povedoše početkom lipnja Vita Barbiani u podzemni svijet. Od tog dana posvetio se on još revnije proučavanju prvih vijekova kršćanstva. Kardinal Rafael di Granara, koji je nada sve želio, da znade svog nećaka u redovima apologeta katoličke crkve, bijaše i

ovako zadovoljan, bodreći Vita, neka marljivo sakuplja materijal za enciklopediju historije prvih vijekova kršćanstva. —Tvoje djelo treba da vodi temeljna misao, da su prvi kršćani, progonjeni od Rimljana, tražili utočište u katakombama, — znao je više puta reći kardinal. — A tvoje ime želio bih, neka se znade uz ime slavnog Antonia Bosio i Ivana Baptiste de Rossi.

Tri godine proučavao je Vito Barbiani povijest kršćanstva od narodjenja Kristova do početka devetog vijeka, to jest do propasti katakomba. Pročitao je sva poznata djela, obašao sve knjižnice, muzeje, galerije u Rimu i svaki hodnik, svaku grobnicu ispod zemlje u okolini Rima, jednom riječju sve kršćanske, gnostičke i židovske katakombe. Kao svoju sobu poznao je svaki kutić katakombe Praetextatus, Svetoga Kalista, Svetoga Sebastiana, Svete Agneze, Svetog Hipolita, katakombe k Dvim Lovorovim Grančicama, Ostriansku i Vatikansku Grobnicu i sve ostale katakombe u Monte Rotondo, Rieti, Albano, Castel Gandolfo i svuda u okolici Rima. Sam je naišao na nekoliko nepoznatih hodnika, otkrio više nepoznatih napisa i pobilježivši rezultate svog istraživanja i učenja sabrao vrlo opsežno gradivo.

U podzemnom svijetu najviše se je sastajao sa Donatom Gasperi, koga je upoznao u Frascati. Gasperi se takodjer posvetio proučavanju starog Rima, nu sve od najstarijih vremena. On se pripravljao, da stvori enciklopediju rimske povijesti Ab Urbe Condita do propasti zapadnog rimskog carstva. U dodirnim točkama nadjoše se oba učenjaka. Sastajući se često u knjižnicama i muzejima upoznaše se, sprijateljiše i zajedno pohadjaše katakombe.

Nalazeći se jednom u tom podzemnom gradu, Barbiani je oprezno strugao pijesak sa jedne ploče. Tek što se nekoliko slova otkrilo, reče: — Ovo je bez sumnje gnostički napis.

— Odmah ćemo vidjeti, — odvrati Gasperi i zamahne rukom u zraku kao da muhe lovi. Stisnutu šaku stade lagano otvarati i smiješeći se reče: — Jest, gnostistička grobnica.

Vito ga ozbiljno pogleda kao da ga je zapitao: „Što znači ta ludorija?" Gasperi, jednako se smiješeći, nastavi: — Htjedoh se osvjedočiti, da li ovdje vlada Jupiter, Jehova ili koje drugo božanstvo, i ulovio sam jedan eon, molekulu onih moći, što se prije početka vremena odvojiše od Božanstva i kao samostalna duhovna bića lutaju i ravnaju svijetom. Dakle smo u gnostičkoj grobnici.

Barbiani se malo nasmjehne i nastavi svoj posao, a Gasperi uvuče glavu u izdubinu u zidu i reče glasno: — Ovdje je ležalo tijelo jednog hilika, dakle materije. A sada je sve prazno... Ovo je dakle grobnica aleksandrinskih gnostika, koji naučahu, da je materija praznina, Kenoma, a Bog punoća, Pleroma... Vidite, Barbiani, u ovom gornjem redu ležali su pneumatici, u srednjem fizici, u donjem hilici...

— Gasperi, — odvrati Barbiani veselo, — historičar treba da i u šali bude točan. Pneumatici su po gnostičkoj nauci stvorovi božanstva, Plerome. To su neka duhovna bića. Stvoritelj materije je Demiurgos, neka vrsta Satane. Od njega potječu fizici, što se približavaju pneumaticima, i hilici, to jest sasvim tjelesna bića. U tom se slaže i doketska sekta, da naime sva materija potječe od Satane. Dakle? Pneumatici, po gnostičkoj nauci, ne mogahu biti ovdje pokopani.

— Ovu diobu, — primijeti Gasperi ozbiljno, — otvoreno kažem, ne razumijem, naime diobu ljudi u pneumatike, fizike i hilike. To znači pet kategorija, to jest: Pleroma, njegova duhovna bića pneumatici, Demiurgos, njegova tjelesna bića hilici, i još fizici, što potječu od Satane, a sliče pneumaticima. To je pojmovno neshvatljivo. Nasuprot shvaćam doketsko umovanje, da sva materija potječe od Satane i da je zato rodjenje, život i smrt Kristova samo optička varka. S tim se mišljenjem podudara i nauka Abelita.

— Oprostite, Gasperi, — ustane Vito i odloži dlijeto, — opet nemate pravo. Doketsko tumačenje nema ništa zajedničko sa načelima abelitske sekte.

— Ima, mora da ima. Predmet mi nije u tančine poznat, nu logičnim mišljenjem dolazim do toga. Abeliti preziru spolni život. Doketi smatraju svu materiju tvorinom Satane. I Abeliti su gnostička sekta. Nije dakle vjerojatno, da Abeliti prigrliše idealnu čistoću bez obzira na ostale temeljne misli gnostičke nauke. Mnogo je vjerojatnije, da oni računahu sa posljedicama čistoće. Radjanjem ljudi umnožaje se materija, djelo Satane. Želeći Abelite pomoći pobjedi Plerome, zavjetovahu se živiti u čistoći, kano Abel.

— Nije tako... Čistoću uzvisuje i katolička crkva, uopće kršćanstvo, koje priznaje Boga stvoteljem čovjeka. Abeliti uzeše čistoću, idealnu čistoću, iz kršćanstva,

— Naravno! Sve gnostičke sekte potječu iz kršćanstva, samo se toliko udaljiše, da predjoše u herezu. Najdaje, po mom mnijenju, podjoše Abeliti, jer su bez sumnje uvidjeli, da je neodrživ kompromis izmedju obožavanja najvišeg duhovnog bića

i radjanja novih ljudi. Ili drugim riječima: služenje Bogu u hramu, a Satani u bračnom krevetu.

— Gasperi, — razočarano poviče Barbiani, — koliko se već dugo poznajemo, pa ipak nisam nikako slutio, da ste Vi tako slab katolik odnosno... toliki privrženik Abelita...

— Ja, privrženik Abelita? — odvrati mirno Gasperi. — Abeliti su zavjetom skrajnje čistoće stvorili zaključak na temelju premisa: prvo, Satana je stvorio materiju i ljude; drugo, mi želimo služiti Bogu. Ja sam za svoju osobu, stvorio zakjučak iz ovih premisa: prvo, Bog je stvorio čovjeka; drugo, ja se pokoravam sudbini, koju čovjek nosi. Nu videći u Vama uzorna svećenika i gojenca kardinala Rafaela, ne htjedoh o tim stvarima nikada govoriti. U mom privatnom životu pravi sam, mogu reći, Epikurejac. Ne umujem o nedostiživom, ugodno živim, priuštavam si razborito sve naslade i uživam u svim krasotama i slastima svijeta. A u službi, to jest u nauci... To i sami znadete i vidite. Istražujem, kako to odgovara našem pozivu, držeći se velike Afranijeve misli o znanosti: »Otac mi je trud, mati pamćenje.«

— Gasperi! — poviče Barbiani i zakima glavom.

— Dragi Barbiani, — odvrati Gasperi opet vrlo mirno, — to Vas ne treba ni najmanje uzrujavati. Svaki ostaje kod svog, a zajedno najbolji prijatelji. Naši protivni nazori mogu nam u nauci samo pomoći. I dosada su već pomogli, sve da su i ostali prikriveni, bar kod mene. Vi ste često doprinijeli, da sam ja u pojedinom pitanju uvidio ispravnost crkvenog stanovišta. I obratno. Vi ste često uvidili, da su pojedina tumačenja svjetovnih historičara točnija. U našem proučavanju mi smo uvijek našli

pravi put. U rezultatima naših istraživanja ne slavi pobjedu ni Vatican ni Palatin, već samo Istina, jedina vodilica povijesnice.

Barbiani se tiho sagne, dohvati dlijeto i stade dalje strugati ploču. Crvene mrvice pucolanske zemlje, kojom je bila zasuta katakomba, runile su se i padale na tlo. Žižak je osvjetljivao taj uski podzemni prostor. Plamen je drhtao kano u jakoj promaji. Možda su duše hujile, obilazeći mjesta, gdje su njihove tjelesne ljuske postale prah.

IX

CONTESSA GAETANA

Bijaše sredinom lipnja, upravo nakon tri godine, kako je Vito Barbiani posjetio katakombe sa Monsignorom de Waal.

— Ovo je groblje Svete Lucine, pedeset pet stopa široko, stotinu i osamdeset duboko. To je najstariji dio tako zvane katakombe Svetog Kalista. Sveta Lucina gotovo bez sumnje je istovjetna sa Pomponijom Graecinom, ženom Plautija, rimskog vojskovodje u Britaniji. To je grobnica slavnog plemena Cecilijevaca i Kornelijevaca... — tumačio je Vito Barbiani. — Podjimo unutra.

Vito Barbiani, Donato Gasperi, contessa Gaetana i njezin suprug conte Manfredo Radelli sadjoše niz široke stube u katakombu. Conte Radelli, prosjed i slab, oprezno je stupao, prem ga je Gasperi držao ispod ruke. Njegova mada lijepa žena potrčala je preko stuba i na ulazu u katakombu zaviknula: — Mene je strah...

Barbiani i Gasperi, stojeći uz grobnicu pape Svetoga Kornelija i držeći svaki po jednu svjetiljku, revno su tumačili povijest ove katakombe odličnim

posjetiocima. Stari Radelli pozorno je slušao i neprestano kimao glavom, a mlada contessa uprla je živo pogled u Vita. Onda prodjoše dalje, Gasperi sa starim Radelli, vodeći ga ispod ruke, a Barbiani iza njih uz mladu contessu. Kad su došli do trećeg luka okrene se contessa i reče:

— Htjela bih još nešto viditi kod groba Svetoga Kornelija, — te podje natrag, a Barbiani za njom. Contessa pogleda u stijeni isklesan lik s desne strane grobnice i podje još tri koraka dalje. Stane na jednu ploču i htjede se naviriti u izdubinu grobnice. — Ne mogu, premalena sam, — reče. — Molim, dignite me.

Barbiani se smete, a ona se nasmiješi, uzme mu iz ruke svjetiljku, odloži ju, unakrsti prste jedne ruke medju prstima druge ruke, okrene šake prema gore, malo podigne ruku i reče:

— Evo ovako: ja ću stati u Vaše ruke, a Vi me podignite. Ne ćete?

Vito zbunjen sagne se i sastavi ruke, kako mu je ona pokazala, a ona stane lijevom nogom u njegove šake, lijevom ga rukom uhvati za desno rame desnom rukom dovati jedan rub grobnice, digne se, stupi desnom nogom na niži rubh i zaviri u izdubinu. Stopala, jedno u šakama Vita, drugo na rubu grobnice, stajahu joj metar nad zemljom.

— Ovdje nema ništa... Ah, kako mora biti hladno ovdje unutra... — zajauče te izvuče glavu iz udubine i nasmiješi se: — A kako ću sada saći?

— Kako ste i došli gore, — odvrati Vito tiho i uplašeno.

— Dodjite bliže, da ne padnem.

Vito stupi tik uz stijenu. Contessa upre opet lijevu ruku u njegovo desno rame, a desnom ga rukom obuhvati oko vrata i stade lagano spuštati

desnu nogu, koja se je drhtavo sklizala uz Vitovu lijevu ruku u članku. On je osjećao najprije punu toplu čarapu, a kad ga je dotaklo njezino sametno koljeno, raširi ruke i zadrhta. — Zašto ste me pustili, prije nego sam dosegla tlo? Skoro sam pala, — reče contessa poravnjujući rukom suknju.

Vito je nije čuo. U trenutku uskipila je u njemu krv i udarila mu u moždjane. Cijelim tijelom prodjoše ga srsi. Besvijesno dohvati svjetiljku i podje hitro ispod lukova hodnikom, kuda su prošli Gasperi i Radelli.

— A mene ćete ovdje ostaviti? — turobno upita contessa i pohrli za njim.

Umjesto odgovora zaviče on: — Gasperi! — Nu nitko se ne oglasi na poziv. Vito ubrza hod. — Ja ne mogu tako trčati, — primijeti ona. Sada ju je istom čuo.

Prodjoše više hodnika i dodjoše do jednog raskršća. Barbiani htjede zakrenuti, ali ga contessa uhvati za ruku i pokazujući na lijevo reče: — Kakve su to stube?

— Ove stube, — odvrati on nesigurno, — vode u dolnji sprat. U nekim katakombama ima više spratova, dapače i pet.

— Dodjite da vidimo.

— Nema ništa osobita...

— Ali molim Vas, — reče contessa i sadje preko nekoliko stuba.

— Tamo... nema ništa... Čuvajte se! Stube su vrlo strme i kliske...

— Samo mi posvijetlite, da vidim kako to izgleda.

Vito se približi, sadje na drugu stubu i digne fenjer u zrak.

— Ne vidim... Dodjite niže... — reče contessa sišavši još za jednu stubu.

— Ne mogu... Ovo je sveto mjesto... ne uvodite me u napast... — odvrati Barbiani, jednako stojeći na prvoj stubi.

Contessa skoči gore na treću stubu, uhvati Vita za ruku i opet reče: — Dodjite dolje... Onda ću Vam sve kazati... Ovdje nas mogu lako naći...

— Ne mogu... ne smijem... — prigušeno odvrati Vito.

— Onda idem, — naglo ga prekine ona, — ali ispred Vas, a Vi za mnom, — i skoči na najvišu stubu. Ovdje se hitro okrene i strastveno pogledavši Vita reče: — A sada Vas ne puštam gore.

— Molim Vas... prestanite... to je strašno... u katakombama... — zapinjao je Vito.

— Strast ne pozna predrasuda... — prošapće ona, ispruži ruke i ogrli Vita, privuče se čvrsto uz njega. A njega opet prodju srsi, on opet uzdrhta, krv mu udari u glavu, pred očima mu se zamagli te ispusti fenjer iz ruke. Staklo zacilikta i nastade tama.

„Bože, spasi me!" uzdahne on, sjetivši se svoje prisege. U isti čas oćuti na svojim usnama njene usne, tople i vlažne, i obujmivši ju čvrsto oko vrata, izgubi svijest i ravnotežu. Stravstven njegov uzdah pretopi se u kratak bolan jauk, popraćen njenim očajnim krikom, koji su progutale katakombe...

Duboko na dnu stuba ležalo je oboje nauznak, jedan pored drugoga bez svijesti. Tako ih nadjoše Gasperi i conte Radelli iza pola sata. Iz njena vrata tekla je u tankom mlazu krv. Ona je pala na razbito staklo fenjera.

— Sigurno je contessa opet potrčala niz stube i oskliznula se. On ju je htio zadržati i tako oba posrnuše, — reče Gasperi, čim ih je ugledao.

Na apijskoj cesti čekala su Radellijeva kola. Pomoću kočijaša i jednog seljačkog mladića, koji je onuda prolazio, iznese Gasperi iz katakombe oboje unesrećenih. Contessa, kad je smjestiše u kočiju, nije više živila. Barbiani je jednako bez svijesti bio te isprekidano i teško disao.

Kad je Gasperi dopremio kući onesviještenoga Vita, opisao je dogadjaj njegovoj majci ovako: „Conte Radelli zamolio me je, da ga povedem u katakombe. Kao obično podjoh sa Vitom. Radelli je star i slab. Ja sam ga ispod ruke vodio. Prpošna mlada contessa neprestano je trčala, prem je opomenuh, da u katakombama valja oprezno ići. Tako se jednom oskliznula na stubama u doljnji sprat i posrnula. Vito ju htjede zadržati, da ne padne, izgubi ravnotežu i oboje se nespretno strovali niz stube. Stradao je... čineći dobro..."

— Čuti ćemo, dok ozdravi... — odvrati hladno contessa Silvia.

Još isti dan uvečer dodje u bolesničku sobu kardinal Rafael, pogleda Vita turobno, dotakne ga vršcima prstiju desne ruke na čelu, prsima, lijevoj i desnoj ključici, i ode. Gasperi ostade uz svog prijatelja. Nekoliko prvih dana, dok je Vito uslijed žestokog potresenja moždjana ležao u besvjestici, nije se uopće micao od njegova kreveta. Liječnici su se bojali, da je Vito onijemio. Šestog dana bolovanja, kad se već hvatao sumrak, stajao je Gasperi uz prozor i gledao napolje, kad najednom začuje mukli glas, više sličan hropotu: „...u ka-ta-kombama..." Primakne se krevetu. Vito je zatvorenih očiju na ledjima ležao. Usne su mu podrhtavale kao da govori. Za nekoliko časaka opet se začuje mukao glas: „...ne uvedi nas u napast..."

Slijedećeg je dana otvarao Vito oči, ali nikoga nije raspoznavao. Majka i njegova braća pohadjahu ga zajedno, samo jedan puta na dan. Kardinal Rafael nije više dolazio. Gasperi je osjećao, da ga svi u toj kući mrze, ali se ipak držao uz krevet svog prijatelja, i da ga dvori, i da zapriječi svako ispitivanje.

Sredinom srpnja, mjesec dana nakon nesreće u katakombi, kad je Gasperi držao, da se Vito već dosta oporavio, reče mu:

— Vito, ako te kardinal pita, kako se to dogodilo, reci, da sam ja vodio starog Radelli ispod ruke, a contessa je nestašno trčala. Tako joj se na stubama oskliznula noga, ti si ju htio zadržati, da ne padne, pa ste se oboje strovalili.

— Donato ... — raskolači Vito oči, uzdahne i htjede nastaviti: — ... zašto mi to ... — nu Gasperi mu zakrči riječ, pokrivši mu usta svojom rukom i umiljato odvrati: — Vito, šuti ... govor ti škodi ... tebi treba potpuni mir. Ne misli o tom. Samo ako te kardinal ili tko drugi zapita, ovako kaži. Nitko osim mene ne zna, kako je bilo. A ja sam kazao, da je ovako bilo.

Vito Barbiani lagano se i postepeno oporavljao. Liječnik je sada dolazio tek svakih nekoliko dana. Majka i braća posjećivahu ga jednako kao i dosele, zadržavajući se kod njega koji časak. Kardinal uopće nije dolazio. Gasperi pohadjao je Vita gotovo svaki dan i zadržao bi se kod njega po dva tri sata, pripovijedajući mu razne novosti, nu izbjegavajući svaki predmet, što bi bio mogao izazvati pomisao na onu kobnu nezgodu. Sredinom kolovoza počeo je Vito ustajati, ne ostavljajući svoje sobe. Koncem kolovoza usudio se već izaći na verandu

i ondje se sunčati prije podne, dok sunce nije odviše palilo.

Jednog od prvih dana mjeseca rujna, kad se Vito nalazio sam na verandi, dodje kardinal Rafael. Nosio je u ruci velik omot spisa. Vito ustane i poljubi mu ruku. Lakaj donese na verandu još jedan naslonjač. Kardinal sjedne i dade znak nećaku, neka i on sjedne, te mu reče: — Vito, ćutiš li se toliko zdravim, da mogu s tobom ozbiljno razgovarati?

— Jest, dragi ujače, već se sasvim dobro osjećam, — odvrati Vito plaho.

— Dakle čuj. Tvoj rad, što si mi ga predao upravo dan prije one nesreće, ne zadovoljava me nikako. Žalim vrijeme, što sam ga potratio na čitanje. Žalim, što si tri godine života uzalud potratio.

Vito protrne i obori oči, a kardinal nastavi: — Tvoje djelo izgleda kao da ga je naručila Francuska Akademija. Vjera kršćana u uskrsnuće tijela i vječni život, kontrast izmedju poganstva i kršćanstva u svakom pogledu, procvat propalog Rima pod kršćanstvom, sav život i mučenička smrt svetaca i svetica, apostola crkve i bezbrojnih vjernika, na zemlji i pod zemljom, u tom carstvu martira, sva ljubav, što ih je vezala u jednu obitelj, sva vjera, što ih je hrabrila na lomačama, apoteoza kršćanstva nad poganskim Rimom, sve je to tebi sporedno. Katakombe su za tebe šuplji hodnici i prazne izdubine. Stijena, na kojoj je Krist sazidao svoju Crkvu, za tebe je crvena pucolanska zemlja i pješčana sadra. Progonitelji prvih kršćana za tebe su liberalni vlastodršci, koji nisu razlikovali kršćane od židova, koji su svakom dozvoljavali postaviti groblje izvan rimskih zidova, koji su dopuštali pokope i štitili grobne svetinje. Najskrovitija utočišta kršćanskih

mučenika za tebe su tako rekuć izložbeni paviljoni, poredani uz državne ceste, da se što lakše do njih dodje. Izložba... u koju se dame vode...

— Ujače, — bolno uzdahne Vito, — imaj milosrdja sa mnom. Ti odviše oštro sudiš...

— Odviše oštro? Tvoje djelo, — nastavi kardinal, tresući rukom, u kojoj je držao Vitov rukopis, — dolikovalo bi se jednom svjetovnom historičaru, kome je kršćanstvo sasvim indiferentno. Nu jedan Vito Barbiani dei Ricci imade kao učenjak drugi poziv. Umjesto da ti budeš učitelj i vodja drugima, dao si se zavesti... Sigurno te je podučavao taj tvoj Gasperi.

— Ujače, Gasperi je požrtvovan i ja mu dugujem vječitu zahvalnost...

— ...kao samaritancu, ali ne kao učitelju. Njemu ima da zahvališ, što si skoro život izgubio.

— Ujače, što je on skrivio, da se je desila nezgoda?

— Dok si sam proučavao starine, ništa se nije dogodilo. Kad je on doveo damu, koju si ti uslužno vodio, stradao si. Ili zar si ju ti doveo? — namrgodi se kardinal i ustane, bacivši na pod spise.

— Ujače... zaklinjem te... — ustane Vito i klekne do nogu kardinalovih. — Sve ću ti kazati... kao na ispovijedi... neka znadeš, da se hrabro borim protiv napasti... da držim na umu svoju zakletvu... Contessu Radelli i njenog supruga Gasperi je doveo. Ja ih prije nisam poznavao. Istina je, contessa je nestašno trčala. Ali nije istina... Donato to nije vidio; on je pošao napred, dok se contessa zadržala kod grobnice Svetog Kornelija... Nije istina, da joj se posklizнula noga... Ona me je stala nagovarati, da podjemo u dolnji sprat. Ja sam slutio napast... Ja je se htjedoh osloboditi... Izgubih ravnotežu... i oba se survasmo... Nisam ja tražio priliku ni dao povoda, već me je ona htjela zavesti u napast... Zaklinjem ti se svim milim i svetim... tako je... Zadnja moja pomisao bijaše... zavjet čistoće... prisega, što sam ti je zadao... — spusti Vito glas i tiho završi: — Koliko sam pretrpio... a ti... ti me još prekoravaš...

Nastade kratka šutnja. Kardinal se primakne nećaku, dohvati njegovu ruku i ljubazno reče: — Bolje je, da si i toliko trpio, nego da si posrnuo u najteži grijeh... I da si zaglavio... mi ne bi znali pravi razlog... Ali ti bi se svrstao u redove onih, koji su u katakombama počivali. Ova tvoja iskrena ispovijed vrlo me umiruje i zadovoljava. Hrabro si odolio napasti. Nu ipak... napast treba izbjegavati. Razmišljaj o napasti, — uhvati kardinal Vita ispod ruke i podje s njim u sobu. — Razmišljaj. Pružila ti se prilika, gdje si sam iskusio, kako Satana vreba, da oblati čistoću. Kad ni ne slutiš, nadješ se u napasti. I na svetom mjestu, i u katakombama. Razmišljaj samo o tom i ne slušaj, što pomaman i pokvaren narod govori: „Ne treba nam askeze! Vratimo se k prirodi!" Oni porugljivo dobacuju nama, da smo „askete", nama, koji odoljujemo Napasti; nama, koji živimo u čistoći, prezirući svaku putenost, taj glavni otrov Satane; nama, koji hoćemo da uskrsnemo nežigosani ljagom istočnog grijeha; koji hoćemo da vratimo tijelo svoje Onomu, koji ga je stvorio, neoskvrnuto, a dušu svoju Onomu, koji ju je udahnuo, čistu; koji služimo ne Satani, već Bogu, stvoritelju našem... Vito, neka se vrši želja tvog blagopokojnog oca. Nu jačaj se u Vjeri, jer si još uvijek slab, pristupačan lošem uplivu. Pusti historiju i lati se askeze i apologetike. To sam uvijek najviše želio. To će ti ustaliti otpor-

nost protiv svih napasti tijela i duše. A najbolje ćeš moći postići savršenstvo, ako ćeš svaki dan obnavljati zavjet čistoće. Vito, Bog te blagoslovio...

Kardinal ode, a Vito izadje na verandu, sjedne i stade razmišljati. Sjetno je pogledavao svoj rukopis i pomišljao, kako godine prolaze, a on još nema stalna poziva. Čemu živi? Gdje će se ustaliti? Kamo ga nosi želja? Na sve ovo nije znao naći odgovora. Počevši razmišljati o svojoj ispovijesti, poradova se u prvi čas, što je našao toliko odvažnosti i iskrenosti, kojom je ublažio kardinalovu zlovolju. Poradovao se tomu samo u prvi čas, jer se domalo porodi u nj sumnja, da li je doista bio potpuno iskren. Što si je više dozivao u pamet onaj koban slučaj, to manje je mogao da utvrdi potankosti. U pameti zujaše mu još uzdah: „Bože spasi me!" Na usnama gorio mu je još žar doticaja njezinih usana. Osjećao je, kako se u njegovom mozgu sve vrtilo, a pod nogama mu nestajalo tla. Nu ne bijaše svjestan, što su radile njegove ruke; da li su se ispružile ili zaokružile, da ogrle onu strastvenu ženu ili da uhvate bilo koji predmet u času, kad je njihovo tijelo izgubilo ravnotežu. U njegovoj glavi nastade pravi vrtlog, stade ga spopadati besvjestica i on klone u svom naslonjaču. Zrake sunca, što je sve jače pripaljivalo, prodirahu kroz njegovo čelo i tjeme i grijahu celule mozga, u kojima se Satana igrao skrivača, navirkujući se zlobno iz požudnih velikih crnih očiju male contesse Gaetane.

X

APAGE SATANAS!

Istoga dana poslije podne posjeti Vita Donato Gasperi. Nadje ga zamišljena i pokunjena. — Što ti je, Vito? — upita ga i veselo mu pruži ruku.

— Bio je ovdje kardinal Rafael. Ostalo možeš si zamisliti, — odvrati Barbiani.

— Ti si mu kazao, kako smo se dogovorili? — odrješito upita Gasperi.

— Mi se ništa nismo dogovorili. Samo si mi ti savjetovao, kako da kažem. Ja se toga nisam držao. I to je bilo dobro. Inače se kardinal uopće ne bi bio primirio.

— Ne razumijem te. Što još imade protiv tebe taj inkvizitor?

— Gasperi, pazi, što govoriš.

— Oprosti... Reci dakle.

— Nije zadovoljan s mojim radom. Reče mi, da je takav, kao da ga je naručila Francuska Akademija. Uzmi te spise, — pokaže Vito na stol. — Posluži se njima, kako znadeš i hoćeš. I tako je ovo ponajviše zajednički rad. Ja napuštam historiju. Primi taj papir i sve što na njem piše kao neki znak moje zahvalnosti za tvoja dobročinstva. Hvala ti na svem. Ja ću se povući u samoću. Za mene nije svijet. Jedino u samoći naći ću trajni mir... i trajnu utjehu...

— Vito, varaš se. Ovaj je svijet kao stvoren za tebe. Ali ti se ne znaš ili ne ćeš prilagoditi njemu. Gdje bi se drugi bacio u naručaj sreće, ti hoćeš da pohrliš u smrt.

— Samoća nije smrt.

— Nisam tako mislio... Sjetio sam se one zgode, kad si skoro zaglavio.

— Da... još si mi dužan razjašnjenje.

— Razjašnjenje... Kako da počnem? Oprosti mi. Ja sam svemu kriv. Dobro sam ti htio, onako dobro, kako to ja shvaćam. Uvijek sam te žalio, što nisi potpuni čovjek, što ti je život tako pust...

bar pred javnošću. Nisam znao, da li se pretvaraš ili si zaista takav. Sada znadem, da si zaista takav. Samilosno promatrao sam te, kako udišeš prašinu sa knjiga, tumaraš u tamnim katakombama i zuriš u kosture, dok u dolini i šumi struji svježi zrak, dok grad i polje, brda i more obasjava toplo sunce i dok zemljom šeću nježna bića, stvorena, da nam oslade taj pusti život... I pružila se zgoda, loša zgoda, ali ipak dobra. Trebalo je učiniti kompromis izmedju Sunca i Života, to jest jednoga se odreći. Znao sam, da bi ti oboje otklonio, nu mislio sam, da ćeš se kompromisom poslužiti. Odrekao sam se Sunca i poslao sam ti Život u Tamu, da Tama sačuva tajnu kao grobnica. Shvaćaš li me? Mlada ubava Gaetana, dok još bijaše pupoljak od devetnajst godina, vidila te je u crkvi d'Araceli, gdje si držao svibanjske propovijedi. Upravo do tada zalazio sam u kuću njenih roditelja, gdje sam podučavao njezinog brata. Još danas sjećam se, kako je oduševljeno slavila tvoje propovijedi. Kratko vrijeme iza toga prisile ju roditelji, da se uda za staru mumiju, Manfreda Radelli, koji je bio njihov vjerovnik i htio im kuću na bubanj staviti. Što da ti pobliže opisujem jade Gaetane? Možeš ih pojmiti, ali samo donekle. Sve ni ja ne znam. Znadem samo toliko, ukoliko mi se ona nekoliko dana prije svoje nesreće izjadala. Došao sam u posjete k njezinim roditeljima. Našao sam ju samu kod kuće. Plakala je i pričala mi ovo. Već na dan vjenčanja stao ju je stari truli conte mučiti raznim pitanjima glede njezina djevičanstva i pravio je razne pokušaje. Tako je morala piti kamen, što ga je zvao Lapis Galeriates. Pokušaj nije uspio, kako je praznovjeran starac očekivao, i od tog časa stade on svoju djevičansku ženu sumnjičiti i proganjati. Najviše ju je

držao kod kuće, a kad bi izašla, pratio ju je njegov stari vjerni sluga. Tek nakon smrti tog sluge odlanulo joj je malo. Ali tada je spopala starca nova ludost. Našavši jednom u njenom prozoru vazu, u kojoj je rasla verbena, stade joj predbacivati, da imade ljubavni odnošaj s vragom, a verbenu, tu Venerinu biljku, treba, da se jače razigra. Mlada žena puna života u dno duše zamrzi tog praznovjernog starca. „Ne žudim toliko za nasladom, da udovoljim svojoj požudi, koliko da mu se osvetim. A kad mi se pruži prilika, onda ne mogu. Takovu imadem narav, da mi je odvratan čovjek, kog ne ljubim." To bijahu njezine vlastite riječi. Upitah ju tada, zar nije nikada ljubila. „Jest, samo jednom," odvrati, „ali onaj čovjek ne zna ništa o tom... on je nedostiživ. A meni je sudjeno, da uz tu lješinu sama istrunem." Pomislih tada na tvoje propovijedi i naslutih, da bi tu mogao biti neki savez... Izrazih joj moje sažaljenje i skrenuh razgovor na druge stvari. Medju inim stadoh govoriti o katakombama. „Vama treba" rekoh, „rastresenja, a Vaš će pobožan suprug za cijelo htjeti razviditi katakombe. Ja bih Vam mogao biti izvrsnim vodićem, gdje već više godina proučavam taj podzemni svijet." Gaetana odgovori, da će govoriti sa suprugom. Dva dana iza toga poruči mi, neka ih posjetim. Odoh k njima. Bilo je to jednog utorka. Stari conte bijaše oduševljen, što sam se spremno odazvao, da ću ih pratiti u katakombe. Kazao sam, da ću povesti sa sobom jednog svog pomoćnika, nu nisam tebe spomenuo. Dakle sad znadeš, da sam te namjerice zašutio i namjerice poveo. Dva dana iza toga, u četvrtak, odosmo u katakombe. Ostalo znadeš... Ja sam odmah opazio, da si ti onaj pravi, te sam hotimice odbrzao napred, da ti s njom ostaneš sam. Ona te je, bez

sumnje, ogrlila, a ti si? — upita Gasperi i zašuti.

— Ja sam, — odvrati Vito gotovo besvijesno, stojeći pod silnim uplivom ovog neobičnog saopćenja, — ja sam se htio osloboditi te izgubih ravnotežu...

— Umjesto da si srknuo iz te čaše najsladjeg napitka, ti si razbio staklo, prosuo nektar i sebe strovalio u propast. Zar ti nije žao tog ubavog malog bića, punog neobuzdane čeznje, koje bi moglo toliko druge usrećiti onim, što si ti shvatio prokletstvom? Nisi li u onom času pomislio, da se oba možete strovaliti i skrhati si vrat, ako se hrvate na onim skliskim stubama? Videći je, kako je strastvena, nisi li radje mogao pustiti, neka te izljubi, nego da se opreš na onom rubu ponora?

— Nisam pomišljao na ništa, nego da se izbavim od napasti. Sasvim sam izgubio svijest.

— Onda si se možda zateturao ne uslijed odupiranja, nego jer si izgubio svijest?

Nastupi časovita stanka, koju Gaspari prekine, tiho i povjerljivo zapitavši: — Dakle?

— Ne znam pravo... Samo znam, da su me prošli neki užasni srsi, krv mi je zakipila, mišice mi zadrhtaše, a ja, sjetivši se svoga zavjeta i oćutivši njene usne na mojima, zateturah se i strovalih nauznak...

— ... umjesto da si pustio, da te odvede u dubinu, gdje bi sahranili vašu tajnu i pred menom, koji ju ovako, u tom bijednom obliku, znadem. Da si dohvatio Evinu jabuku, ni ja to ne bih sigurno znao. Ovako znadem, da si razbio kristalnu ružičastu čašu, a opojni nektar prosuo, luda! — zaviče Gasperi.

— Donato! — ustane Barbiani, zalomi rukama i rastvori široko oči, kao da se uprepašten prenuo iz sna. — Ostavi me, iz tebe govori Satana, — poviče i skoči prema Donatu.

Gasperi uhvati Vita za obje ruke i lagano ga privede k naslonjaču. Onda ga obujmi jednom rukom oko vrata i stade ga potiskivati, da sjedne, a drugom ga nježno pogladi preko obraza. Vito, više prisiljen voljom Donata nego svojevoljno, sjedne.

— Ne uzrujavaj se, — započne mirno Gasperi, prelazeći sve više u zanos. — Nema u mene Satane, kao što i ono dražesno tijelo male Gaetane nije nastavao nikaki zli duh. Kad mi ljudi osjećamo, kako u nama ključa krv, podražujući naše živce i pretačući se iz žilice u žilicu, kad nam usnice podrhtavaju, kad nam se zjenice cakle, a vjedje suzuju, kad nam se mišice u listovima i na lopaticama grozničavo koče, kad nam nozdrve pali miris tudje puti, pod čitavom kožom prolazi neki val munjine, a dah staje i titra ošitom: ne pleše onda u nama Satana, već tijelo samo od sebe, i svi živci, svi mišići, sve žilice, sve celule i sva opna, izvode svoje gimnastičke vježbe, koje promatra naša misao te im aplaudira. I u tebi odigravala se takva predstava, jer si čovjek od mesa i krvi, podložen sudbini, koja nama ravna. Ali ti si htio biti mudriji od prirode. Umjesto da pustiš, neka tvoji nervi igraju gimnastičke vježbe, uz svirku slobodne fantazije, ti si posegao za drukčijom gimnastikom: učinio si salto, pukim slučajem ne mortale, i potegao za sobom taj sladak cjelov, što je nosio ime Gaetana. Nisi se znao tada sjetiti tvog iskrenog druga Donata, da ti kaže, što je cijena života i kako se polazi u dobrovoljnu smrt? Da ti kaže: individualan je život karika u lancu sveopćeg života, što veže

beskonačnosti, od kojih mi shvaćamo samo dimenzije vremena, prošlost i budućnost, i dimenzije prostora. Sveopći zakon potrebe života zovemo mi životnim instinktom. I kako je prirodan taj instinkt, jer inače ne bi bio instinkt, tako je prirodno, da ga prati nerazdruživa želja: da nam život bude što ugodniji. Nadjača li ipak osjećaj ugodnosti instinkt života, to jest razvije li se akcesorij tako jako, da uslijed te moći njegova osnovka postane sporednom, onda... Onda zovi Donata, da ti donese sardonsku travu, koja će te uspavati u vječni san, sa smiješkom na usnama. Ili razlij oko sebe sve ugodne i opojne mirise, protegni se na mekanim jastucima, ogrli svoju dragu i proreži žile... Umri, kako su umirali naši Rimljani, umri Petronijevom smrću... Umri, kako su umirali ovi gore na suncu, a ne oni dolje u tami i na lomačama... U ostalom, ti i ne spadaš nego na lomaču...

— Gasperi, — opet skoči Barbiani sa stolice i grčeći pijesti zaviče: — Ti me tjeraš u ludilo. — Ostavi me! Ne dolazi mi više pred oči! Iz tebe govori Satana. Odilazi Satano! — i pokaže mu rukom vrata.

— Vito, budi pametan. Ne ogorčuj se... — milo mu odvrati Gasperi.

— Odilazi... razumiješ li... odilazi... i nosi te nesretne spise, — završi Barbiani tiše i klone u naslonjač. Zadnje riječi gotovo je prošaptao.

— Hvala, možeš ih sam spaliti, — odvrati Gasperi i tiho ode, mahnuvši rukom u znak pozdrava. Vito ne odvrati pozdrav, već se okrene, laktove upre u koljena, glavu položi na dlanove i zagleda se u pod. Dugo je tako buljio u zemlju. Onda se u naslonjaču polako uspravi, prebaci jednu nogu preko druge, digne lijevu ruku i šaku okrene prema

licu. U tom položaju stade promatrati žile na ruci, koje su poigravale u jakom kucaju bila, dok mu nije ruka klonula na koljena, a umorna se glava spustila na naslon stolice.

XI

MAESTRO SANRABELLI

Vito Barbiani ležao je u krevetu shrvan, osamljen i tužan. Već se približavala zima. Majka i braća pohadjaju ga vrlo rijetko, najviše jedanput dnevno. Kardinal uopće nije više dolazio u palaču Barbiani. Stao je poboljevati i već nekoliko mjeseci nije izlazio iz kuće.

Jednoga dana, kad se Vito ponovno pridigao, dobije pismo, koje je glasilo:

„Dragi prijatelju!

„Putujem u čarobnu Afriku, da ondje sprovedem zimu. Kad se vratim, posjetit ću te, ako ćeš me htjeti primiti. Na polasku isporučujem ti još dvije moje želje: moj prijatelj Vito neka u duhu sa mnom putuje, a fra Domenico neka moli za nas, da ne doživimo brodolom. Tvoj najodaniji

Donato Gasperi."

Sad se tek stade Vito spominjati svog prijatelja! Što je više nastojao, da ga smetne s uma, više mu se nametavao. I svaki puta, kad bi se lakaj lijeno dovukao u njegovu sobu, pomislio bi Vito: — To nije Donato. On putuje prema Africi... A ja sam osamljen ovdje...

Zimski dani jednolično su prolazili. Vito je, ne imajući volje ni za kakav rad, i prepušten sam sebi, neprestano poleškavao i kunjao te razmišljao o prošlosti. Rukopis Enciklopedije već je davno

spalio. Kad se jednom u duhu prenio u Tivoli, sjetivši se nesudjenog svog redovništva u samostanu Svetoga Antuna te Horacijevog i Mecenatovog života, trgne ga glas zvona. Dok se je sabrao, orila se već zvonjava cijelim Rimom. — Kako je Horac Mecenata, da ne slijedi tako Pija IX.... — pomisli Vito i protrne. Čas zatim dovuče se u sobu lakaj, jednako lijeno kao svagda, započne drhtavo: — Njegova Uzoritost kardinal Rafael... — i zapne.

Silna tutnjava zvonova naviještala je Vječnom Gradu, da stožernik Svete Stolice Rafael di Granara nije dugo preživio papu Pija IX, „svoje pročelje i svoj mili ponos." Odmah iza izbora kardinala Joakima Pecci papom povukao se kardinal Rafael, stao poboljevati i eto sada se ukočio u grimiznom ruhu, ohladio i on, jedan izmedju rijetkih jakih, prerijetkih neodoljivih, za uvijek zanijemio.. Zanijemio? A što ono šušti? Lišće oko crkve Svetog Onofrija? Ili odjekuje mramor glasa Filipa Neri, rimskog apostola, i oko njega sabrane mladeži? Ili rominje skladna pjesma, izvinjajući se iz hrasta na Gianicolu, što ga je zasadio neumrli Tasso? Ne... U svečanoj tišini ozvanja Vječnim Gradom samo mukla zvonjava. A ono, što šušti..., ono lepršî čista duša Rafaela u Život Vječni, u koji je nepokolebivo vjerovao.

Ne bijaše crkve, u kojoj se ne bi služile zadušnice. Contessa Silvia odredila je, da se za obitelj Barbiani-Granara služe svečane zadušnice u crkvi Santa Maria del Popolo. U polutami titrao je plamen voštanica i tresao se hram: organista Sanrabelli svirao je novu svoju kompoziciju „Dies irae dies illa."

Nakon zadušnica odvezoše se kući majka contessa Silvia i troje joj djece: Vito, Maria Pia i Damaso. Kod kuće čekahu ih brojni posjetioci. U srednjoj sali bilo je primanje, kome prisustvovahu sva četiri člana obitelji. Odlični posjetioci zadržavahu se samo nekoliko časaka. Jedino dvojica zadržahu se duže, i to Monsignor Callerini i organista Sanrabelli.

Monsignor Callerini, nakon što je isporučio contessi Silviji izražaj sućuti pape Leona X., okrene se prema Vitu i oslovi ga: — Monsignor Barbiani, Njegova Svetlost živo želi, da radi u duhu velikog si predšasnika, blažene uspomene pape Pija IX, koji je izvanredno cijenio nezaboravnog nam pokojnika, Njegovu Uzoritost kardinala Rafaela. Kardinal Rafael, kako nam je poznato, vrlo Vas je ljubio, ne samo kao nećaka, već kao uzorna svećenika i učenjaka. I sam se sjećam, kad se u našoj sekciji jednom govorilo o padanju morala medju mladjim svećenstvom, spomene on Vas riječima: „Za jednoga sam siguran. To je moj Vito, moj nećak. On živi i umire sa svojim zavjetom čistoće." Naš Sveti Otac, saznavši za Vaše kreposti, neizmjerno se uzradovao. I moli Svevišnjega, da u Vama dade Crkvi odštetu za velikoga Vašega rodjaka. Sveti Otac Vam isporučuje svoj blagoslov, imenuje Vas Monsignorom i opatom di Sangalliano. Stoje Vam otvorena sva vrata: katedre na visokim školama, diplomatska služba... gdjegod mislite, da možete najdostojnije izvršiti svoj poziv.

— Ilustrissimo, — pokloni se Vito i pruži mu ruku. — Nisam dostojan velike počasti, o kojoj mi eto donosite glas. Istina, živim i umirem sa zavjetom čistoće. To dugujem već i blaženoj uspomeni kardinala Rafaela. Ali to je još odviše malo obzirom na iskazanu mi čast. Hoću li moći iskupiti nade, što se u mene polažu, što ih goji i Njegova

Svetost? — uznosito i potreseno je govorio Vito. — Slab sam i boležljiv. Velik taj udarac još više me je skršio. Ali čim skupim snage... Zar ne? — i pruži opet ruku Monsignoru. — Hvala Vam, duboka hvala...

Organista Tomaso Sanrabelli stasit, lijep čovjek u godinama kao i Vito Barbiani, već je saznao, da je Vito postao monsignor, jer ga je tako oslovio stupivši u salu. Contessa majka izrazi mu udivljenje: — Maestro, „Dies irae" odigrali ste potresno, veličanstveno. Zar je Vacconi pjevao?

—Vaše Presvijetlo Gospodstvo odviše mi laska. Ovaj „Dies irae" komponirao sam ja u tročetvrtinskom taktu u slavu neumrlog kardinala prema motivu „Trema il tempio." Rossini je dakle zavrijedio hvalu, koja je uostalom neprijeporna. Tražio sam motiv, koji najbolje karakterizira prepast, užas, potresenje... Slavni Labud od Pesara snažnije je vladao glazbom nego to umije siromašni Sanrabelli... Kobna smrt... Zadušnice... Hram... „Trese se hram... koja nesreća... koja grozota... duša nam trne od prepasti..." Eto, tako sam došao na misao... — odvrati organista.

— Doista, hram se tresao... A Vacconi se uzvisio sam nad sebe, — reče contessa majka.

— Jest, Vacconi je majstorski otpjevao svoju partiju, osobito treću strofu: „Tratrà ognun l'orribil tromba, che per tutto alto rimbomba, al Giudizio dalla tomba." Ne činjaše Vam se, kano da je „strašna trublja orila cijelim svijetom i zvala iz grobova smrtnike pred Vječni Sud? Taj motiv, koji je u originalu skladan za sopran, doista izvrsno pristaje basu. Ali i to sigurno ima svoj razlog. Rossini je sve najbolje arije namijenio sopranu, jer je unapred znao, tko će pjevati sopran:

Morandini, Malanotte, Marcolini, njegova žena Colbran. Ah, nenatkriljivi Rossini!

— Maestro, — upane Monsignor Vito, — badava se branite, Vi ste svoje pokazali. Još nikada nije me se toliko dojmila glazba koliko danas. U buduće stalno ću polaziti crkve, gdje će Maestro Sanrabelli vladati orguljama.

— Molim... služit će mi na čast. Eto, za prvu nedelju korizme spremam glasoviti „Stabat Mater" Giambattista Pergolese. Onda dolaze na red neke mise i oratoriji Alessandra Scarlatti, Georga Friedricha Handela i Josefa Haydna, a za Uskrsnuće priredit ću „Te Deum" od Giuseppe Sarti, nešto preradjen, bez topova.

Monsignor Barbiani održao je riječ. Revno je polazio crkve, gdje je orguljao Sanrabelli. Prisustvovao je i njegovom velikom koncertu na orguljama. Sanrabelli dolazio je često u kuću Barbiani, jer je postao učiteljem glazbe mladoj contessi i samom Monsignoru Vitu. Contessa majka uzela ga je za učitelja glasovira i harmonije kćeri, a Vito, tražeći rastresenje i zanimanje, odlučio se, da uči harmonij, fugu i kontrapunkt. Njegovoj majci ne bijaše to sasvim pravo, nu popustila je, najviše obzirom na njegovu boležljivost. Sanrabelli pokazivaše nehinjenu odanost prama obitelji Barbiani, osjećajući, da im duguje zahvalnost. Zadušnice za kardinala Rafaela proširiše njegov glas. On se najednom našao na putu slave, okružen odličnim osobama, pozivan u odlične kuće i čašćen sa svih strana.

Vito se stao oporavljati. Glazba ga je vrlo zanimala. U njem se nenadano, u naponu muževnosti, razbudilo nagnuće, koje je neprestano pritajeno počivalo. Vito je često pomišljao, zašto se prije, još u

djetinjstvu, nije javila u njem želja za glazbenom naobrazbom. Zašto ga nije potakla bilo kakva zgoda, kao sada onaj veličanstveni „Dies irae". A Sanrabelli sokolio ga je, da nije prekasno počeo. Nagnuće, talent je ovdje. On je slobodan, marljiv. Sada shvaća ovu uzvišenu umjetnost sasvim drukčije, nego bi ju shvaćao u ranoj dobi.

Monsignor Vito i Maestro Sanrabelli postadoše pravi prijatelji. Oni to uzajamno osjećahu, prem vanjski znaci to ne odavahu. Istina, oni se vrlo često sastajahu, i radi nauke i na razgovor, u kući i na šetnji, nu povjerljivosti, tog najjednostavnijeg i najobičnijeg znaka intimnosti, ne bijaše medju njima. Kadgod bi se njihov razgovor stao primicati granicama njihovoga polja rada, jedan bi drugoga sjetno pogledao, a obojica bi osjetili, kako je nit spontanog hrljenja misli presjekao neki nevidljiv mač. Sanrabelli shvaćao je položaj i uvidjao, koja ograda leži izmedju njega i Vita. Nu Vito ne bijaše na čistu. On bi često pomislio, da Maestro goji nazore o životu u svijetu, koji se protive njegovima, pa u svojoj tankoćutnosti ne će da dade bilo koji povod, da se dobar odnošaj medju njima ne uskoleba. Te misli dozivahu mu u pamet Donata Gasperi. Gasperi bijaše mu zaista odan. Gasperi bijaše skroz slobodoumnih nazora i osjećaja. Gasperi bijaše tako daleko iskren, da mu te nazore nije tajio, već ih je toliko veličao, da je medju njima morao puknuti jaz. A Sanrabelli? Sjećajući se prvih dana njihova poznanstva, Vito je nalazio neku sličnost izmedju oba prijatelja, u govoru, kretnjama, neizrečenim mislima, koje kanda jasno mogaše čitati. Vito je osjećao, kako se Sanrabelli pritajuje. Nu što duže, to je više nestajalo tog osjećaja, i Vito ne opažaše, da se Sanrabelli prema njemu prisiljeno ponaša.

Zato mu bijahu tim zagonetniji njegovi tajinstveni pogledi.

Prošla je od prilike godina dana od smrti kardinala Rafaela, kad Monsignor Callerini opet dodje u posjete Vitu. Našao ga je uz harmonij i ponešto začudjeno zapitao, kako se dao na taj zanat. — Glazba mi najbolje umiruje živce, i postadoh tako štićenikom Svetog Ivana. Vidite, Monsignor, kako sam več napredovao, — odvrati Vito i polako pritisnuvši kažiprstom po redu sedam tasta skale nastavi:

— Ut queant laxis... Re-sonare fibris... Mi-ra gestorum... Fa-muli tuorum... Sol-ve polluti... La-bii reatum... Sancte Iohannes! — a zatim naglo obim rukama projuri po harmoniju i završujući reče: — Ovo je fuga „Mirella." — Monsignor Callerini ode, a Vito uzdahne. U tom uzdahu miješao se dah sjete i zadovoljstva. U časovitoj viziji pričini se Vitu, da se nalazi na lijevoj obali Tibera nasuprot Angjeoskoj Tvrdji i pred sobom gleda porušen most, kojim se ide u Vatican. Najednom nestane tvrdje, crkva i palača. Oko njega je gaj i on sam zadovoljan udiše svježi zrak i čuje zvukove vilinske lutnje. — Neka me puste u miru. Mira trebam, a ne nadzora, jer sam u svom načelu, u svom zavjetu, nepokolebiv kao ona Stijena, — pomisli Vito i baci pogled na baziliku Svetoga Petra.

XII

ATTALIA

Sad se tek posvetio Vito studiju glazbe! Maestro Sanrabelli isticaše ga kao svog najmarljivijeg učenika.

Jednom, koncem ljeta, dodje Vito u stan Maestra, pokuca na vrata i udje u sobu. Kako je vidio, da uz glasovir stoji jedna dama, htjede se povući, nu Maestro, koji ga je opazio, dovikne: — Monsignore, samo unutra, ne smetate. Izvolite sjesti. Gospodično, napred, to je moj učenik. — Maestro Sanrabelli sjedio je uz glasovir. Dama je držala u ruci note i stala se lagano smiješiti. — Gospodično, sada je škola. Vas ne smije smetati prisutnost jednog učenika. Kako ćete izaći pred općinstvo Rima, ako Vas... Dakle još jednom „speme..." — reče Maestro vrlo ozbiljno i udari u glasovir akord h-mol. Dama zapjeva — ... di speme e di pia-cer ...

— Ne valja, — prigovori Maestro. — Iz početka, — i udari akord A-dur.

Dama zapjeva: — Bel raggio lusinghier di speme e di piacer...

Konac ne valja. Pazite, „sin-" imade dvanajst, a „pia-" imade trinajst tridesetdruginka, sve jednako dugih i jednako razdijeljenih na dvije osmine. Dakle: „Sjajna zrako nade, sreće i naslade..."

Još nekoliko puta morala je dama ponoviti ovu frazu, dok se Maestro zadovoljio. — A sad još prodjimo brzo „Ebben a te ferisci." Monsignor, divite se, njoj i Labudu od Pesara, — reče Maestro listajući u partituri. Našavši traženu stranu nadoveže: — Dakle, — i zasvira, a dama zapjeva. Onda preskoči Maestro četiri strane i primijeti: — „Tu piangi..." — a dama je nastavila prekrasnu melodiju.

Vito je slušao svom pozornošću, a kad je dama započela frazu: „Giorno d'orror e di contento!" zapeo mu je dah. Koje riječi! „Dan užasa, dan blaženstva!" A tek glazba! Kakav glas! Takove glazbe,

takova glasa nije još čuo, a činilo mu se, da ni tako lijepe žene tako s bliza nije motrio. Dama, elegantno obučena, vitka, plave kose, velikih očiju, bijaše krasna. A njezin glas! Milozvučan, sladak, zamamljiv! Taj prekrasan koloraturni glas svom se lahkoćom izvijao iz njenih grudiju preko srebrenih glasnica, poskakivao neopisivom brzinom dižući se i spuštajući, ili bi se polagano prelijevao, igrajući zvonko i mekano, pun topline i obline. A igru glasa jednako su pratile njene oči, sad otvorene, sad gotovo zaklopljene, mirne u času patosnog pijeva, a prepune samih iskra u času njene nenatkriljive koloraturе.

— Monsignor Vito conte Barbiani dei Ricci, signorina Attalia Simonis, još ove godine diva teatra „Argentina", diva Rima, diva Italije, — predstavi ih Sanrabelli medjusobno.

— Maestro, Vaše hvale, Vaši orakuli... — nasmjehne se dama.

— Gospodično... Veliki Belo, bog Asirije, proriče Vam to.

— „Neka se slavi Belo, neka se diči..." — zapjevucka dama ariju sjajnog svečanog zbora na početku prvog čina „Semiramide."

— Bravo... „Kako veselo već ozvanja zanosno pljeskanje!" — odvrati Maestro, pjevajući ariju drugog svečanog zbora.

— Monsignor, Maestro, moj naklon, — ljubazno reče dama, pruži obojici ruke, umiljato se nasmjehne, kimnu glavom i ode.

— Od mjesec dana ponosim se, što imadem ovu učenicu. S novom sezonom nastupit će u teatru „Argentina". Monsignor, za godinu dana ona je koloraturna primadona Italije... samo ako... ozbiljno

shvati svoj poziv. Sve Attalovo blago ne vrijedi koliko blago, što ga Attalia ima u svom grlu. Samo, samo... malo više truda, vježbe... To je njezin zanat. Onda nema opraštanja. Diletantima se može što šta oprostiti... A što ste tako zlovoljni? — upita Maestro Vita spuštenim glasom.

— Da Vam otvoreno kažem... gospodična prekrasno pjeva... Nu ja nisam vičan... i onda sam ne znam... — odvrati Monsignor rastreseno.

Maestro ga je sasvim drukčije shvatio, ne primjenjujući ove riječi toliko na njegovu, koliko na svoju osobu. Sanrabelli bijaše uvjeren, da Barbiani ne zna ništa o tajni, što mu je sakrivaše, pa ipak se ćutio pogodjenim, sve da je Barbiani želio samo sebe ispričati.

— Dragi Monsignor, valjda ne dvojite o meni? — nastavi Maestro plaho. — Uvjeravam Vas, da nemam nikakvoga doticaja...

— Molim, dragi Maestro, čemu isprike...

— Pustite, ja hoću, da Vam izbijem svaku snmnju. Možda ste čuli o meni glasine, da sam se rado zabavljao, da nisam izbjegavao žene... Istina, bilo je to nekada... sve do onda, kad smo se upoznali. Od onda sasvim se promijenih. Najprije odlučih, da se iskušam. Iskušavanje ne osjećah teretom već slašću. Sve moje misli i osnove plele su se... Monsignor, — stisne mu obje ruke, — Vi ste mi prijatelj, najbolji prijatelj, zar ne? Smijem li Vam se povjeriti? Hoćete li me razumjeti?

— Maestro, zar dvojite? Kažite mi, što Vam srce tišti. Reći ćete iskrenom prijatelju. Eto Vam moje ruke i tvrde vjere, da Vas volim kao brata, — bodrio ga je Vito govorom i pogledom.

— Monsignor... prijatelju moj... nikome još nisam kazao i nikako pokazao... niti znam, da li je

ona osjetila, da je Sanrabelli neizrecivo ljubi... ona, Maria Pia, tvoja sestra... Eto, sad znaš, — obori Maestro pogled.

Nakon časovite stanke reče Vito: — Tomaso, drago mi je... — i sjetno ga pogleda.

— Vito, tvoje riječi, tvoj glas... tvoj pogled...

— Moje riječi? Ja sam, iskreno ti kažem, sretan... Ali... što će reći moja majka? Moj brat i moja sestra nemaju svoje volje. Za njih vrijedi samo ono, što majka kaže...

Ova Vitova izjava više je svezala oba prijatelja nego priznanje Maestra Sanrabelli.

— Vito, dragi moj prijatelju, dodji sutra k meni u ovo doba, pa ćemo dalje razgovarati. Ne kazuj nikome ništa...

— Naravno.

Vito i Tomaso sjetno i srdačno se oprostiše. Vito ode kući, a Tomaso ostade kod svoje kuće, sjedne uz glasovir i stade preludirati, snatreći o contessi. Najednom spusti ruke na koljena i pomisli: — Jadna djevojka, kako je bogata, lijepa, dobra... Nije moguće, da je već mnogi ne zaprosiše. Bit će joj dvadeset i osam godina. Pa zašto se nije udala? Da nije majka... zapreka?

Kad je Vito došao kući, sjedne takodjer uz svoj harmonium i stade lagano preludirati. Najednom spusti ruke na koljena i pomisli: — Kako su ove tipke trome, ukočene, a one na glasoviru gipke, okretne... kao njezin koloraturni glas. — Zatim si stade dozivati u pamet arije, što ih je Attalia pjevala, nu uzalud. Nijedne se ne mogaše sjetiti. Stade onda prebirati po tipkama, kušajući, da si tako osvježi koju od onih arija. Prebirao je nekoliko ča-

saka, a tada trgne ruke k sebi i pomisli: — Što ja radim? Taj instrumenat, sličan orguljama, profaniram ja kolutarnim napjevima! Zar glazba nema u prvom redu svoju uzvišenu zadaću kao i knjiga? Odgoj, božja slava, to je prva, prava, jedina... Zabava? To je izrodjena svrha... — U tim mislima stade se Vito učvršćivati protiv napasti, koje su se u obliku koloraturnih melodija stale navirkivati iza zastora, slika, ogledala, izmedju tipka harmonija, bijelih i crnih, odasvuda...

Slijedeći dan oko pet sati poslije podne podje Monsignor Barbiani u stan Tomasa Sanrabelli. Otvori mu dvorkinja i reče, da je gospodin Maestro morao otići te će se skoro vratiti, neka malo počeka. Vito udje u sobu. Zastori na prozorima bijahu spušteni. Glasovir bijaše otvoren, a na stalku bila je rastvorena partitura opere „Italiana in Algeri". Monsignor je pogledao naslovni list, sjeo uz glasovir i zamišljeno udario nekoliko akorda Es-i Hes-dura, tiho izgovarajući riječi: „Salve, o Regina, madre di misericordia, vita, dolcezza e speranza nostra, salve!" Začuje tada zvono na vratima i glas dvorkinje: „Signor Maestro nije kod kuće." Vrata zalupnu, a Vito opetova istu ariju, sve glasnije izgovarajući riječi molitve „Zdravo Kraljice." Tu je ariju nekoliko puta opetovao. Izgovor riječi svaki put sve se više podudarao s melodijom i sličio pjevu. Najednom se lecne i okrene, jednako držeći raširene ruke na tipkama glasovira. Iza njegovih ledja stajala je Attalia, smiješila se i umiljato, najprije tiho, a zatim najednom glasno nastavila melodiju, gdje je Monsignor zapeo: „... speranza nostra, salve!"

Monsignor je šutio i plaho ju gledao.

— Oprostite, — reče tada ona. — Čula sam na hodniku svirku i odmah sam pomislila, da ste to

Vi. „Zdravo Kraljice"... Monsignor Barbiani... to se slaže. I doista se slagalo. Tiho se ušuljah u sobu... Melodija je divna. Vaša skladba, zar ne?

— „Salve Regina" imade na stotine... — odvrati Monsignor i ustane.

—Ali ovo je Vaša umotvorina. Kad sam ulazila u sobu, niste me čuli. Tako zamišljen može biti samo skladatelj. Zar ne? — reče ona i veselo mu pruži ruku. On ju dohvati, a ona stisne njegovu ruku i držeći ju, stade dizati svoju, kao da ju on diže. Gledajući mu živo u oči, pritisne mu zglob svoje ruke izravno na usta i spusti njegovu ruku. Vitova ruka padne kao da je usahla, a ona se nasmjehne i reče: — Zar je i to zabranjeno? Monsignor..., ne pristaje Vam dobro ova ukočenost... Sjednite i svirajte mi nešto, — spusti ona glas.

— Gospodično, žalim, ali ne mogu... ne znam... Tek kratko vrijeme bavim se glazbom.

— Onda? Što ćemo? Razgovarati? Ne bojite se sami biti u sobi s jednom pjevačicom? — zapita ga ona obijesno i uhvati rukama suknju s lijeva i desna u visini koljena, malo raširi ruke, sagne lijevo koljeno, desnu nogu povuče natrag te se otmjeno pokloni: — Monsignor, kad Vi ne ćete, bit ću ja slobodna, da Vam nešto zasviram i, ako Vas veseli, — nasmjehne se, — zapjevam. — Sjedajući uz glasovir klikne: „Italiana in Algeri", to je divno. Slušajte! „Čeznuti za jednom lijepom..." Ne, to je Lindorova cavatina... Ovo, — govoraše ona listajući, — slušajte ovo. „Kruta sudbo! Ljubav okrutnice!" što je to sjajno... — te stade prebirati po glasoviru i zapjeva: — „Cruda sorte! Amor tiranno!"

Monsignor zaneseno je slušao čaroban njezin pijev, upirući se jednom rukom u glasovir te nagi-

bajući se prsima napred toliko, koliko je samo mogao, da ne izgubi ravnotežu. A kad je ona završila i umiljato ga pogledala, reče on tiho: — Gospodično... divno... prekrasno...

Hoćete li sada sami? — obijesno žmirne ona i pruži mu ruku na poljubac. On je dohvati, drhtavo prinese do ustiju, plaho poljubi i naglo ispusti.

— Ipak... napredak... — nasmjehne se ona, ustane, digne desnu ruku, upre vršak srednjeg prsta u gornji članak palca te ispruži naglo srednji prst, koji je lagano pobrusio obraz Vita. On zadrhta i plaho reče: — Gospodično!

— Što želite? — odvrati ona savršenom koketnošću te ispruži vrat kao da mu nudja poljubac.

— Nije dostojno, da zbijate ovakove šale...

— To nisu šale. Ja nijesam takova. Tko mi se svidja, s njim zbijam takove, ako hoćete, šale. Tko mi se ne svidja... Basta. Vi mi se svidjate. Je li Vam drago?

— Gospodično, molim Vas...

— Budite iskreni! Vama je drago? — uhvati ga ona za ruku, stade žestoko tresti njom, prasne u smijeh i stade se vrtiti. Umirivši se stupi pred njega i reče: — Monsignor, sad čujte nešto ozbiljno.

— Molim, — odvrati on i široko ju pogleda.

— Odlučila sam da na nekoliko dana otputujem u Napoli. Hoćete li me pratiti?

— Ali gospodično, što Vam pada na um? — prestravljeno uzdahne on.

— Ne budite farizej!

— Gospodično, zaklinjem Vas zavjetom moje čistoće...

— ..., koju, — uzdahne ona, — ako je istina, možete žrtvovati pod onim plavim nebom, kakvoga

nigdje nema... u onom kraju, gdje se sve smiješi... gdje se veselo ori „Santa Lucia"... gdje ballatella i Vezuv potresaju zemljom... gdje blag vjetar piri s mora i rashladjuje vruću krv... a slatki cjelovi žarku ljubav... Oh, krasna Napoli! — raskrili ona ruke i htjede da ga zagrli. On odskoči natrag i krikne prigušeno: — Ne, nipošto! Ne mučite me!

— Vi ne ćete? Ozbiljno? — uvrijedjeno, nu mirno odvrati ona. — Sanrabelli će.

— Varate se.

— Sanrabelli će poći sa mnom. Nu, — stade se ona pakosno smiješiti, — skoro sam prečula Vaše riječi: „Ne mučite me!" Kakove muke, Monsignor? Ne odgovarate? Ostanite samo kod kuće, budite asketa i mučite se! Sanrabelli će sa mnom, u divan Napulj. A Vi ćete...

U tom se otvore vrata i u sobu stupi Tomaso Sanrabelli.

— Maestro, — okrene se Attalia, — sutra putujem na nekoliko dana u Napulj. Hoćete li me pratiti? — upita ga ona, pošavši prema njemu.

— Dobar dan, — odvrati on i pruži joj ruku.

— Hoćete li? — zaviče ona i lupi ga po ruci.

— Ne mogu, — reče on mirno i pogleda Vita.

— Zar ste i Vi asketa? Zar su svi Rimljani... postali askete? Vas je Monsignor začahurio? — govoraše ona, uvrijedjena u taštini. — Ali na tisuće ih ima, trulih i svježih, genija i glupana, koji se vuku iza skutova Attalije... Jedni bolji, drugi lošiji. Ali svi su muškarci... A Vas dvojica... Vi ste askete.

— Gospodično, — nasmjehne se Maestro. — Ja nisam asketa. Ali, otvoreno Vam kažem, srce me vuče drugamo.

— Čeznete za jednom lijepom... — zapjeva Attalia, pruži Maestru ruku, pogleda prezirno Monsignora i zapita ga: — A za kim Vi čeznete? — i naglo ode.

Monsignor sasvim točno je saopćio Maestru, što se desilo. — Zar ju nisam jučer dobro opisao? — primijeti sada Sanrabelli. — Nestašna,neozbiljna. Ali umjetnica prvoga reda. Šteta za nju, ako propane... Eto, jučer joj savjetovah, neka uzme u ruke operu „Tancredi", a danas je spremna da putuje u Napoli. Kad bi Voltaire i Rossini mogli vidjeti i čuti Attaliju! Uvjeren sam, da je ona kao glumica bolja od mademoiselle Clairon, a kao pjevačica bez sumnje nadvisuje gospodju Malanotte.

— Ne znam, — odvrati Monsignor.

— Naravno, jer... Glasovita Clarion glumila je sa nenatkriljivim Lekainom prvi puta Voltairovu tragediju „Tancrède", a gospodja Malanotte pjevala je prvi puta operu „Tancredi" u kazalištu San Moisè u Veneciji. Za nju je tako rekuć komponirana opera, a naročito božanska melodija: „Di tanti palpiti..." Večerajući risotto spjevao je Signor Rossini ovu ariju, da umiri slavnu primadonu, koja ne bijaše zadovoljna sa prvotnom skladbom. Nu pustimo taj muzikalni svijet! — uzdahne Maestro, sjedne uz glasovir i stade preludirati nekoliko časaka. — A šta mi radi... Maria Pia? — upita tada tiho i sjetno.

— Ne znam, — odvrati Monsignor. — Ti si jamačno opazio, da se oni meni uklanjaju.

— Tako mi se činilo. Zar doista?

— Jest. Nikad im nisam ništa na žao učinio, pa ipak je tako. Naročito od smrti moga dobroga oca..

On me je vrlo ljubio. Moja majka, sestra i brat tudji su mi, uvijek hladni spram mene. To me boli...

— Vito, kako ćemo onda započeti?

— Ne znam. Ja se bojim. Mogao bih ti pokvariti. To bi mi bilo žao. Moraš dakle sam...

— Što misli tvoja majka s njom? Ona je drži kao u samostanu. Sirota Maria!

— Ne znam. Kažem ti opet, sestra nema svoje volje. A majka... Nedavno je zaprosio sestrinu ruku francuski poslanički tajnik vitez Clairence, prije toga Salvatore di Valnera, prije njega mladi Farnese, i sve je odbila majka. Nemaš pojma, kako mi je žao sestre. Već sam češće pomislio, da majka nastoji spriječiti njezinu udaju, samo da što više imetka ostane bratu. On je njezin mezimac... izrezani Granara...

— Pokušat ću dakle sam.

Oba prijatelja zamisliše se i dugo sjedjahu šuteći. Oko sedam sati digne se Vito, da ide.

— Prijatelju, da ne zaboravim... Ti si svirao „Salve Regine", zar ne?

— Pokušao sam.

— Razumijem takve pokuse. Želim proniknuti tvoj stvaralački talenat. Napiši mi tu skladbu.

— Još nije dovršena. Osim toga dvojim, da li ću znati pisati note.

— Pa dobro. Zapamti melodiju i kad prvi put dodješ k meni, odsvirat ćeš mi ju. Do vidjenja.

— Addio!

Vito ode. Kod kuće nije večerao, a nije ni legao. Snatreći zurio je uz prozor u bajnu blagu noć, obasjanu blijedim mjesečevim zrakama. Dugo je gledao, a da mu misao nije nikako radila. Zatim je stao promatrati, kako sjene drveća mijenjaju svoje

oblike. Onda se sjetio razgovora sa Maestrom i stao si u pamet dozivati ariju „Zdravo Kraljice". Neodredjena glazbena misao stala je sve više poprimati oblik melodije. U njegovom duhu zvučahu najprije samo glasovi glavne arije, a što je duže opetovao tu ariju, osjećao ju je punijom, snažnijom, izrazitijom. Glazbena misao sasvim se pretopila u pravu harmoničku pjesan, iz koje odisaše uzdah za životom i slašću, zaklinjanje potištenog za milosrdjem, vapaj za otkrićem nečega novoga, velikog, žudjenog, spasavajućeg, što nosi zadovoljstvo mira u nadjenoj sreći.

Mjesec je prelazio Tiber kod Aventina. Vječni je Grad spavao. Zrak je kano podrhtavao. U takovom drhtavom zraku, u takovoj blijedoj svjetlosti lome se slike mašte u prekrasnim bojama i stvaraju čarobna spektra poezije i harmonije, bude ljubavne osjećaje, uznose dušu i draže sva sjetila... Bazilika Svetog Petra diže se i širi... Velika kupola dosegla je svod nebeski i bezbrojne zvijezde, što se po stalnim putanjama kreću nebom, zasjaše na svodu kupole... Mjesečeva svjetlost razlijeva se i širi u velikom krugu... Iz nje nastaje svetački vijenac... i drhće u zvuku orgulja, što prate prekrasan sopran... Andjeoski glas pjeva: „Zdravo, Kraljice, majko milosrdja, živote, slasti, ufanje naše, zdravo! K tebi vapimo prognani sinovi Eve, k tebi uzdišemo tugujući i plačući u ovoj suznoj dolini. Svrni dakle, zagovornice naša, milostive svoje oči na nas..." I gle, u mjesečevom kolutu ukazuje se lik Blažene Djevice... Milostive svoje oči svraća ona sada na njega, dok joj on pjeva himnu... Isto tako javljao se njen lik na ovoj zemlji, kad je fra Angelico slikao Madonnu... Orgulje dalje preludiraju i dalje pjeva onaj angjeoski sopran: „... te nam

poslije progona pokaži Isusa, blagoslovljen plod utrobe Tvoje. O blaga, o mila, o slatka Djevo Marijo! Moli za nas, sveta Bogorodice!"

Najednom protrne Vito, uspravi se, otvorenim šakama ispruži ruke prema mjesečevom kolutu, odskoči od prozora, kolebajući dovuče se do kreveta, baci na nj i utisnuvši glavu u jastuk pridušeno krikne: — To je njen glas... njezin lik... — I nestane vizije. Nestane ogromne crkve, svetačkog vijenca nad Tiberom pokraj Aventina. Ali prekrasan onaj lik još je lebdio pred njegovim očima.

Ne bijaše to više Blažena Djevica. Ona, koja sjaji na nebesima, okružena svetačkom aureolom, ne silazi medju jastuke na krevetima smrtnika. U mekanom jastuku smiješila se Attalia.

XIII

ZDRAVO KRALJICE!

Sanrabelli nije dugo oklijevao. Slijedećeg dana, kad je došao da podučaje mladu contessu, saopći joj svoju tajnu. Vito je to od majke saznao. — Tvoj prvi prijatelj Gasperi tebe je zasljepljivao. Ovaj sada smjera na tvoju sestru. A možda i tebe vije? — reče majka Vitu, davši ga iste večeri k sebi zvati.

— Majko, Sanrabelli je toliko čestit, da on nikoga ne zasljepljuje, — odvrati Vito tiho, ali uzrujano.

— Dakle znao si, što on misli. Lijepo! Onda mu možeš poručiti, da ne dolazi više amo.

— Ali, majko! Čestita čovjeka ovakim načinom otpraviti?

— Maria mu nije kazala ništa zla, a ti mu isporuči to, kako hoćeš. Čemu dakle uzrujavanje. On

je amo dolazio kao učitelj glazbe. Iz učitelja glazbe iščahurio se...

— Ali majko, kako to govoriši

— Dosta o tom, — završi ona strogo. — Kazala sam svoje.

Vito ode pokunjen. Opet nov udarac! Ne bijaše to udarac samo za njegova prijatelja, već i njega samog. Taj neprijazan način, to predbacivanje prijatelja!

Sasvim shrvan posjeti Vito već ujutro Maestra.

— Dakle... kako si slutio? — sjetno nagovori Sanrabelli Vita, čim ga je ugledao.

— Tomaso, znadeš...

— Mani svako obilaženje. Vidim na tebi.

— Tomaso, teško mi je kao i tebi, — sjedne Vito i upre laktove u koljena, a glavu u dlanove. — U svojoj kući tako stran, tako nemio gost... To je grozno!

Obojica ušutiše. Dugu stanku prekine Sanrabelli: — Kad sam joj kazao, što osjećam, odvratila mi je, da će govoriti s majkom, ustala je i zamišljeno otišla u drugu sobu. Kako je bilo?

— Majka mi je neprijazno rekla, da ti poručim...

Nastade opet stanka, duga stanka.

— Ostani kod mene. Dati ćemo si donijeti ručak, — prozbori Sanrabelli.

— Hvala ti, — odvrati srdačno Barbiani. — Najradje bih da ne moram više pod onaj krov, što ga zovem svojim.

— Oh, Barbiani, ja ne idem više onamo. A ti, ako želiš... Najradje bih daleko odavle... Podjimo zajedno! Hoćeš?

Vito pogleda Tomasa neizvjesnim pogledom, obori oči i odvrati: — Hoću.

Toga dana Sanrabelli nikamo nije izlazio i nikoga nije primio. Dvorkinja je svakog odbila uz primjedbu, da se Signor Maestro ne osjeća dobro. Zamišljeni i žalosni prijatelji sve do u večer kovahu osnove, kako će otići iz Rima.

— Barbiani, podjimo u Veneciju. Tebi je svejedno. A ja ondje mogu odmah dobiti dobru službu. Već me se pozivalo za kazalište San Benedetto i La Fenice te za crkvu San Zanipolo... Dakle hoćeš?

Monsignor se izjavi sporazumnim, a Maestro ga od radosti ogrli i reče: — Bravo, Vito, bit ćemo najbolji prijatelji. Tko zna, što još tebe čeka. A sada... Ti si sigurno zaboravio? „Salve Regina..."

Barbiani se malo nasmjehne, nu odmah se uozbilji i mahnuvši rukom, kao da hoće nešto otkloniti, reče: — Pusti... pokušao sam... ali nisam zadovoljan...

— Moraš... Ja sam, koji ću ti reći, da li možeš biti zadovoljan.

— Tomaso, otkada sam bio zadnji put kod tebe, nisam se dotakao instrumenta. Samo mi se u glavi vrzla melodija...

— ... koju mi sada sviraj ili pjevaj.

Barbiani sjedne uz glasovir i stade prebirati po tipkama, recitirajući riječi molitve. Sanrabelli, dohvativši komad papira za note, stade pisati, slijedeći svirku Monsignora. Kad je bio gotov, reče: — Evo, što si svirao. To je ideja, melodija. Nu ti ne pojmiš, kako bi ta stvar bila veličanstvena, kad bi bila dotjerana. Ovo je kostur, — i pokaže na papir, na kom se čitalo:

Salve Regina

— Pusti me, da ti ja malo zaigram, — nastavi za čas Sanrabelli, sjedne na malu okruglu stolicu pred glasovirom, sa koje se Barbiani digao, stavi taj papir na stalak za note, ispruži ruke te stade svirati i uz to poluglasno pjevati. Imao je ugodan visok bariton. A kad je dovršio, reče: — Možeš li si sada još zamisliti uz svirku velikih orgulja krasan sopran?

— Mogu, — odvrati Vito, koji je neopisivom pozornošću slušao svirku. — Vrlo dobro mogu, — nadoveže i ode u drugi kraj sobe, da pred Maestrom sakrije svoju smetenost, te ondje sjedne na divan, mučeći se, kako bi započeo razgovor. Sanrabelli je šutio i nije svirao. Barbiani se uzalud mučio. Ni riječi nije znao progovoriti, već je zbunjeno gledao u ledja Maestru.

— Dodji amo, — prozbori najednom Sanrabelli. U glasu osjećao mu se gorki smiješak.

— Dodji Vito, da se zajedno tješimo. Ja sam pretrpio težak udarac. To obojica znademo. I ti si pretrpio, možda više od mene... Znam samo, da si trpio. To znaš i ti. Ja sam ti iskren, a ti meni nisi...

— Tomaso, kako to misliš? Zašto dvojiš o mojoj iskrenosti?

— Ah, hoću se ispraviti. Nisi hotimice neiskren. Ne možeš biti iskren. Znadeš, kako ja shvaćam iskrenost?

— Ne znam. Reci.

— Imade tri vrsti iskrenosti. Treća je posvemašnja iskrenost, prema svakomu i svima. Te gotovo nema. Druga je iskrenost u četiri oka, to jest iskrenost bez svjedoka. A prva je iskrenost prema samomu sebi. U kog ove prve nema, ne može biti ni druge, a još manje treće. Ti nisi iskren spram sa-

moga sebe. Ne možeš dakle biti iskren ni spram najpouzdanijeg prijatelja. Ne zamjeram ti, ali te žalim.

— Tomaso, ti si mi zagonetan.

— Zagonetan, ja? — ustane Sanrabelli, podje do Monsignora i sjedne uza nj. — Pitaj sebe. Pitaj, što te poništava? Ti trpiš. Ja to dobro vidim. Nisam liječnik, koji bi iz tvog vladanja sa sigurnošću mogao zaključivati, koji su uzroci, što stvaraju nemir u tvojoj duši. Ali kao glazbenik, a donekle i poznavaoc ljudske duše, prodirem u tvoju nutrinu. Ona je mračnija nego moja, makar bijaše Maria moj obožavani ideal. Ali moj udarac naravan je udarac. A ti se nalaziš u nenaravnoj borbi sa samim sobom, sa prirodom, sa zakonima...

— Sanrabelli, nema smisla, što govoriš. Istina, mene je snašlo već dosta udaraca. Ja sam ih stoički podnio, i moja je duša mirna kao tišina u moru.

— Kako si neiskren sam sebi! Odaje te tvoja skladba. Ti, Fiesole i Baccio della Porta jedno ste društvo. Fra Angelico i fra Bartolomeo slikaju Blaženu Djevicu poput prekrasne žene. Što može samo da talenat stvori, a kist izradi, to se očituje u njihovom slikanju savršenstva ljepote. A ti? Ti čuješ jednu izvrsnu pjevačicu, diviš se njenoj ljepoti i njenom glasu te iz jedne operne melodije stvoriš himnu Bogorodici. Gledaj, Rossini bijaše drukčiji čovjek: iskren. On je ispjevao partiju za svoju ženu, a opjevao babilonsku kraljicu. Tebe je motiv „Giorno d'orror e di contento" potakao, da skladaš „Salve Regina."

— Sanrabelli! Nije istina. Ja se toga motiva ni ne sjećam.

— Ne sjećaš se melodije. Ali motiv ostao ti je u pameti, i ponavljam, potakao te je, da skladaš „Salve Regina." A zašto? Jer ti je pred očima lebdila slika jedne divne žene. Ti nisi bio iskren spram sebe samoga. Nisi htio upoznati, da je tvoju maštu zaokupila Attalia. Ne, za tebe sišla je sa visina Nebeska Kraljica, Barbiani!

— Tomaso, zaklinjem te, ne govori tako... — uzrujano poviče Barbiani, — ... nije tako...

— Vito, ne uzrujavaj se. Budi pametan... — mirio ga je Sanrabelli. — Usporedi samo: „Salve, o Regina, madre di misericordia..." i „Gorno d'orror e di contento..." — zapjevao je Sanrabelli jednu i onda drugu frazu. — I ti još uvijek ne ćeš da priznaš, sam sebi priznaš...

— Sanrabelli, ja te još jednom molim, — ustane Barbiani i mašući raširenim prstima njemu pred očima nastavi: — ja te zaklinjem, mani takove razgovore, ako ti je stalo do uzdržanja našeg prijateljstva. Otići ćemo zajedno odavle, u Veneciju, zajedno ćemo raditi, podupirat ćemo se, biti najbolji prijatelji. Ali ne stavljaj me u kušnju. Ja hoću da ostanem vjeran svome zavjetu. U tom sam pogledu nepokolebiv, stalan. Ne može mi nauditi ni jedna kušnja. Ljuto se varaš, ako misliš, da mi je ta pjevačica zavrtila glavom. Istina, ona prekrasno pjeva, ona se ponaša izazovno... Ali Vito Barbiani stanac je kamen...

— Stanac je kamen, koji ni željezni malj ne će umekšati, ali će ga jedna nježna ručica i laganim dodirom pretvoriti u maslac.

— Smiješno!

— Dakle, Vito, čuj. Pokorit ću se tvojoj želji i ne ću više govoriti o takovim stvarima... Znadem, što ne voliš. Ako se ja i vratim u moj stari način života, kome umjetnici gotovo ne mogu izbjeći, neka te to ne smeta. Ne vidi, ako što i doista vidiš. Mi si ostajemo vjerni. Ali, ako jednom kloneš u svojoj

borbi, ako ostaneš pobijedjenim, onda ću biti slobodan, da te upozorim na današnji razgovor, na tvoju „Salve Regina" i na „Giorno d'orror." A znadeš, što ćeš onda ti? Žao će ti biti, da nisi išao u Napoli, i jadikovati ćeš: — Attalia, gdje si sada? „Raspaljuje me tvoja svježa mladost, tvoja bijela put, čišća od parskog mramora, tvoja razuzdana nježnost, tvoj pogled toli zavodljiv, da ga ne mogu podnašati." — Zvat ćeš dječaka, da na oltar od živog busenja Veneri položi verbena, tamjana i dvogodišnjeg vina. „Možda će se božica dati umiriti žrtvom?" Ali kakvom? Ima jedna žrtva, jedina, koja sasvim utišava njezin gnjev.

XIV

NOVA ERA

U svjetskoj historiji ne daju početak eri samo stvorenje svijeta po brojenju carigradskog koncila, benediktanaca, Usseriusa ili rabina, indijsko „Crno Doba", osnutak Rima po tri računa i još dvadeset i jedan znameniti dogadjaj, uvršten u ljestvicu era. Početak erama daju i ini znameniti dogadjaji.

Godine 1571., sedmi listopada, iznesu u lepantskom zatonu mornarice Venecije, Španije i Pape pod zapovjedništvom Don Juana d'Austria sjajnu pobjedu nad turskim brodovljem. Skršena bude otomanska vlast, i godina 1571. dobije naslov godine pomorske pobjede, „Annus victoriae navalis."

Dva vijeka iza toga stajaše republika Svetoga Marka na rubu propasti. Spletke i zabave ispuniše ono mjesto, gdje prije stolovaše ratna slava i moć. U Veneciju dolaze slavni glazbenici: Biffi, Gasparini, Albinoni, Caldara, Porpora, Adolf Hasse. Lagune, kazališta i konzervatorije posjećuju svjetovni i crkveni vladari: danski kralj Fridrik IV, car Josip II, ruski carski par pod imenom grofova del Nord i papa Pio VI. Goethe i Rousseau dive se nečuvenom još sopranu i nenatkriljivoj glazbi. Godine 1780, najslavnija je osoba u Veneciji pjevač Pacchierotti: na Božić pjeva on u bazilici San Marco! Chiari i Goldoni pune kazališta svojim sjajnim komedijama. Glumci i pjevači najradije su vidjeni gosti u odličnih patricijskih obitelji. Uzalud rogobori inkvizitor Nicolò Maria Tiepolo: „Pamtite vi glumci, da ste osobe mrske blaženom Bogu, a trpi vas vladar, jer ste hrana narodu, kojemu godi vaša pokvarenost." Narod se malo obazirao na tu opomenu, slavio je glumce, pjevače i balerine, slavio Truffaldina Sacchi, balerinu Baccelli, primadonu Banti i obožavao primadonu Todi. Medalje sa njenom slikom, koje kano pomamni kupovahu domaći ljudi i stranci, odličnjaci i neznani probisvijet, nošahu napis: „Venetiis, anno Todi.

Iza jednog stoljeća i opet poplavi Veneciju jedna takva medalja. Na njoj se čitalo: „Venetiis, anno Attaliae." Slavna Attalia Simonis, iskupivši proročanstvo Maestra Sanrabelli, svrstala se u red Muhameda, Romulusa i drugih bića vrhunaravne uspomene, koja udariše svojim djelima početke novih era. Attalia slavodobitno je zauzela mjesto svoje obožavane preteče Todi i potamnila slavu gospodje Colbran-Rossini, Marcolini i Malanotte, koje je predaja još spominjala poput sjajnih zvijezda na nebu talijanske opere.

U to doba življahu u Veneciji Monsignor Barbiani i Maestro Sanrabelli. Već bijaše prošlo pet godina, kako su, odmah nakon stvorene odluke, osta-

vili Rim i amo se preselili. Barbiani sasvim je prekinuo sa svojima. Godine su prolazile monotono, bez osobitih promjena u njegovom životu, životu bez programa i svrhe. Bavio se doduše glazbom, studijem teoloških djela i historije, a od vremena do vremena i propovjedništvom, nu bez ikojeg sustava. Ispovijedanje napustio je sasvim. Ne mogaše da podnaša saznavanje tajna iz intimnog života ljudi. I ono malo naivnih djetinjarija, što ih u ispovjedaonici odaju dječaci i djevojčice, kao i one blijede uspomene iz prošlih dana, na koje se sjećaju uvele žene, i to ga je uznemirivalo, izazivajući i nehotice pomisli, kako tek živi onaj pustolovan mladi svijet, što uopće ne spušta koljena na klecalo kraj tih malih kućica, gdje se ispovijedaju i opraštaju grijesi, čini i nalaže pokora. Barbiani nosio je u srcu samo jednu stalnu želju: želju za stalnošću, zavidjajući svom dobrom znancu, Maestru, koji je tako odvažno zakoracao stazom svog životnog cilja i poziva. Sanrabelli stekao je glas priznatog organiste i dirigenta. Skladao je više glazbotvorina, misa, preludija, kantata, ouvertura, dapače i dvije opere, od kojih je jedna polučila vrlo dobar uspjeh. Barbiani i Sanrabelli vidjahu se svaki dan. U gradu bijahu poznati kao nerazdruživi Castor i Pollux. Sanrabelli bijaše svom prijatelju vrelo svih novosti i svega znanja, povrh onoga znanja, što ga je crpio iz knjiga. Nu ipak nije sve svoje doživljaje i dojmove saopćivao Monsignoru. Ono, što bi povrijedilo njegovu tankoćutnost, nije mu povjeravao. Barbiani je to znao. S jedne strane osjećao je neku bol, što mu iskreni prijatelj radi njega samog nije potpuno iskren. S druge strane drago mu bijaše, što je nepomućeno trajala njihova prijateljska veza, koje nije oslabila ni razriješila ni ljubav Maestra.

Kad je Sanrabelli dovršio skladbu prve svoje komične opere „Jupiter Gromovnik — Jupiter ljubavnik", uzevši za temelj Lucianove satire, nastade u kazalištu San Benedetto nesloga glede podjele uloga. Sve pjevačice otimahu se za ulogu Junone, Venere, Diane, Europe, Danae i drugih božica i polubožica, a nijedna ne htjede preuzeti uloge Io, koju je Jupiter pretvorio u kravu i zaveo. Sanrabelli zdvojno je apelirao na pjevačice, neka ga ne ostave na cjedilu. I javi se lijepa Erminia Campetti, da će pjevati Io. Sanrabelli, iz zahvalnosti, spjeva i umetne u operu još jednu ariju za nju, „Silni Bože, ljubavniče moj, obožava te tvoja Io!" Slijedeći dan nakon premiere čitava Venecija pjevala je tu ariju, slaveći Maestra i Erminiju. Erminia postade njegovom ljubovcom. Maestro dijelio je sada sve slobodne časove izmedju Vita i nje, posvetivši se skladbi tragične opere „Bianca Cappello." Temu je uzeo iz venecijanske i toskanske prošlosti, iz 16. vijeka, davši naslov operi po protagonisti radnje, supruzi Franceska Medici. Sanrabelli je želio, da Erminia pjeva Bianku. Ona, dorasla maloj komičnoj ulozi Jupitrove ljubovce, ne bijaše ni malo sposobna za teške i tragične scene, gdje Bianca Cappello podmiče mužu tudje dijete kao vlastito, zatajuje svoju sumnjivu prošlost i bori se s muževim bratom Ferdinandom, nasljednikom toskanskog prijestolja, koji ju otruje. Opera je propala. Nezahvalna Erminia, uvrijedjena povicima, neka ide na pašu, a ne na pozornicu, ostavila je Maestra. A on se tužan izjadao Vitu, završivši svoju ispovijest riječima: — Neka sada opera počiva. Ali ja ću već pokazati, što valja.

— Kako? — odvrati Monsignor snuždeno, pobojav se, da bi ga Maestro opet mogao napustiti, naišavši na novu ljubovcu.

Nije od to doba prošla ni godina dana, a Sanrabelli stade marljivo zalaziti u kazalište. Jednom reče Vitu: — Ovaj puta morati ćeš ići u kazalište.

— U kazalište? Ne, — odvrati Monsignor.

— Vito, meni za volju, da čuješ moju operu.

Barbiani se zamisli i stade kretati glavom, kao da izjavljuje negodovanje. Čas zatim uperi pogled u Maestra i mirno zapita: — Zar zbilja?

— Da. U Veneciju dolazi i gostovati će u Gran Teatro la Fenice... Umolit ću ju i ona će zacijelo preuzeti ulogu Bianke...

— Tko?

— Attalia! — usklikne ushićeno Maestro.

— Onda nikako! — poviče Monsignor.

— Vito, ti si smiješan. Žalim te! Ti zaista ne ćeš da čuješ moje opere... odnosno Attaliju?

— Ne... kazao sam i kod toga ostajem... Pusti me u miru...

— Ti ćeš ju ipak čuti, — odvrati Maestro ljutito i ode.

Attalia je doista osvanula u Veneciji, osvanula uz čitavu pratnju obožavatelja iz najviših krugova.

— Vito, — pokunjeno započne Maestro, kad ga je slijedeći dan ujutro iza dolaska slavne primadone posjetio, — moje nade potonuše. Govorio sam s njom. Bijaše vrlo ljubezna, ali ne htjede ni čuti, da pjeva u San Benedetto. A uvježbati operu u Fenice nije moguće i ne bi uopće išlo. Da ju vidiš! Ljepota i sjaj, a da ne govorim o njenom savršenom umijeću, kojeg se slava pronosi čitavom Italijom. Vito, podji sa mnom danas u operu. Pjevati će... znadeš... „Semiramidu"... Uživati ćeš, uvjeravam te. Izmedju čina posjetit ćemo je u njenoj garderobi. Ugodno te se sjeća i želi te vidjeti... Kad ja nisam imao sreće, imaj bar ti...

— Kako to govoriš! — pridometne Vito do skrajnosti smeten.

— Eto, kako mislim. Dakle hoćeš li sa mnom?

— Ne mogu... ne ću da je vidim... ni čujem..

— Zar se toliko uzdaš u sebe?

— Ti znadeš i cio svijet može da znade: Vito Barbiani tvrd je kao stanac kamen. Ali jednostavno ne ću... jer se ne dolikuje svećeniku... da polazi... — izjavi Monsignor, naprežući se, da mu glas ne uzdrhta i da ne klone uslijed velikog nutarnjeg uzbudjenja.

— Ha, ha, ha, ha... ka-za-li-šte... — grohotnim i djavolskim smijehom prekine Maestro Monsignora. — Pristupi ovamo — nastavi onda zapovijedajućim glasom i povuče ga sa sobom, — k prozoru tvoje samotne izbe i gledji onamo... prema Velikom Teatru la Fenice. Ne čini li ti se, da se ondje ljeskaju „sjajne zrake nade, sreće i naslade..." A ti zatvaraš oči, da im ne vidiš ružičastog sjaja, ti, stanac...

— ... kamen, — dometne Monsignor Barbiani blijed kao stanac kamen.

XV
CANON MISSAE

— A onda, — govoraše Monsignor Barbiani, — dolazi na red kanon mog života. Santafiora, da me bolje shvatite, rastumačit će Vam, što je to „Canon missae". To je drugi glavni dio službe božje: pretvorba hostije i vina u tijelo i krv Isukrstovu, sa završnim obredom. Nakon ofertorija, to jest iza Sanctus-a, svećenik raširi ruke, digne ih i sklopi, pogleda u nebo i oborivši naglo pogled duboko se nakloni pred oltarom, ruke položi na nj i tiho govori: „Tebe dakle blagi oče, po Isusu Kristu Sinu

tvomu, Gospodinu našemu, ponizno molimo i prosimo, da primiš i blagosloviš ove darove, ove svete žrtve..." Zatim izreče molitvu za žive, blagosivlja hostiju, hvata ju sa oba palca i kažiprsta i zbori nad njom riječi posvete: „Ovo je dakle Tijelo moje." Onda klekne, ustane i uzdigne hostiju. Posvećujući vino, zbori ove riječi: „A ovo je Kalež Krvi moje, novog i vječnog zavjeta: otajstvo vjere: koja će se krv za vas i za mnoge proliti, da otkupi grijehe. Kolikogod puta ćete ovo učiniti, učiniti ćete za moju uspomenu." Onda klekne, ustane i digne kalež, držeći ga izmedju kažiprsta i srednjih prsta, da ga palac i kažiprst ne dotaknu. Kod svake mise vlada za pretvorbe potpuna tišina i ministrant tiho zvoni kraj oltara, dok svećenik podiže hostiju i kalež, pokazujući ih pobožnom puku.

— Poznajete li crkvu Santa Maria Gloriosa dei Frari? Sjećate li se divnog momumenta Canovi i Tizianu? A Madonne na prijestolju od Giovanna Bellini? Bijaše utorak, na blagdan Male Gospe. Već nekoliko dana prije toga, a osobito u ponedjeljak poslije podne, bijah tako rastresen, da nisam mogao sabrano bez prekida dovršiti molitve Breviara. Od blagdana Svetog Trojstva do Adventa propisana je medju inim redovitim molitvama Completorija i antifona „Zdravo Kraljice". Izgovarajući tu molitvu, koju sam već tisuć i tisuć puta izrekao, hvataše me takova sjeta, smetenost, rastresenost, sam ne znam što, da sam najednom osjetio, kako moje misli daleko zalutaše, u prošlost ili budućnost, sam ne znam kamo. Sada mi se čini, da sve to bijaše Offertorium, a... „Canon missae" slijedio je drugi dan, kad sam u crkvi Santa Maria Gloriosa celebrirao svetu misu.

— Na orguljama svirao je Sanrabelli. Tri dana, nakon što sam odbio njegov poziv, da podjem s njim

u kazalište, nije dolazio k meni. Teško mi bijaše oko srca. Četvrti dan, u ponedjeljak, upita me pismom, da li ću ja u Santa Maria dei Frari, u utorak služiti svečanu misu; u tom slučaju bi on orguljao. Odvratih, da hoće. Sanrabelli svirao je kao još nikada. One zadušnice za kardinala Rafaela, ono bijaše prema ovom kao najlošiji pokušaj prema savršenoj igri velikoga umjetnika. Ja Vam ne mogu riječima iskazati, koje nadahnuće, koja snaga, koji polet prožimaše njegovu svirku. Velim Vam: on je zasvjedočio ovaj puta veću genijalnost na orguljama, nego Tizian i Bellini na kistu, a Canova na dlijetu. Ali djela ostadoše, a divni akordi Maestra Sanrabelli rasplinuše se crkvom i... potresoše mojom dušom. Maestro je natkrilio sama sebe. To ne bijaše obična njegova svirka, koju već poznah sasvim točno. Novi motivi, koji mi se ipak činjahu poznatima, oriše crkvom. Preko pedala jurio je, kano da rukama igra. Orgulje, taj tromi instrumenat, pokoravahu se njegovoj žestini, snazi i okretnosti mašte, kao da vješta ruka prebire po glasoviru, harfi ili flauti. Snažne i trome, mistične i sentimentalne melodije svaki čas bi prožeo skladan ples ćurlika i vrtlog raznovrsnih fuga, kano da se sljubljahu koralni preludiji sa orijentalnim motivima, crkvena seriozna glazba spaja s najsjajnijim opernim i simfoničkim arijama i strukturama. Zanosita i zamamljiva bijaše ta glazba.

— Mehanički sam čitao molitve misala. A kod svake stanke, dok je zbor pjevao, zanosio sam se maštom po tom panteonu slave. Na časove oćutih takvu tjeskobu, da bih najradje bio utekao od oltara i sakrio se u najbližu rupu... u grobnicu Canove. Nu opet razbudi se u me svijest dužnosti i stadoh sabirati sile, da dostojanstveno zapjevam

„Credo" ili „Per omnia"... Sjećam se dobro: „Praefatio" jedva sam izdržao. Glas mi je podrhtavao i teško sam čekao, da završim i da zbor preuzme „Sanctus". A tek što sam izustio zadnju riječ „dicentes", zaore orgulje... Neko vrijeme, nekoliko sekunda ili godina, ne znam, razlijegahu se silni neodoljivi akordi jedne melodije... Onda, kada sam si, snatreći u mojoj sobi, dozivao u sjećanje melodije iz „Semiramide", ne mogah se nijedne sjetiti. A sada, nakon prošlih pet godina, odmah se sjetih, da Sanrabelli započima motivom: „Dan užasa, dan blaženstva..." Orgulje umuknu... Ja sam stajao pred oltarom i mekanički vršio obred... Bar držim, da sam ga vršio... Najednom zamnije uz pratnju orgulja onaj divni sopran, tisuć puta ljepši i čarobniji nego... pred pet godina. Attalia, božanska Attalia pjevala je „Salve o Regina..." Neodoljivog čara bijaše njezin pijev. A ona sirotna melodija, koje sam se stidio pred svojim učiteljem i prijateljem i koje se nikad više ne spominjah, činjaše mi se sada velebnom kompozicijom genija... Onaj listić papira, što ga ja prezirah i prezreh, sačuvao je Sanrabelli te ga izvukao iz prašne ladice sada, da uskrsne u svom sjaju... Neopisivim oduševljem toplo i slatko pjevala je Attalia himnu Nebeskoj Kraljici... i neizrecivom blagošću, čarobnom milinom i najnježnijom slatkoćom završila: „O blaga, o mila, o slatka Djevo Marijo"! A ja, znadete, Santafiora... ja, puritanac u mislima i kostima, bigot, svećenik po redu Melhisedeka, kralja Salema, koji je prinašao hljeb i vino, ja... ja sam uzdigao hostiju, bivši u onom času samo toga svijestan, da je u meni nastala čudotvorna pretvorba... Orgulje su medjutim sasvim tiho, jedva čujno preludirale. A čim spustih ruke, zamnije opet

njezin slatki glas, tiho, tiho: „Moli za nas, sveta Bogorodice..." Ja sam uhvatio kalež i stao časak, slušajući: „.. da postanemo vrijedni..." Uzdigoh tada ruke, polako i visoko, kano da ih uzdiže arija „... Isusovih obećanja," i spustih ih očaran nepoznatim mi dodatkom mojoj kompoziciji, u kom se je do potpunog, vrhunaravnog savršenstva vinuo njen andjeoski pijev...

— Ernesto... imade nezaboravnih časova u životu, koji više znače, nego cio ostali život... Kako da Vam opišem moje misli, što me salijetahu nakon podizanja? To nije moguće. Kako da riječ opiše ono, što je i samu maštu stavilo u najveću kušnju! Na časove pomišljah: „Eto, stvorio si jedno djelo; djelo, što malim opsegom, ali krcato luči nadahnuća, daje životu važnu sadržinu". Onda opet pomišljah: „To nisi stvorio ti. Božanska iskra vrcnula je sa ognjišta babilonske kraljice, surove niti ovio je bogatim vezivom Sanrabelli, a bujnu dušu udahnula je u tu grudu ona, vilinska Attalia." Nu ta me spoznaja nije razočarala. Osjećah drugo, neopisivo zadovoljstvo, olakšanje... i motreći onaj sjajan remek-kalež, udisah tamjanovim dimom zasićen zrak, lagano zadahnut mirisom vina i korintske mjedi, te vjerovah jače nego ikada prije u tajnu pretvorbe... Ćutio sam, kako mi tijelom prolaze srsi, kako mi krv ključa... jednom riječju, da proživljujem kanon života. Opažao sam, kako postajem okretniji, u tijelu i duhu. Sagibah se i širih ruke nekom lakoćom, kao da nisam pred oltarom u crkvi Svete Marije Slavne, već kao da se klanjam zvijezdama, suncu i idolima. I samo čekah, nestrpljivo čekah, da obred završi... Grudi su mi žudile za svježim zrakom, neka neobuzdana čežnja gorila je u mojoj nutrini... Čežnja, da govorim sa Mae-

strom... i da vidim Attaliju... da joj stisnem ruku... da joj pogledam u njezine blistave oči... da je umolim za oproštenje, što sam je onomadne tako surovo odbio... i da ju pozovem, neka podje sa mnom na Lido ili pod ono plavo nebo, kakvog nigdje nema... u onaj kraj, gdje se sve smiješi... gdje se veselo ori „Santa Lucia"... gdje ballatella i Vezuv potresaju zemljom... gdje blagi vjetar piri s mora i rashladjuje vruću krv... a slatki cjelovi utišavaju žarku ljubav... Oh, krasna Napoli!

— Ernesto, da ste mi onda utisnuli u ruke kist, vjerujte, nadmašio bih Fra Angelika i Domenichina. Ali ne bih se sam varao: ne bih slikao Madonnu ili svetu Ceciliju, ni istu kumejsku Sibillu, već nju samu, uzvišene ljepote Attaliju... Osjećao sam silnu moć nadahnuća, koja je tražila oduška..... u stvaranju velikih djela, uzveličanju Obožavane... a s druge strane neodoljivu žudnju, da joj se pokorim, predam njenoj vlasti, svisnem pred njenim nogama, izgorim u vatri njenih čara, usnem u bajnom snu, rumenom kao rumeno vino... ne, kao rumena krv...

— Krv martira? — upita Santafiora.

— Ne, — odvrati tiho Monsignor, — krv Petronija...

XVI.

MEDJU LAGUNAMA.

Monsignor Barbiani u najvećoj se žurbi preobukao, ne mareći, da li pobudjuje pažnju sakristana, i hitro je pošao u stan Maestra. Sanrabelli je stanovao na čarobnom kanalu Van Axel. Barbiani čekao je tek nekoliko minuta, a tada se otvore vrata i u sobu stupi Maestro. Raširenim rukama poleti k Monsignoru i reče: — Vito, oprosti

mi... U ljutitosti zamislio sam i izveo ovu igru, jer si tako odlučno tvrdio, da si... stanac kamen...

— Tomaso, — prekine ga Monsignor, — hvala ti. Sada drukčije mislim... Dozvoli, da kod tebe ostanem na ručku, pa ćemo govoriti o svem...

— Naravno, carissimo! — usklikne Maestro i ogrli Monsignora.

Maestro uredio si je već pred nekoliko mjeseci vrlo udoban stan te je držao uz gazdaricu i slugu, koji je nosio livreju. Taj sluga dvorio ih je sada kod ručka. Obojica, Monsignor i Maestro, bijahu osobito raspoloženi. Medju njima nestalo je sve prisiljenosti. Monsignor opisivaše Maestru svoja čuvstva najvećom otvorenošću:

— Tomaso, — ushićeno reče medju ostalim Monsignor i stade šarati po tanjuru vrškom noža kao da slika. — Daj mi boje i kist, da naslikam Attaliju: nadvisit ću Domenichina...

— ...pobuditi zavist njenih kavalira te se izvrći opasnosti, da te koji još probode, — nasmjehne se Maestro.

— Probode... Koji savez! Gle, kako ja veselo tuckam nožem po stolu svog iskrenog prijatelja i ručam kod njeg. Lakaj me dvori, donoseći jelo kao da dolazi iz kuhinje dužda Agostina Barbarigo ili Alvisa Contarini. A Domenichino, strepeći od zavidnih mu neprijatelja, da ga ne otruju ili ne ubiju, sam si je kuhao jelo i uvijek je nosio bodež uza se. Ne trebam dakle boja ni kista... nosi ih odatle. Ne ću da budem slikar... Ne ću da joj se ulaskam, pobudivši zavist njenih udvarača.

— Dragi moj, ne pobudjuju zavist udvarača sama slavna djela njihovih suparnika, već uspjeh tih djela. Attaliju upravo opsijedaju kavaliri, ugledni, moćni i bogati. Da si vidio, koliko ih se

samo guralo na kor! Zvonar ih nije htio da pusti, pa sam ja morao posredovati kod tog cerbera. Četvoricu ne mogosmo odbiti: rudokosog Civrana, mecenu svih balerina i lijepih primadona, austrijskog princa Hohenlohe, nekog profesora, za koga se ona sama zauzela, i slikara Develhaina.

— Develhaina poznam. Upoznao sam ga u Frascati, gdje je u palači Borghese proučavao slike... upravo Domenichina.

— A sada proučava Attaliju. Molim te, iz Hamburga je doputovao amo, da ju slika! Vidiš, Sanrabelli se nije prevario, kad joj je prorekao sjajnu budućnost. Postala je velika i stvara velikane. To je moć!

— Ona stvara velikane?

— Da. Nisi li ti, očaran njenom velikom umjetnošću, postao velik, veći od Domenichina? — nasmiješi se Maestro.

— Sada mi se možeš rugati. Nisam više osjetljiv kao nekada, — odvrati veselo Monsignor.

— Nekada! Još prije tri dana, još danas ujutro

— Ali bez šale... Ti ćeš vidjeti, što će Develhain stvoriti.

— On je već i sada poznat...

— ...kao učenjak, estetik, ali ne kao slikar. Dosele je istraživao stvorena djela; sada će sam stvarati. Kradomice sam ga motrio na koru. Kako je gledao Attaliju! A pomisli i na sebe. U jednom času, pred pet gdoina, obuzelo te je nadahnuće...

— Molim te, prestani! Kakvo nadahnuće! Motiv je Rossinijev, izvedba tvoja, glas njezin...

— Istina, ima neka sličnost sa motivima „Semiramide", ali nadahnuće... ono bijaše ovdje. Nadahnuće, inspiracija, to je mala struja, što neopaženo nastane te se zanese... Prodje li preko golih

hridi, ostane jednaka: lagana i svježa. Prodje li preko sunčanih perivoja, pokupi miomiris i struji dalje poput blagog mirisavog lahora. Tvoj glazbeni motiv prošao je kroz takve perivoje i rasprostranio se, zasićen akordima harmonije i timbrom čarobnog soprana. Inspiracija nosi u sebi čudotvornu moć! Njen dah, kad takne uspavanu srodnu klicu, oživi je te se sljubi s njenim dahom, razlijega dalje i opet traži srodne klice. Razvita inspiracija i uspavane njene klice privlače se instinktivno, traže se i nalaze u tami, jer svjetlucaju. To fosforesciranje, to su one svete iskre, poznate i u davnim kulturama. To je ona vatra, koja potpaljuje luč inteligencije, i posebnim sjajem obasjava poletne duše. Nje ne vide svi ljudi, ne vide je oni, kojima sjaj zlatnog novca i ordena, žižak na stolu u birtiji ili vedrina tudje sreće zablještavaju oči i zamagljuju pogled u carstvo ideala. Nju ne vide robovi niskih strasti, to ropsko krdo. Da znaš, kako ga prezirem, taj „servum pecus", tu „životinju sa mnogo glava"! Božanska iskro, koja si sjajila u duhu velikih naših pjesnika, slikara, kipara, glazbenika i veleuma svih vijekova i faza, svijetli i meni, naznanom slugi Euterpe! A ti Vito, iskapi ovu čašu slatkog Contralta... u zdravlje Attalije. Evviva!

Monsignor se kucne i iskapi čašu. Časak se zamisli, a onda prozbori: — Doista, žene imadu veliki udio kod oživljavanja klica inspiracije. Razmišljajući o tom, sve nehotice mi se nameće uvjerenje, da su sva velika djela stvorena bilo iz želje za osvetom, bilo iz želje za nagradom.

— A zar nema slučajeva, odvrati Maestro vrlo živahno, — gdje su nadahnuti ljudi stvarali i stvorili djela, ne želeći, ni da se osvete, ni da koga nagrade; to jest da u koga pobude zavist ili ga

svojim djelom poniže, odnosno da u koga pobude radost ili ga svojim djelom uzveličaju?

— Ima, zacijelo. Ali bitne razlike izmedju prvih i potonjih motiva nema. Kod prvih igraju ulogu poznate, kod potonjih nepoznate još osobe.

— Nije tako, Vito! Ti polažeš važnost samo na tjelesnu osobu, a duh vrstaš u pozadinu. Stvar se ima obratno. I u takvim slučajevima igra duh glavnu ulogu te vuče tijelo za sobom ili ga gura pred sebe. Dakako, polaziš li sa stanovišta tjelesne osobe, ne možeš to shvatiti, jer tijelo imade drukčije dimenzije nego duh. Tijelo imade visinu, širinu i dužinu. Duh posjeduje neograničenost, i to prostornu i vremensku neograničenost. Prije sam spomenuo, da se srodne klice, klice inspiracije, privlače. To se može dogadjati jednako u prostoru kao i u vremenu. Ja opažam, da ti se ove misli čine smiješnima. Nu razmišljaj o tom, pa ćeš ih već proniknuti. Danas nisi, vjerujem, raspoložen za takav posao.

— Zaista, Tomaso. Ti znaš, kako jedva čekam, da dodje... Ti ćeš zasvirati, a ona će zapjevati... zapjevati onu grandioznu ariju, što je onomadne nisam shvatio...

— Jesi, jesi. To se danas očituje. U životu ideja pet godina ne znači ništa. Ideje ne živu u vremenu.

— Dobro dakle, neka sam i onda shvatio. Danas ću bolje. Ono bijaše „dan užasa". Ovo je „dan blaženstva".

Monsignor bijaše nestrpljiv. Attalia obećala je Maestru, da će ga posjetiti u tri sata. Već bijahu skoro i četiri, a ona još nije došla. Maestro tješio je Monsignora, da su takova zakašnjenja običajna u životu opernih diva, uvjeravajući ga, da će sigurno doći. Nešto iza četiri sata opazi Monsignor kroz prozor, kako se pred kućom zaustavila gondola. Iz nje izadje jedna dama. Monsignor odmah povuče glavu, zakroči naglo do Maestra, uhvati ga za ruku i živo stisne. Maestro je osjećao, kako je Monsignor uzbudjen. Ruka mu je drhtala, a dah zapinjao. Za par časaka otvori sluga u livreji široko vrata. U sobu udje Attalia. Nestašan smiješak titrao joj je na usnama. Slijedište ju dva muškarca, jedan u gradjanskom odijelu, drugi u časničkoj odori, oba starije dobe.

— Maestro, — govoraše Attalia pružajući mu iz daleka ruku, — dozvolite, da Vam predstavim moju pratnju. Vojvoda Marasca Donnorso di Serra-Capriola i profesor Develhain, koji me slika.

— Slavna Attalia, — upadne Develhain, — tako je zaokupljena, da ne može sjediti poput modela, pa ju moram što više slijediti, da uzmognem taj božanski lik, koji ju uzvisuje...

—Manite božanski lik ... — primijeti ona. — Maestro Sanrabelli, on me je prvi uzvisio u redove...

— ... neumrlih, — dometne vojvoda majestetično.

— Onoga dana upoznah i Monsignora Barbiani dei Ricci. Monsignor, čini se, nije bio toliko zanesen... — pogleda ga ona zlobno.

— Ali je sada zanesen... i nema riječi, kojima bi Vam mogao izraziti... svoje udivljenje... — izjavi on sam nesigurnim glasom.

— Maestro, imadete li pri ruci „Semiramidu?" Imam upravo toliko vremena, da zapjevam koju ariju... dozivajući si u pamet dan Vašeg proročanstva.

— Koja čast! — primijeti vojvoda.

— Vojvodo, ja ne pjevam u privatnim društvima, gdje se mene moli. Soda ja molim Maestra, da mi dozvoli... Dakle dajte brže... — nestašno je govorila, dok se Sanrabelli samo smješkao.

— Ne ćete? — plaho upita ona. A Sanrabelli pokaže prstom prema glasoviru, gdje je stajala već otvorena partitura „Semiramide" kod Cavatine prvog čina, sjedne i zasvira.

— „Bel raggio lusinghier..." — zapjeva Attalia umiljato, divno, zanosno.

Kad je završila, reče vojvoda: — Ovako nije pjevala ni slavna Eleonora Baroni.

— Naša diva sjedinila je u sebi majku i kćerku: Eleonorin glas i ljepotu Adriane. Nedavno u Mantovi imao sam prilike da vidim sliku Adriane. Bijaše doista krasna... — primijeti Develhain.

— Bih li slobodno umolio, — javi se tada Monsignor, — još samo jednu ariju.

— Mislite, „E ben, a te ferisci?" — upane odmah Attalia. — To je duet. Ali neki se dijelovi mogu i solo pjevati.

Čas zatim slušao je Monsignor opet onaj koban i sretan „Dan užasa, dan blaženstva..." Oko njega nestade svijeta: taj sladak glas u ušima, čarobna njena slika u očima i nepoznat mu miomiris u nosnicama, to bijaše za nj sva egzistencija. Taj glas dopirao je sada iz neposredne blizine. Taj miomiris u nosnicama, to bijaše za nj sva eksistencija. Taj miomiris zamamljiviji bijaše od mirisa tamjana, vina i dragocijenog metala. A pogled mu ne bijaše uperen u crkveni kalež, već u njene bajne oči. U onom kaležu nalazilo se otajstvo vjere. A u tim očima? Takodjer neko otajstvo... novog i vječnog zavjeta... Za nj novog... a vječnog za sve nejake, sićušne stvorove, patuljke, gnome, reptile, koji se

naduvaju uzurpiranim si nadimkom „jakog spola", a uzdrhću na pogled lijepih ženskih očiju. Pred njim dakle stajaše to otajstvo, uzvišeno! Nepovredivo? Samo njegov svećenik smije da ga takne... I Monsignor nesvijesno ispruži ruke, nagne se prema njoj i dotakne je... U tom se času osvijesti, opazivši, da joj je obim rukama obujmio jednu njenu ruku. — Hvala Vam, — tiho reče, spusti ruke i obori pogled.

— Gospodo draga, — reče tada Attalia, — moram ići... Ni čas duže... Želite li, da još malo čavrljamo, bit će mi drago vidjeti Vas kod mene. Palača Civran... oko devet sati. — Pruživ naglo ruku Maestru i Monsignoru krene prema vratima, nu ondje se zaustavi i reče: — Maestro, je li Vaš onaj krasan paun, što sam ga vidjela dolje u dvoru?

— Jest, signorina, — odvrati Sanrabelli.

— Kako možete držati takovu zvijerku? — upita ona porugljivo.

Maestro, ne shvativši njene misli, zabezeknuto je pogleda.

— Ne sjeća li Vas paun...? — nastavi ona. — Zar tako malo znadete iz mitologije? Argus je imao stotinu oči. Pedeset ih je spavalo, pedeset bdilo. Merkur je svirkom frule uspavao jednom sve njegove oči i odsjekao mu glavu, a Junona je stavila oči u paunov rep.

— Pa zar zato da ja ne držim mog pauna? — usprotivi se Maestro.

— Ne zato, nego što vas njegove modre oči mora da sjećaju na Argusove, koje nisu dovoljno bdile, pa mu je tako utekla kravica Io, — zvonko se nasmjehne Attalia te naglo ode, a za njom vojvoda i Delvehain.

— Kako je to saznala? Erminia Campetti više nije ovdje, — uzdahne Maestro, tek što je Attalia otišla. — Kako kazališni se svijet svuda sastaje. Uostalom... paun će ovdje ostati. Ali, sjećaš se, što sam ti kod ručka govorio, da ona ima mnogo obožavatelja. Eto, Civran joj je, kako sam čuo, stavio na raspolaganje nekoliko soba. Sada ju je pratio vojvoda od Serra-Capriola...

— Zacijelo rodjak ambasadera Antonija, prijatelja Burbona...

— Ne znam. Samo znadem, da je velika ličnost...

— Tomaso, — uzdahne nato Monsignor. — Podjimo na zrak. Ne mogu da izdržim u sobi. Ovdje je sparno.

— Ni vani nije bolje.

— Idem dakle kući. Kod mene je hladnije. Ti ćeš onda doći po mene?

Monsignor i Maestro izadjoše; onaj ode kući, a ovaj za poslom.

Oko pol devet uvečer dodje Sanrabelli do Monsignora i nadje ga zamišljena i okružena knjigama. Na stolu ležahu Arnauldovi teološki „Traktati", Piacentinijev „Komentar grčkog izgovora" i Mittarellijevi „Anali."

— Oprosti, što te bunim u studiju... — reče Sanrabelli donekle šaljivim naglaskom.

— Dobro, da si već jednom došao. Čitavo vrijeme sanjarim... Zar će opet kod nje biti veliko društvo?

— Vojvoda i Develhain... — uzdahne Monsignor i podje da se uredi. Skine kućno odijelo i obuče novo salonsko: salonski kaput do koljena, prsluk dosta zatvoren, visok, sasvim zatvoren ovratnik i crnu široku kravatu, što je potpuno pokrivala

košulju. U pogledu nošnje bijaše dakle dovoljno emancipiran. To se je podudaralo s njegovim društvenim položajem: ta bijaše član obitelji Barbiani dei Ricci. Dohvati zatim češalj, stupi pred zrcalo i prodje nekoliko puta češljem kroz kosu. Kosa mu bijaše jednako ruda kao u mladim danima, nu prilično prosjeda. A na tjemenu dosta se već proširila naravna tonsura.

Maestro i Monsignor uputiše se, što pješke, što gondolom, prema palači Civran. U portieri stajaše livriran vratar, koji im reče, da signorina Primadonna nije kod kuće.

— Za nas jest, — odvrati Maestro. — Najavite me. Ja sam Sanrabeli.

— Signor Sanrabelli, žalim, ali opetujem, da nije kod kuće. Bit će da niste primili njezino pismo, koje sam Vam u sedam sati poslao.

— Nisam bio kod kuće, — odvrati Maestro te se časkom zamisli. — Dakle nema ništa. Ajdemo, — reče i pruži vrataru notu od pet lira, jednako stojeći i živo ga motreći, kao da očekuje kakovo razjašnjenje.

— Žalim, gospodo, — promuca tada vratar. — Malo prije je izašla... s jednim gospodinom, koji je danas poslije podne doputovao iz Rima.

— Zove se? — upita tiho Maestro.

— Ne znam. Čuo sam, da ga je zvala „Cici", — prošapće vratar.

— A kamo su otišli? — dometne Monsignor.

—Ne znam. Izvezli su se našom gondolom, — odgovori vratar još tiše i namigne prema jugu.

Maestro mu utisne još jednu notu od pet lira. Vratar se nasmjehne i sam od sebe stane opisivati gondolu: — Velika crna zatvorena kajuta, zlatan okvir prozora, okrugla sjekira na provi, ispod nje

četiri velika zuba, na sjekiri ovaj grb, — te pokaže rukom na ogroman brončani grb, uložen u mramornoj stijeni vestibula nasuprot vratarskoj loži.

Maestro i Monsignor izadjoše i dozvavši gondoliera, koji ih je čas prije dovezao, sadjoše u gondolu. Sanrabelli sjedne s lijeva, Barbiani s desna.

— Dakle on se zove Cicci, — primijeti snuždeno Barbiani.

— Ha, — nasmjehne se Maestro, — tebi to zvuči kao tvoj predikat „Ricci", zar ne? Meni drukčije. Biti će to kratica od „cicisbeo." Čuo sam ja već to „ime". Kad smo jednom ja i Erminia s Ginom Ferrari i njezinim kavalirom pošli na Lido, nazivala je Gina svog dragana „Cici".

— Ne znam, — dometne Monsignor pridušeno.

— Što ti je, Vito? — obujmi ga Sanrabelli oko vrata. — Kako te može takova vijest toliko potresti?

— Ti još pitaš? Ti to ne možeš shvatiti. Današnji moj dan shvaćam samo ja. To jest, ni ja ne shvaćam. Samo osjećam plimu i osjeku u mojoj nutrini, vidim sunce i oblake, ćutim zaparu i mraz. Sve se to miješa tako naglo, neodoljivo, potresno... Tko je ipak onaj sretnik, komu za volju ona sve nas napušta? Tomaso? — pogleda ga Monsignor zdvojno.

— Šta imaš, ako ga i vidiš, — odvrati Maestro.

— Ništa... pa ipak... želim... ne mogu da utažim želje...

Cio sat kružila je gondola, u kojoj se vozahu Sanrabelli i Barbiani, onim toli opjevanim kanalom, što se poput zaobljenog slova Z provlači Venezijom. Canal Grande bijaše upravo veličajan te večeri: bezbroj gondola i lampiona, zvuci glazbe svjetlucanje mora, pljuštanje valića, titranje zvijezda, blaga noć, ljubav i ljubomor...

Odjednom, u blizini palače Vendramin, spazi Sanrabelli jednu gondolu, koja je odgovarala opisu vratara iz palače Civran. Gondola je vrlo lagano kretala koso preko kanala. Sanrabelli naloži gondolieru, da oprezno slijedi onu gondolu. U blizini mosta „di Rialto" hvataše kljun ove gondole sredinu one s lijeve strane. U tom času zaustavi se ona gondola, jer joj je u susret i sa strane najednom naletilo više drugih gondola. Sanrabelli i Barbiani opaziše, da u onoj gondoli sjedi s desna jedna dama, Attalia, a s lijeva jedan muškarac. Još par trenutaka, i obje će se gondole naći u toj gužvi, jedna uz bok drugoj. I dotakoše se. Iz one gondole izviri na lijevi prozor jedna muška glava i začuje se istodobno umiljat ženski glas: — Cici, ne naględaj se napolje!

Muškarac ne posluša te nježne zapovijedi, već raskolači oči, još jače se nagne, ispruži ruku prema Monsignoru i glasno, začudjeno poviče: — O, fra Domenico, ti ovdje, u Veneziji, u gondoli?

— Ti, sotono, ti si je dakle ugrabio! — krikne Monsignor i klone u krilo svom prijatelju Maestru.

Muškarac, koga je Barbiani oslovio sotonom, povuče se naglo u gondolu, koja otplovi dalje. A kad je odmakla za nekoliko dužina, ispruži se kroz prozor ruka, u kojoj je kroz nekoliko časaka lepršao mali ženski rupčić.

— Oh, Donato Gasperi, — uzdisaše Barbiani u krilu Maestra. — Prvi put si mi ju donio, krasnu Gaetanu, a ja sam ju odbacio. Sada, kad sam se je

toliko zaželio, sad si mi ju ugrabio, divnu Attaliju. Vrag te je nosio i donio... Ti sam si sotona...

— Vito, držim, da mu krivo činiš. Ti si i nju, Attaliu, odbacio. On je pobrao blago, što si ga ti prezreo... jer si bio lud, a kasno si došao k pameti... — reče Sanrabelli tiho i dade mig gondolieru, da okrene. Isploviše u bazen Svetoga Marka. Još dugo u noć kružila je ondje njihova gondola. Oba su šutjela, samo bi Barbiani od časa do časa prozborio koju riječ, kao da fantazira: — Gle, zvijezde i more... Kako krasno titraju... kako krasno fosforescira... Noću kružimo... Plamen mi izgara grudi... Sotona me goni... Nije za me ovaj svijet... Ovo je kaljuža... U njoj živi perfidna zmija... U Tirenskom bistrom moru ustala je iz pjene Venus Marina... O blaga, o mila, o slatka... Gaetana, ti si me voljela... i radi mene se utopila u Kocitu... Umjesto da živiš i sa mnom se nasladjuješ, šuljaš se muljem i šašem i uklanjaš oštrom pogledu Furije... Alecto, ne gledaj je tako britko... I svraćaš se u onu kobnu katakombu, zagušljivu i tamnu, gdje ne sije sunce, ni ne trepere zvijezde... Gle, zvijezde i more... Kako krasno titraju... kako krasno fosforescira... Noću kružimo... Plamen mi izgara grudi... Laguna drhće... Sve drhće... Užas me hvata... Zar nije ovo dan... ne, obratno: dan blaženstva i dan užasa... Eno, gle, ono svijetlo: ono su sjajne zrake nade, sreće i naslade... plamen, u kom izgaram... plamen, u kom gori suhi ružmarin... na oltaru, što ga je dotakla nedužna ruka... na oltaru, gdje lebdi tajna novog i vječnog testamenta... Valotti, slavni organista u Padovi, ostavio je neumrla djela... Sanrabelli, što ti ostavljaš? Tisuće rasplinutih akorda, dvije opere i jedno nezakonito dijete... A što ja ostavljam? Čopor

ludih misli, carstvo erotičkih sanja i rasutih atoma energije, legiju upitnika i uskličnika... i čistu dušu...

— ... jer te je Sotona... — upane Sanrabelli, svladavajući sažalni posmjeh, i zašuti.

— ... izbavio od zla... — nastavi Barbiani sjetno.

A Sanrabeli završi: — Amen.

XVII

GRAN GRIMORIO

9. rujna, već kasno uvečer, ležaše Barbiani na divanu. Teško je disao. Netom je usnuo. Uz njega je sjedio Sanrabelli i listao po knjigama na stolu. Bijahu to stare knjige latinske, hebrejske i grčke, medju njima i Veliki Grimorio pape Honorija, starinska zbirka formula, kojima se zakljinjalo demone. Sanrabelli dopratio je kasno iza ponoći Monsignora kući i ostao kod njega. Nije ga htio ostaviti sama. Tako mu se činio uzrujanim. I ručali su zajedno. Onda je Maestro otišao, ali se je brzo povratio, našavši Monsignora, gdje čita stare knjige.

— Mani te knjige, koje te ne će rastresti, — reče Maestro.

— Dobro, podjimo dakle k tebi. Svirat ćeš mi... — odvrati Monsignor.

— Ne, Vito, ostanimo ovdje...

Maestro je svim silama nastojao, da govorom rastrese Monsignora. Pričao mu je još nepoznate doživljaje iz svog života, anegdote, glazbene novosti, svega i svašta. Monsignor je ležao na divanu i zadrijemao.

Malo zatim lagano se otvore vrata i na pragu se pojavi Donato Gasperi. Sanrabelli ustane i dade

mu rukom znak, neka ne ulazi u sobu, i podje tiho prema njemu. Nu Gasperi udje. Maestro ga zaustavi i šapćući umoli, neka ode. Gasperi se nasmjehne, pruži mu jedan ključ i prošapće: — Donio sam ključ. Hvala Vam. A za nj se ne bojte! — i podje odvažno prema divanu, gdje je ležao Monsignor. Baci pogled na stol, opazi stare knjige i uzevši na čas u ruke Veliki Grimorio, primijeti uz porugljiv smijeh: — Barbiani tjera vragove! — Nagne se tada nad Monsignora, živo ga pogleda i puhne mu u lice. Monsignor se lecne i prodje rukom preko čela, ne probudivši se.

— Što to radite? — upita Maestro došljaka.

— Vidim, da su se u ovoj kući čarolije ugnijezdile, pa sam se i ja htio poslužiti jednom čarolijom, koja je već posijedila, kad je, — dotakne rukom Veliki Grimorio, — Cencio Savelli došao na ideju, da prekuha Salomonove eksorcizme. Poznato Vam je sigurno, kako je u onom parku, gdje se dijele rijeke Phison, Gehon, Tigris i Euphrat, stvorio Bog čovjeka iz praha zemaljskog, dunuvši mu u lice spirakulum života. Dakle?

— Dakle? — odvrati Maestro jednako tiho.

— Dakle: Mojsija, koji je sastavio „Genesis", poznavao je već hipnozu, odnosno razbudjivanje iz hipnotičkog sna. Dakle da ga oživimo, — reče Gasperi i opet, ali jače, dune u lice Monsignoru, koji se lecne i razbudi.

— Što hoćeš? — upita Barbiani preplašeno, uspravljajući se na divanu.

— Dodjoh i poljubih te u čelo... da mi oprostiš.... Uvidjam, da moja šala ne bijaše na mjestu... — ljubezno reče Gasperi. — Iz Egipta podjoh u Palestinu, Persiju, Indije... Kad se vratih, ne nadjoh te više u Rimu...

— Gasperi, ti si onaj, koji ima da oprašta. U mislima sam ti krivo učinio... i riječima sam te povrijedio, a nisi mi ništa skrivio... Oprosti mi...

— Vito, imaš li kod kuće apoteku?

— Ja sam zdrav, — prenerazi se Barbiani.

— Vidim, — nasmjehne se Gasperi zlobno. — Nu nisi me shvatio. Naši pradjedovi nazivahu spremište u gornjem dijelu kuće, gdje se držalo vino, apotekom. A naš uzvišeni pjesnik pjeva: „Želim se ludo proveseliti, jer sam našao prijatelja." Ništa više nemam da ti kažem. Donesi vina: Corvinus zapovijeda. I mani prošlost...

Sanrabelli ustane i ode u drugu sobu, da donese vino, a Barbiani, kimajući tužno glavom, reče: — Bit će najbolje: zaboraviti sve.

— Ne mislim tako... Ne treba se izjedati radi prošlosti, već na temelju starih pogrješka ravnati se za budućnost. Ja ne znam, kako si ti dosele živio, naime od našeg rastanka. Ali držim, da se u tebi ovršila silna metamorfoza. Sanrabelli nije mi ništa kazao, niti sam ga pitao.

— Zar si već dugo ovdje?

— Ne. Ali bio sam danas s njime. On je zaista krasan čovjek. Na prvi pogled, jučer u gondoli, svidio mi se. Kako valjda znadeš, razni kavaliri upravo opsijedaju Attaliju. Danas ujutro najaviše posjet za poslije podne mnogi poznati i nepoznati joj udvarači. Mladi Civran nesnosno ju uhadja kod kuće. To me je potaklo na misao, da umolim Maestra, neka nam za danas poslije podne odstupi svoj stan. On se najpripravnije odazvao, a mi ga blagoslivljasmo. Ja mu to ne ću...

Sanrabelli stupi u sobu te stavi na stol bocu vina i tri čaše.

— ... jest, ne ću nikada zaboraviti. Attalija pričala mi je o misi. „Salve Regina" uznesla ju je, — nastavi glatko Gasperi.

— Pa ipak je otišla od kuće, kad sam ju imao posjetiti ... — promuca Barbiani.

— Jer sam ja iznenada došao. Uostalom, zar nije bolje ovako. Ona me je naročito umolila, da je još jednom ispričam i obrazložim ...

— „Jedna primadona", — upane Sanrabelli, — „ne treba da išto obrazlaže." To je kazao Barbaja, impresario opere San Carlo, za glasovitu Madame Colbran. To vrijedi za sve primadone. Barbiani je uvidio ... i pomirio se sa sudbinom.

Dakle pravo sam naslutio o metamorfozi. To me veseli, — usklikne Gasperi. — Uvijek sam želio, da te vidim u vojsci čilih mladića, koji poput Maksima visoko nose stijeg Venere.

— Donato, varaš se, bijaše to samo časovita ekstaza ... — primijeti Barbiani i ušuti.

— Nema tu časovitosti. Nema uzmaka. Možda još malo prkosa, ili bolje nezadovoljstva radi jednog razočaranja. Ali spoznaja je nastupila ... — ušuti i Gasperi, nastavivši nakon duže stanke: — Ligurine? „Čemu onda ova šutnja, što ispunja vrijeme, u kom bi se inače riječi kotrljale? Zašto ti se javlja u noćnim snima? Zašto slijediš njezin lagan bijeg po poljanama Marsa i uz hitru vodu Tibera? Zašto nisi onaj, kakav si bio za doba kraljevanja dobre Cinare?" Ugledaj se u našeg Maestra! On shvaća drukčije ovaj svijet.

— Ja ga shvaćam kao Rossini. „Jesti i ljubiti, pjevati i dirigirati, to su četiri čina komične opere, koja se zove Život i koje nestaje kao i pjene šampanjca. Glup je onaj, komu se život rasprši poput pjene, a da nije u njem našao naslade."

— Moj život bijaše sličan ovom vinu bez pjene, — dohvati Barbiani čašu, — i želim, da opet postane. U takvom životu nema što da se raspline neuživano. „Kad se hoda lošim putem, što se brže hoda, to se dalje zaluta. Kako je moguće, vratiti se na pravi put, kad se je prošlo ogroman prostor? Sile su iznemogle. Taština se opire, a da čovjek to ni ne osjeća ..." — govorio je Barbiani gotovo besvijesno.

— Gdje si to čitao? — upita ga Gasperi i upери u nj živi pogled.

— To je velika Diderotova istina, — odvrati Monsignor pokorno.

— Dakle Diderot je tvoj vodič! Onda poslušaj i drugu njegovu veću i originalniju misao: „Da se poruši neka hipoteza, dovoljno je katkada, da ju se pusti ići tako daleko, kako daleko samo može." Ja se dobro sjećam tvojih gnostičkih nazora ...

— ... kršćanskih, katoličkih, moralnih ... — upane Barbiani.

— Pusti moral. I ja sam za moral. Predočiti ću zorno, da mi uzmogneš povjerovati. Pomislite si termometar ili barometar morala sa sto stupanja. Kad živa stoji na nuli, znači, da vlada opća raskalašenost: sve su žene potpuno nemoralne. Kad živa stoji na crtici 100, znači, da vlada potpuna čistoća: sve žene potpuno su moralne. A kad živa stoji na crtici od pedeset gradi? — upita Gasperi.

— Znači, — odvrati Sanrabelli, — da je pedeset po sto žena moralno.

— Ne, — prigovori Gasperi. — Znači, da su žene prosječno sa pedeset postotaka moralne, ili da ih je vjerovatno pedeset moralnih, pedeset nemoralnih. Jer ako kod jedne same za sebe stoji barometar na sedamdeset, mora kod druge stajati na

trideset, da ostane prosjek od pedeset. Moralnost je apstraktan pojam prema otpornoj snazi kao konkretnom pojmu. Dakle: što veća vlada moralnost, to su žene otpornije navali, vanjskoj i unutarnjoj. Što je viša moralnost, to više stavlja žena u obzir razne odlike muškarca: odgoj, znanje, kavalirski osjećaj, idealnu privrženost... Što niže stoji moral, to je žena podatljivija svakomu. U borbi za osvojenjem žene, koje moralnost stoji na crtici od 100, svi su muškarci bez razlike podlegli. Gdje stoji na crtici od 90, ulazi u borbu vojska mužjaka, ali na megdanu se održe samo oni, koji su u stanju, da požudu žene natope miomirisom svojih vrlina. Tih izabranih ima matematički 10 postotaka. Kad stoji moralnost na crtici od 10, stvar se ima obratno. I tada izilazi na megdan čitava legija mužjaka. Ali ih se samo 10 postotaka izlučuje, a ostaje ih na megdanu 90 postotaka. Broj ratnika povisio se dakle u obratnom razmjeru sa stupnjem moralnosti. Od tih brojnih vojnika ne traži se više obilje vrlina. Zahtjevi, kojima treba da oni udovoljavaju, sve su jednostavniji i koncentriraju se pomalo u dva glavna zahtjeva, a i od tih obično samo jedan dostaje. Te malene prerogative ne stoluju ni u srcu, ni u duhu, već na pristalom licu i čvrstim mišicama odnosno u džepu, koji nije presušio. Drugim riječima: utakmica je vrlo različna obzirom na stupanj moralnosti. Muškarac nadaren duševnim vrlinama lakše se upušta u borbu uz veću moralnost, nego zdrav momak, koji ništa ne posjeduje drugo nego ono, što se na njem vidi, ili kakva nakaza, koja je jedino u stanju, da novcem nadvlada svoje suparnike. A zaključak je ovaj. Ljepotom nisam nikaki Bathyl, bogatstvom nisam Cresus. Ali ima nešto krvi u onoj veni duha i vladanja. Kad mi se hoće, neutrudiv sam

u udvaranju. Ali da se borim sa svakim stasitim pastirom i vojnikom, svakim novčarom? Takvoj borbi nisam dorasao. Takva mi je borba odvratna. Ja sam za moral, — dovrši Gasperi i popije čašu vina.

Barbiani sažalno pogleda njega, a onda Maestra, i upita: — A ti Sanrabelli?

— I ja sam za moral, ali drukčijeg oblika i s drugih razloga. Držim, da bi najbolje bilo, kad bi općenito vladao moral. Ali toga nema i ne može da bude. Takovi jesu ljudi. Klanjam se dakle moralu. Ali tražim ga u duši. Nema veće istine u bibliji nego je ona: čovjek griješi u duši. „Ne poželi žene....", kaže jedna božja zapovijed. Koliko imade djevica i žena, što ne počiniše preljuba, a ne posrnuše samo uslijed slučajnih okolnosti. Kakav nenadani šušanj... pomisao, da bi se onaj muškarac mogao iznevjeriti, ako... nespretnost muškarca... Tko bi mogao da nabroji sve takve razloge! Poštujem, kako rekoh, moral, klanjam se čistoj duši, ali prezirem licumjerstvo. A ono se najčešće javlja pod plaštem morala. Nije li najveće licumjerstvo, kad se žena gradi moralnom i neprestano pogrdjuje „one druge, kakova ona nije", one „nedostojne", one iz „polusvijeta", a sve joj misli ispunja samo polusvijet. Demimondaine ne pitaju, što rade „poštene žene"; žive u sebi i za sebe. A ove? Neprestance su u duhu među njima, kopiraju ih, kradu ih. Od njih preuzimaju odijelo, kozmetiku i mimiku. Oblače se po uzoru njihovom, naravno, uz neko najnužnije susprezanje. Čemu? Da se svide svakome? Prodiru u njihove tajne poljepšavanja: njegu lica, ruku i nogu, bojadisanje kose, lica i nokata, češljanje, podavanje zamamljivih oblika tijelu, upotrebu mirisa. Čemu? Da se svide svakome? Preuzimaju njihove kretnje, način govora, očijukanja, hodanja, njihove plesove,

naravno, opet uz malo susprezanje, da ne budu jednake njima. A čemu? Zar da se svide svakome? To je nezdrav moral: moral insanity. A ja Vam otvoreno kažem: volim zdravi nemoral nego nezdravi moral. Onaj je potpun, ovaj je polovičan. Onaj je slobodan, ovaj je vezan. Ples balerine pruža mi umjetnički užitak, a sve estetske osjećaje dira mi kočenje patricijske matrone ili ljuljanje krupne gradjanke u plesnoj dvorani. Ali ove imadu kupaonicu i čistu dušu, a one blatnu dušu i čisto tijelo. I ove govore o čistom tijelu, jer to čuju od polusvijeta, a one ga doista njeguju, jer im je to potrebno i jer su već tako navikle. Ove govore o zdravlju, a kad obole, taje, jer se srame. One paze na zdravlje, i kad obole, liječe se, jer je to potreba. Ne imadem pred očima, naravno, talog ljudskog društva, u kog nema više nikojih estetskih osjećaja. Ali, gospodo moja, zavirimo u dušu i u čarape, pa ćemo onda dosta rijetko pogriješiti, ako kažemo: čista duša ne druguje obično s čistim tijelom. Nu to se ne smije kazati, bar javno ne! Pred Vama ne treba da se žacam, ne treba da strepim pred osudom javnosti, pa stoga ponavljam: veličam zdrav moral, nezdrav mi se grusti. Ali nezdravom moralu pretpostavljam zdrav nemoral!

— Sanrabelli, to su užasni pojmovi, — zakima glavom Barbiani.

— Užasni, — primijeti Gasperi, — jer ti uzvisuješ samo vanjski moral, ne zavirujući u dušu.

— Oprosti, moral nije vanjski ni unutarnji, ni ovakav ni onakav. On je bezuvjetan, suveren... Ja samo takav moral uzvisujem, a sve ostalo zabacujem... — ustvrdi Barbiani.

— ... ne pitajući, ni kako ga ti sam prosljedjuješ. Istina, ti kadiš tamjanom pred njegovim oltarom, ali već te ruka boli, koliko mašeš, da u kadioniku ne utrne žerava... A možda je već i utrnula! Eto, trojica smo ovdje i svaki nas ima druge nazore. Tvoji nazori potpuno odgovaraju tvojim vjerskim, gnostičkim načelima, — upane Gasperi.

— Opetujem: kršćanskim, katoličkim, moralnim, — odrješito odvrati Barbiani.

— ... kakogod hoćeš. Naziv je sporedan. Sadržaj je bitan. A tvoja načela bijahu tebi tako bitna, da su tvoju vjeru svrstala u redove gnostičkih sekta, naročito u red sekte Abelita. Sjećam se tih principa, tih nazora, sjećam se tvog obožavanja nauke o Istočnom Grijehu. Nu vratimo se na polaznu točku, odakle se sasvim logično razvila ta „moralna" debata. Ti se možeš svladavati, koliko ti drago. Ali njemu, tom Grijehu, pusti uzde, neka trči, kako daleko može, i vidjeti ćeš, kako će brzo posrnuti. Vito, ti sam ne vjeruješ u tu hipotezu, u Istočni Grijeh!

— Vjerujem... — prošapće Barbiani.

— A lomiš božju zapovijed, kako ju je lomio i Adam.

— Ne lomim...

— U duši... u želji...

— Ne... Bijah samo u časovitoj smetenosti... Sad sam opet normalan i ostajem...

— ... dok ne dodješ u napast.

— Bit ću još jači od napasti...

— ... odjenute u žensko ruho, koja će te ismjehivati. A podleći ćeš Napasti, kad ćeš osjetiti njenu ljubav prema sebi.

— Ne ću!

— Vito, — uhvati ga Gasperi za ruku i potegne do prozora. — Gledaj one lagune! Da ondje, iza njih, ustane prikaza, kojoj bi križevi na crkvama

i krovovi kuća dopirali tek do koljena, i gromornim glasom da prozbori: „Budite iskreni; neiskreni će odmah umrijeti!"

— Ostao bih živ... — tiho odgovori Barbiani.

— Imaš pravo. To ne može da bude. Takva prikaza ne može da se pojavi, jer bi sasvim preokrenula svijet. Kako se i može zamisliti svijet, na kom žive sami iskreni ljudi?

Barbiani nije shvatio ovih zadnjih riječi. Zamišljeno se odvukao do stola i sjeo na svoje mjesto. Gasperi okrene razgovor. Stade pričati o svojim doživljajima, izbjegavajući svaki govor o ljubavnim pustolovinama. Barbiani se razvedrio, bar prividno. Oko deset sati noću dodje u sobu vratar s viješću, da profesor Develhain traži profesora Gasperi, Sanrabelli poruči, neka dodje gore. Za nekoliko časaka dodje Develhain. Sanrabelli mu ponudi mjesto i umoli ga, da ostane kod njih u društvu.

— Vrlo rado, nu čeka me dolje jedan znanac, — odvrati Develhain.

— Neka i on dodje, — reče Barbiani.

— Civran, — primijeti Develhain.

— „Ima mjesta i za nekoliko sjena", — reče Gasperi obijesno.

— Gle, kako ste dobre volje, — okrene se prema njemu Develhain. — Onda Vam mogu prišapnuti, da vodim Civrana kao medvjeda, po želji primadone. Princ Hohenlohe hoće, da je na samu animira za gostovanje u Beču, — zaškilji zlobno Develhain.

Gasperi se nasmjehne prisiljeno, a Develhain pristupi do Maestra te mu reče: — Upravo mi je drago, kako sam se namjerio na ugodno **društvo**. Svi ste tako dobro raspoloženi.

— „Kad bi se sa lica svakom
Bol čitala, što ga mori,
Koliki bi zavidnici
Iskreno ga žalili!" — uzdahne Sanrabelli.

Barbiani i Gasperi živo se pogledaše. Pogled im se nehotice sukobio. Jedan i drugi htjede progovoriti bilo što mu drago. Nu kanda im je grč zavezao usta. Kratkotrajnu šutnju prekine Develhain:

— Dakle neka dodje „sjena", — i ode na hodnik.

— Princ Hohenlohe, — oglasi se Sanrabelli kao da sam sobom govori, — obećaje joj zlatne **kule**... a ona će zacijelo nastojati, da postane vrijedna... njegovih obećanja...

— Maestro! — žestoko upane Gasperi.

— Ne uzrujavajte se, per Bacco! Vi ste najbolje prošli: komedija Vas ništa ne stoji. Princ će skupo platiti zabavu. Barbiani? On je svojom krivnjom zakasnio. Najgore prolazi...

U taj čas otvore se vrata: u sobu stupi Alvise Civrân, a za njim profesor Develhain. Nakon konvencionalnog predstavljenja upita Sanrabelli **Civrana:**

— A što radi Vaša cijenjena gošća?

— Ne osjeća se dobro, pa je stoga ranije legla, — odvrati rudokosi plemeniti momak te se zadovoljno nasmjehne. — Vrataru i sobarici dala je strogi nalog, da nikoga ne pušta u kuću.

— Illustrissimo, — primijetí kiselo Gasperi. — Oni najpogibeljniji; oni, koji stanuju u Gehenni, Jami Blata, Propasti i Ponoru; Lucifer, Belzebub, Asmodej i svi drugi vrhunaravni zavodnici: oni se uvlače kroz pukotine i ključanice. Albertus Magnus i Nicolaus Remigius, Vojvoda od Lotaringije, pričaju nam, da demoni posjećuju i udate žene, da hine zelotipiju te hladno, neugodno...

— Ali je zato jaka moć Riječi, — porugljivo odvrati Sanrabelli. — Ne bojte se... Na stolu ovdje leži Gran Grimorio!

XVIII
IN GIRUM IMUS NOCTU...

Moć riječi!

To nam potvrdjuje židovska Sveta Kaballa, Zoroaster, Plato, Paracelsus i mnogi drugi; to pričaju bezbrojne zbirke formula, kojima se zaklinjalo demone: Crni Orao, Crveni Zmaj, merzeburška zbirka, pape Honorija III Conjuratio protiv prvaka tmina i njegovih andjela, Gran Grimorio i mnoge druge.

Iz odricanja djavla, poznatog u kršćanskom obredu već u prvim vijekovima, razvilo se tijekom 4. vijeka proganjanje demona, prešavši i u obred kod krštenja: svećenik istjeruje puhanjem Djavla i udahnjuje Svetoga Duha. Vremenom se razviše čitavi redovi, koji su se bavili zaklinjanjem demona. Borba protiv Nečastivog zauzimaše sve veći objam i razvi se do ogavnog savršenstva u okrutnim procesima protiv vještica. U Patrologiji imade „Scala coeli minor" i „major", „Mala" i „Velika ljestva nebesa". Abrenuntiatio, conjuratio i inquisitio: to je najveća ljestva, kojom se ludost penjala, da dosegne Nebeska Vrata!

Zar je i Monsignora Barbiani uhvatila ta manija? Nije; on se samo kao učenjak stao baviti ovom literaturom. Ali ta literatura nosi u sebi klicu zaraze: uspiruje znaličnost i sili čovjeka, da sve dalje iskapa i ruje u tom polju Mistike; katkada uskomeša i najtrezniji razbor; katkada tako zamagli oči, da mnogi istraživači te čarobne zemlje, koje veže disciplina Crkve, prekorače granice onih predjela, u kojima im je dopušteno da se kreću, i

predju u predio, koji se zove Index: čitaju i zabranjena djela.

Na stolu Monsignora Barbiani ležaše Gran Grimorio. Sanrabelli porugljivim smiješkom motrio je onda tu starinsku knjigu. A Gasperi, koji je mnogo liberalnijeg mišljenja od Maestra? Da mu bijaše zaviriti u dušu? Bez sumnje je zaklinjao Napasnika u obliku princa Hohenlohe svim mogućim neformuliranim formulama. Ali Riječ nije pomogla. Messias, Emanuel, Zebaot, Athanatos, Tetragrammaton; svi dobri demoni, sve jake riječi ne pomogoše: princ Hohenlohe i njegovi pratioci, pukovnik Blockmann i major Dornefest, odvedoše primadonu Attaliju u Beč. I Gasperi je otputovao. I Develhaina je nestalo.

Monsignor Barbiani vrlo se porušio. Nekoliko tjedana uopće nije izilazio od kuće. Glazbu je sasvim napustio, ali je neprestano čitao stare knjige, što ih je dobivao iz raznih knjižnica. Maestro ga je često posjećivao.

Jednoga dana donese Maestro sliku, što prikazivaše lik Blažene Djevice Marije. U kutu čitalo se sitno tiskano ime „Develhain". U dolnjem dijelu ispod slike bijahu naštampane, zajedno s notama, ove riječi:

And.

pp

O sa-nta Ge-ni-tri-ce di Dio pre-ga per noi, o-nde Ge-

sù ne fa-ccia de-gni de do-ni suoi!

— U knjižari, — primijeti Sanrabelli, — saznah, da je slika došla iz Beča. Drugo ništa nisam mogao saznati.

Barbiani, kao fasciniran, dugo je sliku motrio. Onda duboko uzdahne, pogleda sjetno Maestra, ode u kut sobe, gdje stajaše polica s knjigama, dohvati najbližu knjigu, metne u nju sliku i odloži knjigu.

— Ona, ona je to... Gledajući njezinu sliku, utjecat će se pobožan puk Svetoj Bogorodici, neka moli za nas, da postanemo vrijedni Isusovih obećanja! Koji sarkazam! — gorko reče Barbiani.

— Ti si ju uzvisio na ovo mjesto, — odvrati Sanrabelli.

— Zar sam ju ja naslikao, ja dao melodiju?

— Slika je doduše od Develhaina, melodija, ovih sedam taktova, od mene. Ali ti si svemu dao povod.

— Ja dao povod? — upita Barbiani i zamisli se. U viziji opet mu se javi ona noć, kad je bajni mjesec prelazio preko Tibera kod Aventina... Vječni Grad spava. Zrak podrhtaje. Bazilika Svetog Petra diže se i širi... Velika kupola dosegla je svod nebeski, i bezbrojne zvijezde, što se po stalnim putanjama kreću nebom, zasjaše na svodu kupole... Mjesečeva svijetlost razlijeva se i širi u velikom krugu... Iz nje nastaje svetački vijenac... i drhće u zvuku orgulja, što prate prekrasan sopran... Andjeoski glas pjeva „Zdravo Kraljice..." I gle, u mjesečevom kolutu ukazuje se lik Blažene Djevice... Milostive svoje oči svraća ona sada na njeg, dok joj on pjeva himnu... — Jest, ja sam ju uzvisio, — odgovori sam i protare si čelo, kao da se razbudio. — Bilo je to u smetenosti, pod pritiskom Napasti, kojoj sam odolio. Prebolio sam krizu. Opet se ćutim jakim, i sada nema više kolebanja. Tako mi Svetoga Trojstva! Tako mi jedinoga Boga, Stvoritelja neba i zemlje, koji neka bude hvaljen i slavljen na sve vijeke vijekova!

— — — — — — — — — — — — — — —

Bijaše već kasna noć. Barbiani je sjedio uz stol, na kom je otvoren ležao Burnoufov prijevod indijske epopeje „Bhagavata". Glavu je naslonio na ruku uprtu laktom o stol. Ali nije čitao. Zamislio se. Ispred očiju nestade mu slova, i pojaviše se prekrasne mistične vizije: čaroban Bengalski zaljev, sveti Ganges i Himalaja s nebotičnim Gauri-Sankarom, daleko dolje na Zemlji, gdje iz pagoda dopiru himne u carstvo pravednih. U tom carstvu stoluje Trimurti, božanstvo od tri lica: Brahma, Višnu i Šiva. Vječna tama pokriva tajnovite vode. Na njima pliva lotusov cvijet. Iz tog cvijeta ustaje Brahma i stade stvarati svijet moću svoje riječi: sedam nebeskih sfera, zvijezde, planete, satelite, sedam paklenskih prostora i bezbroj dobrih i zlih duhova. Višnu uzdržaje ovu kreaciju i devet puta uzima oblik stvorenih bića, da popravi svijet: u vijeku Pravde oblik ribe, kornjače, vepra i lava; u drugom vijeku oblik boga patuljka, Parasa i Rame; u trećem vijeku oblik Krišne, najljepši i najčišći oblik svih reinkarnacija, ukazujući se vojskovodji Ardžuni u svem božanskom sjaju. Na očigled toga sjaja pjeva Ardžuna himnu, što nadvisuje sve Davidove psalme i „Te Deum". Onda, u devetoj inkarnaciji, uzima Višnu oblik Budhe. Ali svijet postaje sve gori i nevjerniji. Doći će on zato i u desetoj inkarnaciji, poput obećanog Mesije, u obliku konja Kalki, koji će jednim udarcem kopita razoriti svijet. U tom času nastupa potpuna apoteoza trećeg božanskog lica, Šive, uzročnika smrti i propasti. Nestalo je svijeta i svemira,

ali duh božanski lebdi i dalje kroz vijekove i ponovno započima djelo stvaranja.

— U kom obliku? — zapita sam sebe Barbiani, razbudjujući se iz snatrenja. — U ovom... — pomisli, ni ne osjećajući savez ove budne misli s vizijama, što ih je u njegovoj mašti potakla pradavna indijska epopeja, — jedino u ovom, — bljesnu mu još jednom misao, i on zaklopi „Bhagavatu", ustane i donese drugu knjigu. Bijaše to „Biblia Sacra vulgatae editionis". Otvori ju i stade iz nje sabrano čitati:

„Potom reče Bog: da načinimo, čovjeka po svojem obličju, kao što smo *mi*, koji će biti gospodar od riba morskih i od ptica nebeskih i od stoke i od cijele zemlje i od svih životinja, što se miču po zemlji."

„I stvori Bog čovjeka po obličju svojemu, po obličju božjem stvori ga; muško i žensko stvori ih."

„I blagoslovi ih Bog, i reče im Bog: radjajte se i množite se, i napunite zemlju, i vladajte njom, i budite gospodari od riba morskih i od ptica nebeskih i od svega, što se miče po zemlji."

Zamisli se tada, nastavi čitanje i došavši do devetog odlomka drugog poglavlja, stade opet poluglasno čitati:

„I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakojaka drveta lijepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla."

Prodje nekoliko odlomaka i opet poluglasno pročita:

„I zaprijeti Gospod Bog čovjeku govoreći: jedi slobodno od svakog drveta u vrtu."

„Ali s drveta od znanja dobra i zla, s njega ne jedi; jer u koji dan okusiš s njega, umrijet ćeš."

Časak zatim opet stade glasnije čitati:

„I reče Gospod Bog: eto, čovjek posta kao *jedan od nas* znajući, što je dobro, što li zlo; ali sada da ne pruži ruke svoje i uzbere s drveta od života, i okusi, i do vijeka živi."

I opet se zamisli. Ispred očiju nestade mu slova, i pojaviše se čudne vizije: vrt u Paradisu, pun svakojakog lijepog drveća. Voda teče odanle, natapa vrt i dijeli se u četiri rijeke, što protječu četiri zemlje. U tom Zemaljskom Raju namjesti Bog prve ljude, Adama i Evu, i zabrani im, da ne jedu s drveta od znanja dobra i zla. Ali doplazi zmija i stade nagovarati Evu, neka uzbere i s ovog drveta, jer ne će umrijeti, već će joj se otvoriti oči, te će postati kao bogovi i znati, što je dobro, što li zlo. Eva posluša i dade Adamu, da okusi zabranjenog voća. Adam okusi: ogrli Evu i sagriješi bludno. Vikne tada Bog Adama, a on reče, da se preplašio i sakrio, jer je eto gol. A Bog ga upita, tko mu je kazao, da je gol; da nije možda jeo zabranjenog voća? I prokune Adama i Evu i njihovo sjeme, načini im haljine iz kože i protjera ih iz Edena, da ne pruži čovjek svoje ruke i uzbere s drveta od života, i okusi, te do vijeka živi.

— Da ne pruži svoje ruke, — zamisli se Barbiani. I misao se pretvori u riječ... — Da ne pruži svoje ruke, — ponovi on riječju. I riječ se pretvori u djelo: Barbiani, jednako zamišljen i kano bez svijesti, ustane, okrene se prema uglu sobe, gdje stajaše polica sa knjigama, lagano dokoraca onamo, pruži ruku i njom dohvati jednu knjigu. Vrati se tada k stolu i digne gornje korice. Knjiga bijaše sada ras-

tvorena: na lijevoj strani, na koricama, ležala je slika Attalije, a na desnoj čitale su se požutjelom tintom u krugu napisane latinske riječi:

„IN GIRUM IMUS NOCTU ECCE UT CONSUMIMUR IGNI“

Usred kruga čitalo se ime „Fra Callisto".

Dugo zurio je Barbiani u sliku, duboko uzdišući i izdišući sparan zrak. Dah mu je podrhtavao, oči se krijesiše.

— Eva... Zmija... — prosikće najednom i okrene naglo desni prvi list, da pokrije sliku, nepomično upirući pogled u isto mjesto. U njegovim očima stade pomalo blijediti slika Attalije, najprije okružena nekim žuto-smedjim crtama, a konačno sasvim iščezne. Ali ostadoše one crte: latinski napis opažao se u negativu, jer je crnilo promočilo papir.

Barbiani opet se zamisli. Što znače te riječi: „Noću kružimo; gle, kako nas izgara plamen?" Misleći tako, gledao je u taj krug i oko njega poredana rimska slova. Ali slova bijahu okrenuta, a napis se jednako čitao. On se lecne i dosjeti, da ovaj napis, sprijeda ili straga čitan, daje isti tekst. Zaklopi tada knjigu i opazivši na koricama naslov „Gran Grimorio", gurne ju rukom sa stola. Knjiga lupi o pod. Za ovim udarcem slijedio je drugi, slabiji. Barbiani klone čelom na rub stola. I opet stade raditi mašta. Pred njegovim zaklopljenim očima zasjaše u tami iz kutova neka crvena svijetla: oči vragova. Demoni, gledajući u njega, pružaju kosmate ruke, mašu repovima, tuckaju kopitima i sikću: „Domenico, požuda gori u tebi i oko tebe." Lagano se primiču k njemu i on već ćuti njihov zagušljivi dah, vrisne, baci se na pod, kredom nariše oko sebe velik krug, i zboreći

napiše oko kruga riječi: „In girum imus..." U času, kako je napisao i prozborio zadnju riječ „plamen", liznuše veliki i široki jezici plamena po cijeloj kružnici. Djavli bijesno nasrnuše prema njemu, ali ne mogahu prodrijeti preko plamena. Cvileći i jaučući odskakivahu natrag i nakon uzaludnog naprezanja uzmakoše kroz pukotine, kutove i rupe.

Monsignoru probiše debele kaplje znoja na čelu i sljepočicama i osušiše se, kad su prvi traci zore stali svitati. Barbiani podje u krevet. Nije mogao usnuti te uzme u ruke i četvrtu knjigu: Matterovu Povijest Gnosticizma. Već je sasvim svanulo, kad mu se knjiga oklizne iz klonulih ruku, a umorne vjedje zaklopiše. Pao je zastor, što dijeli od svijeta to malo kazalište, koje zovemo okom. Nu kod njega započne tek sada prava igra, igra iza zastora. U njegovom duhu pojaviše se redom razne osobe: Simon, Menandro Samaritanac, Dositej, Basilides... Onda nekoliko slika iz Judeje, Grčke i Numidije. Onda je film pukao. Vid ne mogaše više da obuhvati ono, što je mašta mogla... Po cijelom svemiru razlilo se vrhovno božansko biće, od koga proizlaze sve moći, sve kreposti, sve što postoji. To božanstvo nije stvoritelj. Jednako ne postoji stvorena materija ni stvoren duh. Sve što postoji, emanacija je božanstva, njegov dio. Iz njega proizlaze eoni, čudotvorne sile, što kao dio njegova bića ravnaju epohama stvorenja i upravljaju vijekovima. U tom kaosu božanskih emanacija gmiže i čovjek, kojemu je cilj, da se vrati k prvotnoj čistoći, iz koje je proizašao: k božanstvu. Svjetske naslade prolazne su. Odricanje od užitaka čeliči čovjeka na putu do postignuća čistoće. Šta su naslade ovog jadnog tijela, ovog varavog svijeta prema nasladama, koje osjeća čista duša, taj sićušan planet, rastopljen u masi sunca,

božanstva, od koga se odvojio i koje ga je opet priteglo k sebi. Božansko biće živi u vječnosti. Od njeg se odvajaju čudotvorne sile... Eoni upravljaju vijekovima i epohama kreacije... I sada bdije nad ovom Zemljom eon ove epohe... Njegovo duhovno biće titra u radosti, gdje osjeća procvat gnostike, u mnogobrojnim sektama. To je put k čistoći... A najljepše trake svog svijetla uperio je onamo, nad Numidiju, ne da pocrni kožu prapotomcima lemurske rase, već da razblaži čistu dušu svojih najboljih vjernika... Na sjevernoj obali Afrike, zapadno od Carthage, sazidaše Feničani grad, što ga prozvaše Hippona. Masilski kralj Gala udara na grad i osvaja ga, a njegov sin Masinissa utemeljuje ondje svoju prijestolnicu. I dobiva grad ime Hippo Regius. Dolaze onda Rimljani, osvajaju kraljevski Hippo te podižu ondje hram i grad, prozivajući ga Aphrodisium, u čast božici Ljubavi. A onda dolaze gnostici, koji si preduzimlju, da će živiti odijeljeno od svijeta, u potpunoj čistoći duše i tijela, kano Abel, koji je bez žene živio i umro. Dolaze, grade grad i uzimlju ime Abeliti... Titra eonsko svijetlo, treperi eonski dah... Gnostički Svebog slavi pobjedu: jer je ondje, u žarkoj Numidiji, na prkos Veneri, niknuo grad Abelita. Čistoća došla je, da satare rimsku Erotiku, da Aphrodisium pretvori u ruševine...

— — — — — — — — — — — — — — —

Dugo je trajao taj san: dulje od pet godina. Barbiani nije više znao da razlikuje javu od sna, san od jave. Čitajući neprestano djela okultnih znanosti, stala je i njega prožimati mistika sve više i više. Budan je maštao, a u snu vidjao je javu. Na časove dolazio je na pomisao, da se u njega po-

stepeno razvija ono najviše, najfinije ćutilo: ćutilo, koje bijaše razvijeno u maga i proroka svih religija. Svijet je mislio, da oni varaju ili fantaziraju, ili ih je obožavao, držeći, da se kod njih dogadjaju čudesa. A nije pomišljao, da se u njih istančalo jedno ćutilo, koje je u ostalih smrtnika otupilo. Tà ima plazavaca, koji i bez očiju vide, biljka, koje ćute, da im se nešto približuje. A ne bijaše li on, čovjek tolike inteligencije, na višem stupnju razvoja od sljepića i mimose?

Pet je godina prošlo u tom svestrano jednoličnom i jednolično svestranom životu: u Veneziji, Firenzi i Milanu. Barbiani je mijenjao boravište, držeći, da traži nova vrela znanosti, nove knjižnice i nove muzeje. A tjeralo ga je nezadovoljstvo iz mjesta u mjesto. Proučio je svemoguće knjige indijske, persijske, kaldejske, hebrejske, egipatske, grčke, rimske, kršćanske, gnostičke aleksandrinske, doketeske i abelonitske; progutao je ogromno znanje: pa ipak ne bijaše zadovoljan. Opet je nadošla i prošla zima, šesta zima nakon onog burnog dana u Veneziji.

Barbiani je svaki čas pomišljao: — Dalje i odatle, iz Milana. — A misao bi odjekivala u njegovoj nutrini, kao glas u vili Simonetti, izvan Ortolanskih Vratiju, koja je čak iz doba Ferdinanda Gonzage bila poznata sa svoje čudesne dvadesetkratne jeke. — Ali kamo? — zapito je jednom sam sebe i zagledao se prema jugu u prekrasno zviježdje Oriona. Sjajna krijesnica proleti zviježdjem prema jugo-istoku. — Onamo, — sine mu glavom misao.

Još nekoliko dana zagledavao se Barbiani u zviježdje Oriona, kao da očekuje kakovo proročanstvo odanle. Onda mu prispije pismo Lorenza Barbiani iz Bacelone. Stric ga je zvao k sebi, tužeći

se, da poboljeva. Vita Barbiani ugodno i neugodno potrese ova vijest. Njegov dragi i dobar stric bolestan! Ali vidjet će ga nakon više godina, otići će iz Milana, gdje mu je tjeskobno, i... Ostalo nagnuće nije si znao protumačiti. Osjećao je živu želju, da krene na put, i vjerovao je, da njegovo šesto ćutilo, njegovo astralno biće gleda u budućnost, uspirujući njegovu čežnju, makar on očima svog materijalnog tijela nije mogao da pronikne onamo.

XIX

BEL-AMI

Barcelona!

Vito Barbiani sjetio se, kako je onda satrven, razočaran, zabrinut i uvela lica, kao da ga je pokosila teška bolest, otišao iz Barcelone. Obratan smjer puta preokrenuo je sada njegove osjećaje: pun zadovoljstva putovao je i stigao u Barcelonu. Ali ne bijaše mu sudjeno, da ovdje nadje mir.

— Sam ne znam, što me boli. Ne ćutim se dobro. Liječnik ne zna, koji lijek da mi dade, — govorio je Lorenzo Barbiani sinovcu, koji mu je gladio sijedu kosu. Lorenzo sunčao se u dugom naslonjaču na toplim zrakama proljeća. — Moja se bolest zove starost. Nismo, dragi Vito, više onako mladi, kao... Znaš, kad je to bilo... Ti si još mlad... To jest, nisi star. Ali ja sam, vidiš, star, za muzej. Za mene imade vrijednosti samo ugodno sjećanje na minule dane i ovo toplo sunce... Gdje su oni dani! Ti si otišao i sigurno nisi više mislio... na Barcelonu?

— Svladao sam se i zaboravio, — odvrati Vito. — Tako je moralo biti.

— Baš tako nije moralo biti, dozvoli. Da si bio prema meni iskren, ne bi bio pao u šake Pieru Migliorini i tvoji ne bi te bili kući pozvali. A sirotna Rosaura... — ušuti Lorenzo.

— Što je s njom? — protrne Vito.

— Nisam ti htio pisati ni kazati, da ti možda ne zadadem briga. Sada, nakon prošlih osamnajst godina, kazat ću ti. Nekoliko dana vidjao sam ju, gdje šeće u blizini kuće. Sažalila mi se i rečem joj, da badava čeka, ako izgleda Piera. Ona pokrije lice crvenom pregačicom i stade plakati. Uvedem ju u sobu. Kad se nešto smirila, reče mi, da je tebe očekivala. Naglasih, da si svećenik. Nu ona odvrati, da bez tebe ne može živiti, da te bar vidjeti želi. A kad je saznala, da si otputovao, tiho zajeca i ode. Nakon dva mjeseca dobio sam od nje pismo. Javila mi je, da se uslijed pritiska sestre udala u Palmu za jednog trgovca, ali dok živi, da te ne će zaboraviti. — Lorenzo posegne u ladicu stolića, što je stajao uz naslonjač, izvadi jedno pismo i predade ga Vitu.

Drhtavim rukama dohvati on pismo. Potresen pročitao je tih nekoliko redaka, i htio prinijeti pismo do ustiju, ali se sramio pred stricem. Nu tek što je prvi čas bio na samu, grčevito utisne cjelov na mjesto, gdje je stajao potpis „Rosaura Portez." U „arhivu nježne udvornosti" našao je dakle Vito i pisane dokumente prve svoje prave ljubavne historije!

Palma!

Vito Barbiani čitao je, da u katedrali u Palmi počivaju kosti Rajmunda Lullusa, glasovitog skolastika i alkimiste. Rajmund zaljubio se u najmladjim danima u prekrasnu gospodju Ambrosiju di Castello. Ona mu reče, da nije u stanju da uzvrati njegovu žarku nadnaravnu ljubav, dok i sama ne po-

stane besmrtnom. Kad dakle on pronadje elisir besmrtnosti, biti će njegova. Trideset godina trudio se Lullus i napokon pronašao takav čudotvorni napitak, iskušav ga na sebi. A kad je potražio svoju obožavanu, nadje ju staru i bolesnu. Užasna rakrana izjedaše joj grudi. Ona ga umoli, neka ju ovakovu ne učini besmrtnom. A on razbije bočicu sa elisirom. Ambrosija doskora umre, nu on ostade proklet, da živi. Kao propovjednika zlostavljahu ga u Africi i kamenovahu. Izmrcvareno živo mu tijelo ponese jedan brod u njegovu domovinu, Majorku, gdje mu se smilova Bog i uzme život.

U mozgu Vita Barb ani bljeskahu misli kao gromovi za žestoke šijavice: — Gdje je ona sada? Živi li? Je li sretna? Kako izgleda? Ne mori li i nju koja teška bolest? Sjeća li se još mene? Zašto ja ne imadoh čudotvorni elisir? Sada bi bila krasna, mlada i besmrtna. I ja bih bio mlad i besmrtan.

Zaista, kolike promjene mogu da se dogode u nutrini čovjeka. Kolike li razlike u mišljenju časa i časa, što neposredno iza toga slijedi! Ili možda i nema promjena? Možda vlada čovjekom uvijek isto uvjerenje, uvijek jednako čuvstvo, samo što nije došlo do izražaja, već ostalo pripitomljeno, da se razbudi u momentu, kad nam svane pred očima velika istina, što opravdava opstanak i nastavak onoga uvjerenja i čustva. Takova velika istina svanula je sada Vitu Barbiani: on je saznao, da su se u Rosaure bili uzbuktili vreli osjećaji. Ono, što se sada komešalo u njegovoj nutrini, nije si znao protumačiti. Da li to bijaše samonikla ljubav, osviještena nakon dugog niza godina, ili ljubav, izazvana znanjem o uzajamnoj ljubavi, ili ljubav prama bližnjemu, ili obično sažaljenje? Vito Barbiani nije tražio saveza i značenje psiholoških momenata. On nije pitao, što

kaže religija. Njegova načela ionako bijahu načela još samo po imenu. Proboravio je tri mjeseca u Barceloni, oprostio se tada sa stricem, koji se nešto oporavio, i krenuo u Palmu.

U Palmi je više dana tražio obitelj Portez. Napokon je dočuo, da se Alberto Portez sa ženom Rosaurom i malim djetetom već odavna preselio u jedno mjesto na alžirskoj obali, u Bougie. I zaplovi onim vodama, kojima je najglasovitiji pirat Barbarossa haračio, kojima je oluja nosila slavnog Dominika Arago i kojima je plovio junački general Charles compte de Damrémont, da za Francusku osvaja Alžir. I prispio je u Bougie.

Odsjeo je u hotelu de France. Nosio je bijelo platneno odijelo, što ga je kupio u Palmi. Prva mu bijaše briga, da sazna za Rosauru. Tek što je vratar donio u njegovu sobu kovčege, povjeri mu Barbiani, neka se propita za Alberta i Rosauru Portez, i dade mu jedan napoleon. Vratar mu slijedeći dan javi, da je kod civilnog komisarijata, okružnog zapovjedništva i lučkog kapitanata pitao i nitko mu nije znao dati željene obavijesti: Portez i žena mu mora da su već davno umrli, ako se nisu možda nastanili u kojem susjednom mjestu. Barbiani je sjetno obilazio mjestom, ne bi li slučajno štogod saznao. Ali danju bijahu ulice prazne: svatko se klonuo gorućeg sunca. A noću? On ne bijaše još dorasao, da noću otkriva zakopane tajne. Dvije večeri sproveo je na terasi hotela, a treće je večeri pošao u luku, da najmi čamac te se izveze morem. Noć bijaše divna i svijetla: sjao je pun mjesec. Prolazeći obalom, zaustavi se i stade motriti krasnu jahtu, što je ležala kojih sto koraka od obale. Uz obalu stajao je čamac.

— Možete li me izvesti? — upita Barbiani francuskim jezikom mornara.

— Ovaj je čamac privatan, — odvrati mornar. — Ne mogu; čekam gospodara.

— A čija je ono jahta? — pokaže Barbiani rukom prema jahti.

— „Bel-Ami?" — ljubezno odvrati mornar, ali se odmah uozbilji. — Moga gospodara.

Barbiani nije htio više da pita, niti nije imao vremena, jer u taj čas dodje gospodar jahte. Mornar ga pozdravi i privuče rukom čamac k obali. Gospodar, otmjen, u bijelo obučen gospodin od kojih četrdeset godina, sadje niz nekoliko stuba i stupi u čamac. Kako se okrenuo, opazi Vita Barbiani i nagovori ga: — Dobar večer, gospodine!

— Dobar večer, — odvrati Barbiani.

— Zacijelo htjedoste da se izvezete čamcem, zar ne? Ako izvolite, drage volje.

— Zahvaljujem, nisam znao, da je to privatan čamac...

— Ali molim, izvolite samo, bit će mi drago... Barbiani sadje u čamac. — Ne znam, odakle dolazim do tolike pažnje. Ja sam Barbiani iz Rima, — reče, duboko skine šešir i sjedne.

— Vrlo me veseli. Ja sam Maupassant, — odvrati gospodar jahte i srdačno pruži ruku svom uzvaniku.

— Spisatelj Maupassant? — upita Barbiani značajnim naglasom i lagano porumeni. U sjaju mjesečine izgubilo se to rumenilo. On je čuo, da imade neki Maupassant, pisac mnogo čitanih romana. On je čuo, da spisatelj Maupassant osvaja svijet. Proučavajući neprestano starinska i znanstvena djela, nije dospio, a ni mario, da se pozabavi zabavnom literaturom. Dapače je i zazirao od nje. Pa ipak je

tako značajno upitao „Spisatelj Maupassant?" kao da je u tančine poznavao sva njegova djela. A nije poznavao ni jedno. Značajan naglas njegova pitanja potekao je iz drugog vrela: Barbiani letimice je pomislio na svoje najbolje prijatelje. Bijahu to Gasperi i Sanrabelli, jednako dobri prijatelji i jednako zli napasnici. A što hoće taj vračar od njeg? Da još više uznemiri nemirnu mu dušu?

— Jučer sam Vas vidio na terasi hotela, — započe Maupassant, kao da je prečuo pitanje: „Spisatelj Maupassant?" — Bijaste vrlo zamišljeni. S lica sam Vam čitao inteligenciju. Već sam zaželio, da malo razgovaram s inteligentnim čovjekom... Gaston, ti podji na brod. Ja ću sam veslati, — reče mornaru, koji zavesla do jahte te izadje. Sada uhvati vesla Maupassant i snažno zavesla nekoliko puta. Ladjica naglo klizne morem ostavljajući za sobom maretu, koja se prekrasno ljeskala u sjaju „velikog sjajnog mjeseca vruće zemlje, što je plovio nasred neba, obasjavajući grad i zaljev s njegovim okruglim okvirom brdina."

— Divna večer! Kako to godi! Malo nategnuti mišice... na slobodi... Napred, — i opet zavesla čvrsto nekoliko puta. — Ovdje mogu da odahnem.. Ondje, — pokaže prema gradu, — odviše je sparno. Ovdje sam sasvim slobodan. Ovdje, — nasmije se grohotom, — nema reverenda, niti suknja!

— Kako to mislite? — upita Barbiani, na komu se nije opazilo, da je svećenik.

— Kako? U Francuskoj vladaju svećenici i žene. U Alžiru samo žene, ali one najokrutnije, najbijesnije, najneobuzdanije. Njihov je sceptar žarko afričko sunce, vladarski plašt ona teška zapara, što se preko Džebel-Amura valja iz blize Sahare. Koliko ste dugo ovdje?

— Tri dana.

— Onda još ne poznajete ove zemlje. Vi tek osjećate sada, prvih dana, neko uzbudjenje, neki poseban drhtavi žar, surovo nabujanje pohote, klonulost sila od vrška prstiju do tjemena. Ali vidjet ćete, što će tek doći. Vrućina, to postojano paljenje zraka, što nas prožima poput vrućice, zagušljiv južnjak, ognjene struje, što se poput morske plime toče iz velike blize pustinje, taj vječni požar cijelog kontinenta, u kom se isti kamen tali, sve to uskipljuje krv, žeže meso, razbješnjuje. Taj divan kraj, kako je opak! Zar nije divan?

— Prekrasan!

— Napuljski zaton, zaton Porto na Corsici, Ajaccio, Douarnenez i ovaj zaton... Ljepših zatona nema. Pa ipak je ova krasota opaka. Ovo je pakao muka. Šta sve Dante nije izmislio! A mogao je najteže griješnike žedne poslati u Afriku, da gledaju bistru vodu, i ne smiju da se napiju; da gledaju mlade lijepe žene, a ne smiju da se ih dotaknu. Oh, muke i slasti Afrike! Gospodine, bježite odatle, ako ne želite pasti u napast, što Vam ispija dušu i mozak. Bježite... — reče Maupassant kano u ekstazi, dohvati vesla i zamahne jako više puta.

Ladjica lagano se klizala morem, koje je izgledalo, kao da „uzvraća odraz neba". I zaustavi se blizu jedne klisure, napol utonule u vodu.

— Iza ove klisure prvi puta opazih nju... — reče Maupassant i zegleda se onamo. — Gospodine, ona je zaista čarobna žena, tipa nešto bestialna, ali ohola. U njenim očima neprestano gori strast. Njena poluotvorena usta, njeni oštri zubi, isti njen smijeh odavaju nešto divlje. Njezine bajne grudi, dugoljaste i uspravne, zašiljene kao kruške, gipke kao da ih pokreću ocjelna peru, podavaju njenom

tijelu nešto životinjsko i prikazuju u njoj biće inferiorno i divno, kano stvoreno za neobično ljubakanje. Ona je u meni budila sjećanje na starodrevna obscena božanstva, koja se na travi i lišću podavahu uživanju slobodnih svojih nježnosti. Nikada nije još jedna žena u svojim bedrima nosila toliko neutažive požude... Ona me je očarala, omamila, prikovala uz sebe, a ja strepim... Uništit će me, rastočiti, upropastiti... Dogodit će se nešto strašno... Ja moram odatle... Meni sve kipi u mozgu... kad pomislim na onaj bračni krevet... Krevet! Uostalom, krevet je čovjek. Isukrst, koji ne bijaše čovjek, nije trebao kreveta. Rodio se na slami, umro je na križu, ostavljajući nama ljudima slasti i udobnosti kreveta...

Barbiani je zapanjeno slušao taj govor. Maupassant opazio je njegov zagonetan pogled i nastavi nakon kratke šutnje: — Vi me čudno posmatrate. Naravno, jer ne znate moj doživljaj. Čujte, pa ćete me shvatiti, — i stade mu opisivati, kako ga je osupnuo onaj prizor: lijepa, bajna žena u onoj prozirnoj vodi. — Zove se... — nastavi — ... svejedno kako se zove... Isabella... Ne, u tom imenu nema slova *r*... Recimo: Marroca. Svoje ime izgovara, kao da u njem ima dvanajst slova *r*. Ona je kćer španjolskih naseljenika, a udala se za jednog Francuza. Njezin muž je državni namještenik... — Maupassant, veslajući od vremena do vremena, ispripovijedio je svoje doživljaje s tom ženom, što ju je nazvao „Marroca", završivši ovako:

— Evo, dragoviću moj, kako se ovdje shvaćaju bračne dužnosti, ljubav i gostoprimstvo! Sada razumijete, zašto hoću da odem. Ne mogu više da izdržim. Ona mi se jednom već grozila, da će me prije

ubiti, nego ju ostavim, a ostavim li je iznenada, da će se otrovati. Recite mi, što mogu da učinim?

— Težak je odgovor, — odvrati Barbiani sjetno.

— Nije, već nasuprot lagan, vrlo lagan. Gledajte, gospodine, onamo, — pokaže Maupassant prema dimnjaku svoje jahte, kojoj su se sasvim približili, — kako se diže... Taj dim, to je jedini odgovor. Za pol sata krenut će moj „Bel-Ami" na put, okrenuvši krmu onoj zemlji afričkoj, što me toli dugo privlačila. Sad ju poznam: kad znadem, kako se u jednoj zemlji ljubi, poznam i zemlju. Ja ću otići na jahtu, a moj će Vas mornar izvesti na kopno.

— Sretno putujte, — pruži mu Barbiani ruku i srdačno stisne. U tom stisku očitovala se iskrena samilost. Barbiani je zavirio u dubinu duše slavnog romansijera i proniknuo, da ondje neke nesredjene sile ruju i razaraju stvaralački genij. — Hvala Vam na osobitoj prijaznosti i povjerljivosti.

— Prijaznost? Ni spomena vrijedno. Povjerljivost? Drago mi je bilo, da sam se mogao ispovijediti, ne povrijedivši ipak dužne diskrecije. Ali dozvolite... nisam pravo čuo Vaše ime... jer ću se rado sjećati ove šetnje čamcem u tom čarobnom zatonu...

— Monsignor Vito Barbiani dei Ricci... — odvrati ljubezno Barbiani.

— Monsignor? — zapanjeno upita Maupassant.

— Toliko Vas to začudjuje?

— Nisam slutio, da ste svećenik... Oprostite, ako sam mojim razuzdanim govorom povrijedio Vaše osjećaje... možda i vrlo...

— Recite: puritanske... Takovi i jesu.

Barbiani i Maupassant oprostiše se. Maupassant popne se na jahtu, a mornar izveze Monsignora na obalu, gdje je neko vrijeme šetao. Onda sjedne na kamen i zagleda se u čaroban zaton... Mjesec je plovio prema jugo-zapadu, primičući se sljemenu brda. U protivnom pravcu odmicao je „Bel-Ami". Tim imenom nazvao je svoju jahtu slavni ljubimac i obožavatelj žena, a njega, istim imenom, Laurine, kćerkica krasne gospodje de Marelle.

XX.

BERILLA

Vito Barbiani krene kući, u hotel. S prozora gledao je u noć i sjećao se Maupassantovih riječi: „A kad je veliki sjajni mjesec vruće zemlje zaplovio nasred neba, obasjavajući grad i zaljev s njegovim okruglim okvirom brdina, mi bi tada opažali na svim drugim terasama čitavu vojsku šaljivih fantoma, što se od vremena do vremena dizahu, mijenjahu mjesto i opet lijegahu, opojeni lijenom vrućinom, ponešto jenjalom". I Barbiani je opazio nekoliko takovih fantoma. To ga je neizmjerno dražilo. Gdjegod se što maklo, pomislio je: „Marroca se eno razbudila; neodjevena ustaje, uzvikuje... Njene povike izdaleka odvraćaju psi lavežom".

Doskora zapao je mjesec za brda. Noć postajaše sve tamnijom, micanje fantoma sve teže se razabiralo, mir bivaše sve dublji, a na istočnom nebu pojavila se jedna sjajna zvijezda. — Gle, Lucifer već nosi svijetlo! — opomene se Barbiani, legne i odmah usne, iznemogao od umora. Dugo je tvrdo spavao. A onda se stadoše javljati bizarne sanje: Čudnovati predjeli, oružje, crkve, požar na moru, klisure, strašne ribe i pauci, ogromne pandže,

nokti i noge... Najednom osjeti, kako mu je neko silno, orijaško stopalo stalo na glavu... Lubanja pišti, škripa i puca, a kroz pukotine curi mozak... Probudi se i zbaci jastuk, koji mu je ležao na tjemenu. Taj lagani pritisak u savezu s Maupassantovom pričom o nenadanom dolasku Marrokinog muža i o gorostasnim njegovim nogama izazvao je u njegovoj uzrujanoj mašti ovu groznu sanju. Skoči iz kreveta, ogleda se po sobi i uhvati rukama za glavu, kao da kuša, je li je lubanja doista čitava. U sobi mu bijaše tjeskobno. Brzo se obuče, popije čaj i izadje na ulicu. Bilo je već oko podneva. „Taraca bijaše tako užarena, da se je na njoj moglo kruh peći. Košulja, u času mokra, lijepila mu se za tijelo. Na čitavom obzorju lebdila je tanana bijela magla, para vrućeg južnjaka. Teška omara mogla se gotovo hvatati. Nikoga nema vani, ništa se ne miče... Nepomično more kanda je zamrlo pod suncem. Ali u ražarenom zraku kanda se čuo zuj vatre". Barbiani uputio se prema onoj klisuri... Neki instinkt gonio ga je onamo.

Na obali sjedila je jedna žena, u bijelo obučena, i gledala prema sredini zatona. Barbiani joj se približi i stane tik do nje. Bez sumnje bijaše to Marroca. Opis je potpuno odgovarao.

— Što hoćete, — osorno ga ona zapita.

— Marroca, dodjoh, da Vas utješim. Znadem, da Vam je teško pri duši, — odvrati Barbiani glasom, punim najnježnije sućuti.

— Ne zovem se Marroca, — odvrati ona zapanjeno.

— Ne? — upita Barbiani u čudu.

— Berilla Mirand, — odvrati ona prestrašeno. A „slovo *r* ropotalo je u njenim ustima kao

točkovi teretnih kola". — Što dakle hoćete? Kažite mi, — raširi ona oči i drhtavo nastavi: — Vi nešto znadete?

— Znadem... ali se najprije umirite. — Barbiani nekoliko je časaka okolišao, a onda naveo razgovor na onog čovjeka, koji je s njom sproveo zadnje dane i otišao... morao otići.

Berilla ga je mirno saslušala, a kad je Barbiani završio riječima: „On je već daleko na pučini", škrinu ona zubima i duboko uzdahne. Barbiani strjelovito pomisli: — Što imam ovdje da tražim? — Ne našavši još odgovora na postavljeno si pitanje, već ga saleti druga misao: — Pomogni sada i odvrati zlo što prijeti.

Iz pogleda Berille odražavalo se silno ogorčenje: očaj pomiješan s prezirom. — Guja, kako me je podlo ostavio! — istisne ona kroz zube i naglo ustane. Htjela je krenuti na cestu. Barbiani uhvati je za ruku i zadrži. — Čitam Vam iz očiju, što namjeravate, — reče joj žestoko.

— Što hoću, hoću; to je moja stvar, — odvrati ona osorno.

— Vi to ne smijete uraditi, — zapovijedi Barbiani i stisne joj ruku svom snagom, sabravši sve sile, da izvede osnovu, kojoj se nenadano dosjetio. — Njemu za volju ne smijete...

— Prezirem ga i mrzim...

— Nemate pravo ni da ga prezirete ni mrzite, jer ste mu u svemu ravni. Oboje potajno radite. On potajno odilazi iz ove zemlje, a Vi hoćete da potajno odete s ovoga svijeta. U jednom i drugom djelu očituje se, to jest sakriva se podlost, kukavština. Pomislite na otkrivenje... Svatko se zgraža... Pomislite na svoje bližnje... Kako bi na nje djelovalo, kad bi ugledali Vaše tijelo, izo-

bličeno, nabuhlo, pjegavo od otrova? I samoubojica imade svoje dužnosti. Kad je već ionako razočarao i rastužio svoje bližnje, treba da ih bar poštedi grozna pogleda na svoju lješinu. Treba da izabere onu smrt, koja će ih najmanje zgroziti. Otrov! Nesretna pomisao. Zar ne? — neopisivom i fascinirajućom živahnošću upita Barbiani, kano da je skupio svu snagu nekog posebnog nadahnuća, da spasi lijepi taj mladi život.

— Jest... Imam kod kuće sakritu bočicu egipatskog otrova. Grci ga zovu „Lycoctonos". Djeluje brzo i sigurno... — odgovori Berilla i obori oči.

— ... brzo, sigurno, potajno, grozno, bljutavo, ogavno... Hoćete li svakako umrijeti, poslužite se drugim sredstvom: bodežom ili samokresom. Ali otrov! Prokunite ga i kap po kap uništite u ognju, da se ni kukci u polju, ni nemani na dnu mora ne otruju. Uništite otrov, da ga nestane, jer, znadete li, tko nosi otrov? Zmija... ona, koja je zavela prve ljude, i koju je Bog prokleo mimo svako živinče i sve zvijeri poljske, da se na trbuhu vuče i prah da jede do vijeka svojega...

Mlada žena uprepašteno se lecne, povuče korak natrag, sjedne na tlo i zaplače. Čim je Barbiani začuo prvi jecaj, znao je, da je njegov pokušaj uspio. Otrov joj se ogadio, a za bodež ili samokres treba srčanosti... Nakon deset časaka bijaše već mirnija, a doskora sasvim prostodušno reče: — I nije vrijedno, da si čovjek uzima život...

— Naravno, — odvrati Barbiani i sjedne do nje, a ona mu stade pričati, kako je upoznala toga „nevjernika" i s njim provela ugodnih časova i dana. Što je duže govorila, to je više nestajalo gorčine iz njezina guturalnog glasa. Zahvaljivaše

mu od sveg srca, što ju je odvratio od nesmotrene namjere. Napokon stade i samu sebe koriti, kako je mogla biti tako luda te očekivati, da će njezin prijatelj uvijek ostati u Africi. — Bar imadem jednu dragu uspomenu, — završi ona napol sjetno, napol veselo. — Kad ću grliti muža, mislit ću, da je to on. — Onda se brzo digne, kimne glavom i odskakuta prema cesti.

Barbiani ostade usupnut, gledajući za njom, dok mu nije nestala s vida. A tada se zaveze u misli. Vještačkim načinom izbavio ju je od smrti, a ona ga tako ravnodušno ostavlja. Što hoće dakle od nje? Zahvalila mu se riječima, kojima je, prema svojim duševnim silama, izrazila najiskreniju i najdublju blagodarnost. A što se okanila otrova, nije li time poslušala njegovu spasonosnu zapovijed? Iznenada opazi Barbiani, gdje se na kraju mjesta iz jedne niske kuće diže dim i pomsili: — Da to nije njena kuća? Ne miješaju li se u tom dimu pare pogubnog „Lycoctonosa"? — te duboko uzdahne. Njezin lik neprestano mu je lebdio pred očima: bujna kosa, velike drzovite oči, meso zagasite boje, „poput starinske bjelokosti, prava svojina bijele rase, opaljene suncem crnaca". Taj zamamljiv lik! Taj lik, tako poznat kao da ga je u nebrojenim snima gledao! A sada na javi **bježi mu** ispred očiju.., Abelita fra Domenico, nesvijestan svojih čina i pod silom neodoljivog i nerastumačivog nagona, slobodan u dalekom stranom svijetu, kroz nekoliko je dana uzastopce kročio stazom, koju mu je pokazao „Bel-Ami": nekoliko dana uzastopce svraćao se oko podna k onoj klisuri i za vrijeme najveće žege prosjedio tamo dva do tri sata, gledajući u prozirnu vodu. Ali more bijaše nepomično i nije se u njem kupala sirenska Berilla.

Jednog dana, kad je omara dosegla upravo nepodnosljivu žestinu, krene Barbiani pod večer prema onoj klisuri. Sunce je već hvatalo brda. Zrak bijaše zasićen parom, a more malo uzbibano.

Mirni, niski valovi navieštahu dolazak nevremena iz Tripolisa monotono pljuštajući o hridovitu obalu, na kojoj se, nakon kupanja, odmarala Berilla, raspustivši bujnu kosu po pijesku, da joj se osuši. Barbiani dodje onamo, sjedne do nje i započne razgovor, živo ju promatrajući i zagonetno se pitajući, što ga ipak goni ovamo. Najednom osjeti, kako mu je srce žestoko zakucalo, i nesigurnim glasom upita Berillu: — Koliko Vam je godina?

— Za mjesec dana navršit ću osamnajst.

— Živu li Vam roditelji?

— Ne, — odvrati ona. — Otac je umro lani, malo iza moje udaje, a majke gotovo nisam ni poznavala. Ona je umrla, tek što smo došli u Bougie.

— Odakle ste došli? — upita Barbiani, svladavajući se, da zatomi uzbudjenost.

— Iz Palme, — odgovori Berilla nehajno.

— Kako su se... zvali... Vaši roditelji?

— Alberto Portez i Rosaura Ronas.

Vitu Barbiani zamagli se pred očima. Izgubio je svijest o trajanju vremena, a nije takodjer osjećao, da sjedi na tlu. Njegovo biće lebdilo je u neodredjenom prostoru, ne računajući ni s vijekovima, ni sa sekundama, i slijedilo proces sveopće kreacije. Duh, koji je istodobno sve vidio i znao, i za kog nije postojao kronološki tečaj dogodjaja, razlučio se evolucijom; što je u čišćem sloju, to je suvereniji: to je teogonija. Iz taloga stvara se materija; njeni dijelovi spajaju se s nižim slojevima duha: to je kosmogonija. Iz nevidljivog i netjelesnog duha nastaje uslijed doticaja s materijom eteričko, pa onda plameno biće. Plamen žeže, ali duh ne izgara u plamenu, već plamen u duhu. Ohladjuje se i postaje protoplazmom, bićem, što bez predočba neposredno reagira na vanjske učinke, i bićem, iz kog postaje čovjek. U beskonačnosti stvara se kaos, iz kaosa svemirski svijet, u kom plovi i neznana kugljica Zemlja. Iz voda se pomalja kopno. Duh imade svoje aperceptivne momente, materija svoje. Duh se oslanja na duh, a tijelo, taj najznačajniji tip materije, traži bar kopno, kad nema u blizini klupe ni kreveta. Ali rastočit će crvi drvo i raspast će se kopna. A oslobodjen duh vinut će se u naručaj suverenom duhu i s njim će se „dizati nad vodom". Raspast će se i svemirski svijetovi i preostati samo sveopći duh kao na početku, i lebditi u beskonačnosti, da dalje provodi vječno djelo nama neshvatljivog gradjenja i razgradjivanja... Taj proces proživio je i Vitov elektron duha. Proživio? Čisti duh ne živi, ne traje, jer se on ne ravna prema dimenzijama prostora i vremena. On jest: Ego sum... Proživio je samo u savezu s materijalnim tijelom.

U stupnju razvoja, kad su se na Zemlji javili ljudi današnjeg tipa i brojili po Gregorijevom kalendaru drugu godinu osmog decenija devetnajstog vijeka, sretoše se tri srodna elektrona sveopćeg duha. Dva bijahu već inkarnirana: imadjahu svoje tijelo. Jedno tijelo zvali su ljudi „Vito Barbiani", drugo „Rosaura Ronas." Treći elektron još nije imao tijela. A jedan četvrti elektron bijaše takodjer inkarniran u tielu zvanom „Alberto Portez." Njegovo tijelo i tijelo „Rosaure Ronas" sjediniše se u bračnom životu, i rodi se kćerka, kojoj roditelji dadoše ime „Berilla". Tu zgodu ugrabio je neinkar-

nirani još elektrom i brzo se ušuljao u malo tijelo i obavio ga svojim astralnim bićem. I dok su supruzi Portez ispod ruke šetali u Palmi, njihovi elektromi duha lebdili su u beskonačnosti, odbijajući se. A dotle su se ona tri srodna elektroma privlačila, da se spoje u jedan duhovni atom...

Vito Barbiani razmišljao je o rodjenju Berille. Njegov duh lebdio je najprije slobodno, onda vezan na aperceptivne momente čvrstih uspomena, a onda na čvrsto kopno: obalu ubavog zatona, na kojoj se protegla Berilla, a on sjeo uz nju. Razbudiv se iz snatrenja postao je opet čovjek, koji živi u vremenu i prostoru. Ali duh je slijedio stazu evolucije: žudio za ujedinjenjem srodnih elektrona. Što bijaše njemu kćerka Rosaure? Ništa. A što Rosaura? Idealna ljubovca; zapravo ni to, već jedna erotička iskra. Što ga dakle može odvratiti od ljubavi sa Berillom? Po zakonima ljudskim ništa, ne uvaži li se norma glede preljuba. Ali ima jedan viši zakon, po kojem bi takva ljubav bila rodoskvrnje. Zar bi to prekrasno tijelo živilo, da ga nije zaposjeo onaj elektron duha, koji je potražio mjesto rodjenja, jer su ondje lebdjela dva druga srodna elektrona, dok je duh „Alberta Porteza" lutao stranim svijetom? Jest, taj elektron zacijelo radje bi bio pozaposjeo tijelo, zajednički srodno tjelesima Vita Barbiani i Rosaure Ronas. Ali takvog tijela ne bijaše, pa se uvukao u ljusku, koju je našao. Ta ljuska razvila se u prekrasnu ženu. Njeni roditelji već su mrtva tjelesa. Iz onoga, koje se već davno raspalo, vinuo se duh i lebdi ovdje. I iz onog drugog vinuo se duh. Dva tijela trunu u zemlji, a dva ovdje udišu sparan zrak. Jedan duh luta daleko, a tri se privlače, da se združe u jedan duhovni atom...

— Da se združe... — pomisli Vito Barbiani, klekne i baci se Berilli na grudi.

Berilla vrisne, žestoko ga gurne od sebe, naglo ustane, površno smota kosu, nasmjehne se i porugljivo reče: — Tek je jedan otišao, već je drugi došao! Sve mi se čini, da Vas je onaj poslao, da me spasite.

— Berilla, ti me ne shvaćaš... Daj mi radje tvoj otrov..., nego da me krivo sudiš, — polomljeno i zdvojno izusti Barbiani, podignuvši se toliko, da je kleknuo na jedno koljeno.

— Nemam ga. Poslušala sam Vaš savjet i uništila ga, kap po kap, u ognju, — govoraše ona, odmičući od njega i osvrćući se glavom uz preziran smijeh. — Proći će Vas crne misli, čim nadjete drugu ženu. Ima ih dosta u Africi.

Barbiani klone i ostane ležati na pijesku. Britka bol ukočila mu je misli. Glavu je naslonio na desnu ruku, a pogled upro u lijevu, što je raširenih prstiju ležala na pijesku, i preko nje u more. Omara bijaše užasna. Pa ipak on oćuti, kako ga cijelim tijelom zebe. Stade drhtati... Pričini mu se tada, da se more uzbibalo. Iz mora ustaje divna ženska pojava, ogrnuta skroz prozirnim velom, stupa po površini vode, približuje se kopnu i primiče k njemu. „Ti zebeš", reče mu, „pa ću te pokriti." I odgrne velo sa svojih bijelih ramena, raširi ga rukama, rasprostre po njem i nestane. Ali čitavo se velo micalo. On pogleda bolje i vidi: to ne bijaše predja, već neizmjeran roj paukova, koji su vlasima bili medjusobno svezani za noge. On se okameni od groze i rastvori oči. Halucinacija je prošla, i otkrila se java: preko prstiju lijeve mu ruke prolazio je ogroman pauk, prolazio i prošao,

i nije ga ujeo. A ona, što je otišla prema gradu, ona, što nije imala otrova, otrovno ga je ujela.

Barbiani je desetak dana odležao u krevetu. Liječnik je držao, da je dobio sunčanicu, pa mu je savjetovao najveći mir. Oporavljajući se, neprestano se sjećaše Barbiani Maupassantovih riječi: „Cospodine bježite odavle, ako ne želite pasti u napast, što Vam ispija dušu i mozak. Bježite..." I čvrsto je odlučio, da se vrati kući, čim se pridigne. Kući? A gdje je njegova kuća, gdje mjesto, koje bi nazvao domajom? Palma nije, ni Barcelona, ni Milano, ni Firenze, ni Venezia. Zar možda njegov rodni grad Rim, prijestolnica kršćanstva? Ili možda one svijetle poljane, gdje vlada Život Vječni? Jest, ondje, ondje, je njegova prava domaja... Nije on Brahmino čedo. Njegov duh nije Brahmin dašak, komu je sudjeno, da se opet povrati *u svog* stvoritelja, na početak beskonačnosti. On je kršteno stvorenje, kršćanska duša, što teži, da stupi *pred svog* stvoritelja, na konac beskonačnosti. Ali može da stupi pred sjaj njegova lica samo u potpunoj, neoskvrnutoj čistoći, bez grijeha... „Čovjek ne može Njega vidjeti i ostati živ." Bog stvoritelj prokleo je čovjeka, jer se dao zavesti od Zmije i jeo zabranjenog voća. Božji Sin otkupio je smrću na križu čovječanstvo od Istočnog Grijeha, sašao nad pakao i otvorio nebeska vrata onima, koji će kreposnim životom i tvrdom vjerom kršćanskom ili skrušenim pokajanjem i krutom pokorom zavrijediti, da dodju u Općinstvo Svetih. Ali trnovit je put do božje slave, pun iskušenja i odricanja, križni put... Njim su kročili Tertullian, Origenes, Sveti Franjo de Sales i Sveti Basilius; njim su prošle kohorte blaženih i svetih mučenika i asketa, mučenica, udova i djevica... — Surcum corda...

— vine se iz grudiju Vita Barbiani spontani uzdah, — Gore srce! Napred u Znaku Križa... pod štitom moje zakletve! Napred, najprije onamo na istok, da na ruševinama grada Abelita ponovim svoju zakletvu... A onda u Vječni Grad... i u Vječno Blaženstvo!

XXI

NJEŽAN LEPTIR

Barbiani se pridigao. I more se umirilo nakon strašnih oluja. Azurno nebo i mirno more opet se gledahu, „uzvraćajući si svoje odraze."

Barbiani hodočastio je u Grad Abelita. Doputovao je u Bône i odsjeo u hotelu Méditerranée. Mjesto mu se vanredno svidilo. Jednoga dana prošeće se do citadele na brežuljku, što dominira nad gradom. Ta citadela šaptala mu je viteške priče o vojni cara i kralja Karla V, miru u Crespy i borbama Francuza s Arapima i Berberima. Drugi dan dodje u dio grada, gdje obitavahu urodjenici. Primitivne kuće pričale su mu, koliko je krvi proliveno u Gradu Jagoda. Treći dan zašao je medju ruševine. Te mu ruševine pričahu, da su nekad nosile ime „Hippo Regius"; u njima stoluju svjetovni vladari, a Sveti Augustin osniva prvi klerički seminar i propovijeda kršćansku nauku; onda dolaze Vandali, onda Grci, Arapi, Turci, Španjolci, Englezi, Amerikanci i Francuzi te razaraju grad: kamen nije ostao na kamenu. Četvrti dan verao se uz korito Sebuze. Oskudni traci vode pričahu mu o neobuzdanom žaru afričkog sunca: u njem sahnu potoci i suze, ali ne usahnjuje ljubav ni zloba. Peti dan podje na bedeme luke. Oni mu pričahu, da je ovdje stajao nekad Aphrodisium, grad i hram

Venerin. Šesti dan podje u Grad Abelita, ali ne obnovi zakletve. Zaboravio je na svoju odluku, jer ga je odviše obuzelo i smelo sve ono, što je u tom kraju vidio: svu tragediju čovječanstva. Pleme za plemenom, narod za narodom dolaze, bore se i osvajaju, jednako u ime kulture kao i u ime harača. I religije krče si put. Ali one se razlikuju: Rimljani podižu monument Ljubavi, Gnostici Askezi. Oba monumenta danas su ruševine. Rasplinuše se toliki uzdasi naslade i patnje. Ali ono žarko afričko sunce jednako žeže i uskipljuje krv. Ona teška omara, što omamljuje duh, jednako se valja preko Džebel-Amura i Džebel-Auresa iz blize Sahare, gdje se na užarenom pijesku sunča Zmija. Na vrućem pijesku hladna zmija... Aphrodisium i grad Abelita... Erotika i Askeza... Ne potvrdjuje sve to veliki zakon polariteta? Ne potvrdjuje li i njegov susretaj s Maupassantom, drugovanje s Maestrom Sanrabelli i Donatom Gasperi taj zakon? A sedmi se dan odmarao kod kuće. I Bog se odmarao sedmi dan i bijaše zadovoljan svojim radom, a Barbiani nezadovoljan.

Gledajući sa visokoga balkona svoje sobe, divio se je prekrasnoj metarmofozi prirode: prelazu dana u noć.

Sunce je zapalo. Svjež lahor piri s brda na more i mreška po njem milijune sitnih nabora. Veliki šišmiši strjelovitom brzinom kruže po zraku. Azurno more i nebo postaju ljubičastima, brda sivkastima, a na nebu i po prozorima pale se luči: ovdje dolje svjetiljke, ondje gore blistave zvijezde. Šarenilo dana prelilo se u tri boje: ljubičastu, sivu i zlatnu... Nad horizontom dalekog Tirenskog mora, onamo prema Rimu, lebdile su i nestale u sumračju maglice, jednako purpurne, kao one nad

Rheinom, u kojima se krije Walhalla. Iz daleka čuo se zvuk krilnog roga: pjesma „Večernjoj Zvijezdi." A na zemlju spuštala se „Večernja Fantazija."

„Pred svojom kolibom u mirnoj sjeni sjedi orač; njegovo se ognjište puši: zadovoljan je. Putnik se primiče selu: pozdravlja ga večernje zvono. Mornari se vraćaju u luku. U dalekim gradovima prazne se tržišta i nestaje buke. U tihoj sjenici čeka prijatelje ugodna večera. A kamo ću ja? Smrtnici žive od posla i nadnice. Sve je zadovoljno odmarajući se nakon rada i radeći nakon odmora. A zašto samo u mojim grudima ne miruje žalac?"

— Žalac! — uzdahne Vito.

„Večernje je nebo procvalo. Bezbrojne ruže raspupaše se i zlatan se razotkrio svijet. O, purpurne maglice, uzmite me k sebi, neka se medju vama raspline moj život i moja bol!"

— Bol! — opet uzdahne.

„I kanda preplašen od lude želje uzmiče čar. Postaje tamno, i ja ostajem sam, kao uvijek pod nebom. Daj, dodji, blagi sanče! Odviše žudi srce. Ta ti ćeš, mladosti, nemirna, sanjarska ocvasti. A mirna i vedra dolazi tada starost."

— Starost! — i opet uzdahne te plaho ustane sa stolice. Pričinilo mu se, da su vrata škrinula, i bojao se, da se nije ušuljala u sobu gurava vračara... Nije se pravo usudio ući u sobu, da je ne ugleda i ne čuje njezin pozdrav: „Zvao si me, ovdje sam. Zovem se Morosa Senectus. Laku noć!" Nu sabravši se, stupi odvažno unutra i ugleda usred sobe djevojku, pravi kontrast personifikacije Starosti. Bijaše prekrasna, odjevena evropski, a tipa orijentalna.

— Zapovijedate, gospodine? — upita ona lošim francuskim žargonom, smiješeći se i pokazujući sjajne bijele zube, te stupi sasvim pred njega.

Barbiani je zapanjeno pogleda. Ona nadoveže nekoliko riječi u nekom stranom jeziku, koji se njemu pričini turskim, te očito misleći, da je nije razumio, odmah nastavi arapski: — Zapovijedaš, gospodaru? Zvao si me.

Barbiani odvrati plaho: — Nisam nikoga zvao.

— Onda je zvono samo zazvonilo i pokazalo tvoj broj. Sudbina je tako htjela... Ja sam Zarif Pervane. Arapski znači to „Nježan Leptir." A ti si mirisavi cvijet zumbul. Nježan Leptir došao je, da srkne meda sa mirisavog cvijeta zumbula. — Nu, opazivši, kako je on uzmakao korak natrag i nemilo ju promjerio od pete do glave, nastavi mirno: — Dakle sad me ne ćeš? Kad ćeš htjeti, pozvoni jedanputa, i doletiti će Nježan Leptir, da ubere za svoja šarena krila peluda sa tvojih prašnika. — Rekavši to, odskakuta prema vratima i ode.

Barbiani podje opet na balkon i sjedne. Što se više borio, da ne misli na tu djevojku, to je više osjećao, kako su misli slobodne i neposlušne. Pokušao je, da otjera misli sugestijom odvratnosti: — Turkinja... u evropskoj nošnji... otkrita lica... u hotelu... sobarica... možda samo bludnica... Kako je duboko pala! — Svaka od ovih pomisli bijaše kao jednar tanka koprena, spuštena na njenu dušu. Ali „francuska" nošnja bolje odaje gradju stasa, a ne krije lice. Sve sugeriranje odvratnosti ne mogaše da izobliči njezin divan stas, potamni svijetle joj zube i pocrni rumene joj usne, na kojima titraše toli zavodljiv smiješak: njen zamamljiv lik jednako mu igraše pred očima. Osjećajući se vrlo

umornim, legne. Krevet mu na daleko okružavaše tanka gusta koprena. Zapali svijetlo i stade čitati časoslov. Oko svjetla lepršalo je mnogo sitnih komaraca i jedan liljak. To ga opet sjeti na nju, Zarif Pervane. Da se rastrese, dohvati Bibliju i stade čitati šeštu glavu Geneze: „A kad se ljudi počeše množiti na zemlji, i kćeri im se narodiše. Videći sinovi božji kćeri čovječje, kako su lijepe, uzimaše ih za žene koje htješe." Bijaše to uvod u Nojeve dogadjaje... Bog se razljutio na ljude, što postadoše opaki, i odluči, da ih zatare potopom. Samo Noje, koji bijaše bezazlen svojega vijeka i svagda življaše po božjoj volji, nadje milost u Boga i spasi se u barci sa svojom ženom, tri sina i njihovim ženama. A kad je opći potop prošao, blagoslovi Bog Noja i sinove njegove i reče im: „Radjajte se i množite i napunite zemlju." I metne u oblake dugu poput znaka vječnog zavjeta izmedju Boga i svake duše žive u svakom tijelu, koje je na zemlji, da ne će više biti potopa...

Barbiani zamisli se neko vrijeme, a tada stade čitati Otkrivenje Svetoga Ivana Apostola. Silno se ga dojmila zvijezda Absint, što je pala u vode i od koje postadoše mora gorka. Sjetio se tada one krijesnice, što ju je ugledao kod Ortolanskih Vratiju i što mu je kanda pokazala put u ove krajeve, zasićene žarom i gorčinom. Čitajući dalje otkrivenja ognja, krvi, otrovane vode, pomrčanja, gorostasnih skakavaca, pogušenja ljudi sumpornim dimom i zemljotresom te zakletve andjela, da vremena ne će više biti, tresao se čitavim tijelom i primirio tek kada je duhom zalutao u grad sazdan na dragom kamenju, od zlata i bisera, gdje ne svijetli ni sunce ni mjesec, već slava božja; na obalu Vode Života, bistre kano kristal, uz koju rodi Drvo Života...

Barbiani opet se zamisli neko vrijeme i uze tada čitati Salamonovu Pjesmu nad Pjesmama, nenatkriljivu himnu ljubavi i ljepoti. Ovo ga je štivo ponovno uzrujalo, ali sasvim drugim načinom. Kano tražeći umirenje prodje opet u Novi Zavjet: stade čitati toli mu dobro poznatu Prvu Poslanicu Svetoga Pavla Korinćanima. Dodje do glave sedme, do riječi: „Dobro je čovjeku, da se ne dohvata žene", i zamisli se. Biblija mu klizne iz ruku na pod . . .

Barbiani i dalje razmišljaše, o otkrivenjima Ivana Apostola, Pjesmi nad Pjesmama, savjetima Svetoga Pavla, otkrivenjima na brdu Sinaju, o stvorenju svijeta, istočnom grijehu, prvim ljudima: Adamu i Evi . . . Razmišljajući dosjeti se, da je u historiji čitao, kako su Kaldejcima već kojih 3800 godina prije rodjenja Kristova bile poznate konstelacije zviježdja i pomrčine sunca i mjeseca. I pomisli: — Koliko stoljeća mora da su njihovi astrolozi pratili svemirske pojave? A po Bibliji pada stvorenje svijeta godine 3761. prije Krista! — Sjeti se tada Hiparhovih i Plinijevih brojaka o drevnoj starosti svijeta. Pomisli, da i Valmiki, koji je, gotovo savremenik Mojsijev, spjevao impozantnu Ramajanu, i Viasa, još stariji pjesnik Mahabarate i niza Bhagavata, bijahu ljudi. Oba pjevahu na dalekom istoku ogromne epopeje, iz kojih odisaše već onda drevna kultura. Nije li dakle Adam samo ascendent Nojeve rase, rase potekle iz rodoskvrnja Adamove djece? Zar je moguće, da su se u tih četrdeset vijekova razvile tolike rase? Otkada historija zbori, nisu se Negri, Kitajci, ni svi ostali tipovi nimalo promijenili. Osamnajst je vijekova prošlo od vladanja Flavijevaca, a njegov otac, Ruggero Barbiani, nošaše pravu masku Tita Vespasiana! A koliko je bure i oluje prohujilo baš Italijom, koliko plemena pregazilo taj veliki poluotok! To zbori povijest, u kojoj su pohranjeni dokumenti nebrojenih vijekova, diljem kojih se sve na svijetu radjalo i množilo, po imanentnim zakonima vaselene! „Radjajte se i množite", rekao je Bog, stvoritelj ljudi. To je kazao Noju, koji je svagda živio po njegovoj volji, radjajući djecu; to isto Adamu i Evi. Pa zašto ih je onda prokleo, što su ubrali zabranjeno voće? Zašto su se oni zastidili, što su goli? Zašto im je Bog uslijed njihova grijeha, grijeha bludne pohote, Istočnog Grijeha, utisnuo na čelo žig sramote, koji prelazi od pokoljenja na pokoljenje svih ljudi? Prelazi li taj žig i na čelo Indogermana, Kitajaca, Malajaca, Tatara, Negra i svih ostalih rasa, osim semitske i kamitske rase? Smiju li sve te rase slobodno da griješe? Ili njihovo kršenje zapovijedi božje nije grijeh? Ne potpadaju li oni pod vlast Boga, stvoritelja Adama i Eve? — Ako slobodno griješe, — sve življe i uzrujanije razmišljaše Barbiani, — onda i ona smije da griješi, jer je Turkinja, udo tatarske rase. Ali, ja, Rimljanin, udo arijske rase, ne smijem, jer sam primio kršćansku vjeru . . . jer sam se zakleo . . .

Nu već bijaše kasno . . . Razmišljanje uzbunilo mu je svu svijest. U borbi se nadjoše vjerske zasade s jedne, te geološka, etnološka, historička i matematička promatranja s druge strane; askeza i napast . . . Barbiani utrne svijetlo, skoči u krevet i sakrije lice u jastuk. Nu ispred očiju jednako prolažahu legije spektra . . . Okrene se i pričini mu se, da čuje oštro kucanje na vratima. Nu kucaji postajahu sve jači i mukliji. Nastade čitava lomnjava i tutnjava, kao da se pakao otvorio i sva zla Apokalipse istodobno oborila. U tami zasjaše odasvuda crvena svijetla: oči vragova. Demoni gledaju u nj, pružaju kosmate ruke, mašu repovima, biju kopitima i sikću: „Dome-

nico, gle kako požuda gori u tebi i oko tebe... Zarif čeka... Ti moraš..." I lagano se primiču k njemu, a on već ćuti njihov zagušljivi dah. Hoće da vrisne, da zove u pomoć, ali grlo mu je sapeto. Hoće da se baci na pod, da nacrta krug i napiše čarobnu formulu, što ju je otkrio fra Callisto, ali nema krede i prekasno je. Demoni stoje već oko tanane zavjese i navirkuju se kroz prozirno velo. Zavjesa se lagano giba i rastvara...

— Zapovijedaš, gospodaru? — začu se nježan ženski glas. Na rubu kreveta sjedila je Zarif, umiljato ga gledala i gladila mu kosu. — Zvao si me... sada u istinu...

— Nisam zvao... — šane on drhtavo, kano bez svijesti.

— Ne šali se, jesi. Eto, još držiš zvonce u ruci.

— Dakle ipak... Nisam znao...

— Ti ništa ne znaš, zumbule moj. Ali znaš, da me hoćeš cjelivati. Nježan Leptir dolepršao je i srknut će med... — reče ona srčući zrak kroz zube, te se lagano spusti na njegove prsi i takne usnama njegove usne.

Njemu se zamagli pred očima, dah mu stane, osjećaše čvrst pritisak njenih vlažnih ustiju i mlačnu struju neobične naslade, što mu podražavaše čitavo tijelo. Njene usne lagano se stadoše otvarati, i osjeti na svojim ustima njene zube. I zubi se stadoše lagano širiti i obuhvatiše njegovu dolnju usnu, koju je ona uvlačila kao da ju siše. Zatim se lagano digne i otare mu znoj sa čela: — Gle, kako se znojiš.

— Vruće je, strašno vruće... Ja izgaram...

— U tebi gori strast...

On ju ljubezno pogleda, uhvati njenu ruku, cinički se nasmjehne i reče:

— In girum imus noctu, ecce, ut consumimur igni!

— Što to znači? — upita ona.

On odvrati sjetno: — To znači: „Noću kružimo; gle, kako nas izgara plamen!"

— To je plamen strasti... — reče ona, živo ga pogledavši.

— Jest, plamen strasti... Ne izgaraju demoni u plamenim jezicima, što plešu u fantaziji asketa na kružnici fra Callista... Mi sami izgaramo... U nama gori plamen neutišane požude. Naša požuda je naš demon...

— Ne razumijem, — primijeti Zarif.

— Vjerujem, ali ja razumijem; sada tek razumijem...

Barbiani sasvim se umirio. Umirila ga je ova velika spoznaja, što si je trideset godina krčila put kroz razne etape. Te etape jesu: Beatrice Cenci, Rosaura, contessa Gaetana, Attalia, Berilla Mirand i Zarif Pervane. Sila, kojom je ona oborila zapreke i strovalila u bezdan kumire, bijaše jača nego je to mislio Donato Gasperi, kad je Vitu nagovještao: „Bit ćeš jači od napasti, odjenute u žensko ruho, koja će te ismjehivati, a podleći ćeš Napasti, kad ćeš osjetiti njenu ljubav prema tebi." Zafir bijaše zaista nježna. Ali ona ga nije ljubila. Pohodila ga je, da s njim provede kratko vrijeme i za pruženu nasladu primi nagradu. To bijaše dakle njegova obnova zavjeta, obnova na ruševinama Grada Abelita. Zaista na ruševinama! Demoni strasti na juriš su zauzeli tvrdju. Gasperi se preračunao, jer

je Barbiani podlegao Napasti, koja i nije u svom krilu nosila ljubavi. A dogodilo se to pod dojmom onog razmišljanja o postajanju svijeta, prvim ljudima, istočnom grijehu te otkrivenjima na brdu Sinaju; a još više pod dojmom „Večernje Fantazije." Nije se onakva fantazija razbudila samo u mašti Fridrika Hölderlina, koji ju je divnim stihovima opjevao, već i u mašti mnogih drugih idealnih ljudi, fantasta i patnika; i u mašti Vita Barbiani. Nije on jedini, kojega su proganjale misli o metafizičkim problemima. Pa zar i jest čudo, da se zamislio u onu temu, koja ispunjaše cijeli njegov život? U toku tog razmišljanja još nije došao na kraj; još nije formulirao rezultate svoje duševne operacije. Ali uočenje velikih protimba bijaše dovoljno, da izvede juriš na asketske principe. U hladu „Večernje Fantazije" izvodi četa juriš... Njemu sviće, da se nalazi na pragu starosti i pred otvorenim vratima, iza kojih su pohranjena misterija Istočnog Grijeha. „Na juriš!" trubi četa, ruši Askezu, pobjedjuje i u triumfu nosi pobjednika, da u hramu Venere položi prisegu na novi zavjet, zavjet Ljubavi. Ali i Aphrodisium je skup ruševina...

Cijela dva sata mazio se Barbiani s djevojkom. U duši buktila mu strast, ali tijelo bijaše malaksalo. On bijaše jednostavno nemoćan, da prinese pravu žrtvu na oltar Aphrodite. Što je više rasla ta spoznaja, to se više uzrujavao i stidio pred djevojkom, jer joj je postao smiješan. — Ti si propao starac. Takav usahli cviet nije za Nežnog Leptira, — nasmjehne se Zarif i ode.

Barbiani ostade opet izručen samoći i svojim mislima. Ali sada je samoću još teže osjećao: ni demoni ga nisu napastovali. A u duhu nije više radila šarena i nadobudna fantazija: ledeni aksiomi

rezali su mu mozak. Ustane, obuče se i ode na citadelu. Ogleda se naokolo i britkim glasom reče prema zvijezdama: — Položih zavjet, ali ga ne održah. Sagriješih prema kardinalu Rafaelu: u misli. Sagriješih prema sebi samom: u patnji. Sagriješih i prema svom Stvoritelju: Uzbrah zabranjenog ploda sa drveta od znanja dobra i zla. I mirisah ga, jer nije za jelo; duhom se ga naužih. A izgladnjeh, jer ne uzbrah ploda s onog drveta, koji rodi, da se ga jede; držah, da je zabranjeno. Sad bih mogao da pružim ruku još na drvo života: da postanem kao jedan od Njih te do vijeka živim Bog! Ali ova ljudska gamad radja se i množi, i moj će duh opet uljesti u ljusku. Pomozite mi sada vi božanske sile, protivnice inkarnacije, i dajte mi luč, da se snadjem u toj tami...

Njegov se glas razlijegao u noć... i primio odgovor. Sa sjevera, od Rheina, zamnije veličanstvena Wotanova apoteoza. Sa sjevero-istoka, od Rima, čule su se urnebesne riječi: „Spasit ćete samo vjera u uskrsnuće tijela i život vječni!" S iste strane, još iz veće daljine, od Olimpa, zaori žestok udarac Jupitrova groma, popraćen ludim hihotom njegove obscene svojte. Od istoka, sa Sinaja, zamnije mukao glas: „Ja sam Gospod Bog tvoj revnitelj, koji pohodim grijehe otačke na sinovima do trećeg i do četvrtog koljena..." Zamnije, prodje kao vihor i ostavi iza sebe jeku od Medine: „Ne ispituj vrhunaravne tajne i živi, kako ti je Kismet dosudio". A onda, s iste strane, ali još iz veće daljine, dopre gromoran tutanj, kano da grme tri glasa: „Nema onih, koje ti zoveš... Mi svi smo jedno i Ja sam sve. A ti si moj dašak, ti zemaljski prašak, jel kano čovjek, jel kano lav, jel kano ruža, jel kano mrav".

XXII

U SFERAMA VJEČNE ZORE

Na terasi palače Barbiani sjede uz malen stol dva muškarca, jedan sijed, a drugomu biti će izmedju trideset i četrdeset godina. Na stolu leži daska sa 64 crna i bijela polja, a po njoj razbacane šahovske figure. Postrance, u naslonjaču, sjedi treći muškarac, takodjer sijed.

Contesse Silvije i Damasa Barbiani nema: umrli su. Maria Pia udala se u ocvaloj mladosti u Livorno. U domu Barbiani živi samo Vito. Sada sjedi u naslonjaču na terasi. Uz stolić sjede Donato Gasperi i Ernesto di Santafiora, koga je Gasperi uveo u Vitovu kuću. Njih trojica ovako razgovarahu:

G a s p e r i : Što si se, Barbiani, tako zagledao u nebo?

B a r b i a n i : Gledam Polarnu Zvijezdu i razgovaram s njom.

S a n t a f i o r a : Kako ste se baš na nju namjerili?

B a r b i a n i : Ona od svih zvijezda najviše znade. Ona je prva opazila, kako se zemlja na sjevernom polu stala skrućivati: prva je vidila naše pradjedove, kad su skinuli vatrene ogrtače i postali protoplasme.

G a s p e r i : Ti i onako nisi nego osušena protoplasma: Amoeba infima.

S a n t a f i o r a : Dakle Vi ne dijelite nazor, da su ljudi postali od najsavršenijih sisavaca?

B a r b i a n i : Ne dijelim. Ali prihvaćam teoriju Pangeneze.

S a n t a f i o r a : Čitao sam Mantegazzu. On proglasuje nauku o Pangenezi najvećim Darwinovim otkrićem i kaže, da je i Pangeneza bila jedna sakrita klica u svijetu ideja, koju je Darwinov genij otkrio.

B a r b i a n i : Pangeneza i teorija o atavitetu srodne su. O atavitetu pisao je jedan od prvih veleuma, Mojsija: „Ja sam Bog tvoj, koji pohodim grijehe otačke na sinovima do trećeg i do četvrtog koljena." Prokletstvo zbog „Istočnog Grijeha" prelazi na sve potomke Adama i Eve. Mojsija je dakle preteča Darwina.

S a n t a f i o r a : Kad ste baš spomenuli „Istočni Grijeh", slobodan sam primijetiti, da ja ne dijelim službene nazore o tom.

B a r b i a n i : Nego?

S a n t a f i o r a : Dugo već razmišljam, dugo ... Imade ljudi, koji vjeruju i pomiruju se. Imade ih, koji ne vjeruju i bune se. Medju ove spadam i ja s mojim mislima. Obzirom na Darwinove teorije kaže Mantegazza: „Koliko je djela, otpora i raznih pokreta pobudila mnoga nova teorija u bezbrojnoj masi ljudskih moždjana, koji svi, kao ribe u ribnjaku, skaču na površinu, da uhvate hrane." I zaista, Darwina kao i sve velike ljude htjedoše razapeti. Pa zašto da se jadni Santafiora izloži kritici?

B a r b i a n i : Ne izmotavajte se. Molim Vas, razložite, kako shvaćate ... To me upravo zanima.

S a n t a f i o r a : Dakle sasvim u kratko i sve na osnovu Biblije. Bog je stvorio čovjeka po obliku „kao što su oni", i odredio, da se radja i množi. U Edenu bijaše drvo od znanja dobra i zla te drvo od života. Bog je zabranio prvim ljudima, da s tih drveta jedu. Zmija ih je uvjeravala, da ne će umri-

jeti, kako Bog reče, već će postati kao bogovi i živiti do vijeka. Prvi ljudi prekršiše božju zapovijed i preplašiše se. Spoznaše da su goli, i bijaše ih stid. A Bog reče: „Eto, čovjek postao kao jedan od nas, znajući, što je dobro, što li zlo." I protjera prve ljude iz raja, da ne pruže ruke i na drvo od života i do vijeka žive. S time je u savezu i moja teorija o teogoniji i kosmogoniji, iz koje vadim ovo. Najviša duhovna bića su bogovi, niža andjeli, još niža duše, odredjene za inkarnaciju. A iz onih klica života, koje nisu zadobile vlastitu energiju i savladale adheziju, što onemogućuje personifikaciju, postala je materija. Jedna božanska sila pristupa dakle kreaaciji čovjeka, druge se opiru. Bog stvoritelj želi, da se prvi ljudi radjaju i množe; protivni bogovi hoće, da čovjeku osvijetle prednosti duhovnog života, neka se odreče spolnog doticaja i onemogući dalju inkarnaciju. Ukratko: božja zabrana nije se mogla odnositi na spolni život. I zato se čovjek, tek kad je saznao za prednosti duhovnoga života, zastidio tijela. Teorija o Istočnom Grijehu nikla je . . .

Gasperi: . . . u katakombama. Značajno! Ista teorija, koju sam već od tebe čuo.

Barbiani: Nije tako. Ovo, što Santafiora razglaba, ovo je teorija. Ono, što sam ti ja kazivao, to su činjenice, epizode mog života, to je formula mog iskustva. Ja nisam nikaki reformator. Reformatori hoće, da se drugi prilagode njihovim teorijama. Meni je svejedno, kakove nazore drugi imadu. Santafiora! Budite uvjereni, Vaša je teorija ženijalnija i ugodnija nego moje iskustvo.

Gasperi: Ugodnija da, ali ugodna nije. Mrzim sva ta metafizička, mistička, religiozna, kakogod hoćete, umovanja, koja samo razaraju živce, a da čovjek nema ništa od toga.

Santafiora: Zato treba „vjerovati i buniti se". Vjera umiruje, a buna dokazuje egzistenciju razbora. Bez vjere čovjek ne može da bude. Zato i sve religije imadu vrlo sličnih momenata. Vjera je duševna potreba svakog čovjeka. I najinteligentniji ljudi istražuju istinu i padaju u mistiku. Sve religije zavile su vrhovna bića u plašt tajnovitosti. Porušimo li sve religije, ljudi će stvorit nove.

Gasperi: Imate pravo. Ljudi osjećaju potrebu vjerozakona. I ja ju osjećam. Pitam se samo, koji vjerozakon da odaberem. Držim, da se sve vjerske teorije, starinske i najmodernije, što si istom krče put, mogu svrstati u dvije glavne grupe. U prvu spadaju vjere, koje ne hite u nedostižive sfere; u drugu protivne. Ova potonja grupa dijeli se opet u dvije skupine. U jednu spadaju teorije, koje se sjedinjuju u temeljnom načelu povratka na početak beskonačnosti: prvotni fluid raščinja se, prolazi sve faze kreacije materije i duha i vraća se u prvotno stanje. U drugu spadaju teorije, koje od početka razlučuju duh od materije. Pitajte se sada, da li je duh stvorio materiju ili je sama nastala, nisu li duh i materija u stanovitom stadiju evolucije srodni ili jednaki; što ima da postane od materije; čemu čišćenje duha kroz materiju, naročito kroz reinkarnaciju? Prije nego dodjete do rezultata, poludit ćete, ako već sada . . . Pardon . . . Nu kako potvrdih, ljudi osjećaju potrebu religije. I ja ju osjećam. Ali ne priznajem nijedan od onih vjerozakona, koji razaraju mozak, ako ih čovjek proučava. Spomenuste Darwina i atavizam. To i ovdje dobro dolazi. Kako mi nosimo u svakom končiću tjelesne naše sastojine u nama preporodjeni končić istog dijela tijela naših otaca i dje-

dova, tako prelazi i kolorit duše od pradjedova na unuke. Sve badava; mi se možemo opirati, koliko hoćemo, ali naši nazori ostaju ipak odraz mišljenja naših starih. To je ono, što se zove narodnom dušom. Mi smo Talijani, naši oci Rimljani. Gledajte ovamo u sobi sliku Ruggera Barbiani: izrezan imperator Vespasian!

Santafiora: Istina, rimska zvijezda počela je zapadati, kad je u Rim stala prodirati nova vjera iz Judeje. A zapala je, kad je „Constantin svratio s puta orla, koji je za Enejom letio".

Gasperi: Enea donio je helensku vjeru u Italiju. Ta je vjera fundament naših otaca. Ta živi i danas u našim srcima. Ona je puna šale i tragedije. Zanesla je najslavnije pjesnike, bodrila viteške vojskovodje. Naš Jupiter, Apollon, Juno, Venera; naše Gracije, Muze, Fauni... Koliko poezije! To je moj vjerozakon. A Horacijeve ode te Ovidove Metarmofoze i Ljubavi: to je moje evandjelje. Njega, koji je uz hladne vode Sulmona rodjen, u progonstvu patio i razmišljao o reinkarnaciji duša, njega, njegova će djela, njegove Poslanice,vijerne mu službenice, čitati potomstvo, dok postoji Martov Rim, i dalje...

„Duše ne poznaju smrti; napustivši prijašnju ljusku,

„Domove traže nove, gdje primljene stanuju onda."

Sjećate li se ovih stihova? Ali ne će propasti nione riječi, koje je On, rodjen uz Aufid, na neobičan način prilagodio žici lire". Taj sam vjerozakon slijedio i zadovoljan opet došao amo, u moj rodni grad, da „mi izmorenom od puta na kopnu i moru, od truda i napora, bude azil moje starosti". Štovao sam Veneru, i dugo mi bijaše sklona. Molio sam se Sreći, i tek rijetko je zaostala ili se istrčala, ostavivši uza me okrutnu Nuždu ili Nadu. A kad se već istrčala, ostavila je uz mene i Vijernost, koja se tako rijetko javlja! Ružmarinom sam kitio oltariće svojih Penata. Nisam dodijavao bogovima, ni moćnim znancima. Bijah zadovoljan. A ti Barbiani, da si u mladosti prigrlio rimsku vjeru, ne bi se trebao danas kajati: „Zašto ovaj razbor nisam imao kao mladić, ili zašto mi uz ovaj razbor ne sjaju obrazi?"

Barbiani: Glupost! Odgovori radje jasno: zašto prihvaćaš rimsku mitologiju?

Gasperi: Jer je to vjera, simpatična vjera naših otaca.

Barbiani: Santafiora, što Vi kažete na ovo?

Santafiora: Da iskreno kažem, meni se svidja... Ali ja se ipak ne mogu oteti razmišljanju o teogoniji, kosmogoniji, istočnom grijehu i slobodnoj volji.

Barbiani: Gasperi, čudim ti se. Samo ono, što si od mene čuo, bilo bi dovoljno, da si „šuteći ostao mudar". S tobom više nikada ne ću razgovarati o duhovitim stvarima. Vi me se, Santafiora, neizmjerno doimate s Vašim nazorima. Mi ćemo, nadam se, još razgovarati. Vi imadete pronicav pogled u daleke okultne sfere. Vi razmišljate... A Gasperi prihvaća kult družine obscenih lakrdijaša, jer je to vjera njegovih otaca! Gasperi! Koliko je plemena pregazilo Italiju? Znadeš li ti, da si nesumnjivi potomak Rimljana; da su tvoji stvoritelji lukavi Prometej i Atena? Nije li bog tvojih otaca nosio možda gotsku kacigu? Ili bog majka ne bijaše istovjetan s bogom otaca? Nismo li mi svi Indogermani? Naši ocevi Neolatini bijahu

kršćani. Rimljani su naši djedovi. Zašto da uzmemo baš vjeru djedova naših? Zašto ne vjeru naših pradjedova, Arijaca? Ta vjera mora da je više srodna bila budhističkoj nego grčko-rimskoj, kao što latinskom jeziku više sliči talijanski nego francuski. Podjimo još dalje. Prije nego su individui rasa poprimili oblik, ljudi imadjahu vrlo primitivne oblike. Kako su morali izgledati Hiperborejci, to jest naši šukundjedovi, na ohladnjeloj kori zemaljskoj, u svojim primitivnim oblicima? Koju su vjeru oni imali? A kakovu njihovi ascedenti, koji mora da su izgledali kao ogromni Rhizopodi, to jest protoplasme, za koje se ne zna, bi li ih se svrstalo u carstvo bilina ili u carstvo životinja. A kakovu plameni jezici, kakovu goruća masa, kakovu užarena magla! Što dalje natrag idemo, to je više jedinstvena vjera, to se više usredotočuje u samom individuu. Individualnost se gubi, materija postaje sve sličnija duhu, i kad se individualnost sasvim utopi u općenitosti i materija sasvim združi s duhom, onda je nastala vjera u samog sebe. To sve za sada su tajne... Nu sjeti se, što kaže rimski mudrac Seneca: „Misao naša probija nebeske utvrde, nezadovoljna da znade samo ono, što se očima može vidjeti". To su sve tajne...

G a s p e r i: ...koje mi ipak ne ćemo nikada proniknuti.

B a r b i a n i: ...koje ćemo proniknuti onda, kad se isti proces dovrši prema gore: materija sasvim združi s duhom, a individualnost utopi u općenitosti. Jer onda postaje čovjek kao jedan od Njih. Gdje počima, tu i svršava... Gasperi, ti si me dosta namučio. Čekaj, doći ću ja onamo, u beskonačnu zoru. I kad će nastati prvo gibanje, sabrat

ću svu energiju, da se odcijepim od mase: da dodjem u gibanje. Rasti ću, jačati i osiliti. Postat ću božanska sila i učinit ću klicu života, iz koje se u ovom turnusu razvio Santafiora, svojim andjelom. To će mu biti nagrada za njegove duboke misli. A tebe ću možda učiniti čovjekom. Drugo ne zaslužuješ.

G a s p e r i: Hvala ti unapred, i ne zaboravi, da mi dadeš zdrava crijeva.

B a r b i a n i: Ti se rugaš. Razviti ću te dakle kao vuka.

G a s p e r i: To mi se baš ne svidja. Zato ću ti se osvetiti.

B a r b i a n i: Ti ćeš se osvetiti meni! Ugrist ćeš me, zar ne?

G a s p e r i: Nipošto! Strpljivo ću čekati, dok dodje Kalki i kopitom razmrska cio svijet. Onda, u slijedećem turnusu, ja ću postati svemoguća sila i tebe razviti u bastardu sove i parcova negdje u zviježdju Velikog Psa.

B a r b i a n i: Da nas tko čuje, rekao bi, da filozofiramo. A mi si kratimo vrijeme čavrljanjem.

G a s p e r i: Zakon kompensacije vrijedi i za ovo. Da mi slušamo one, koji filozofiraju, rekli bi, da si krate vrijeme čavrljanjem.

S a n t a f i o r a: Jedno i drugo izilazi na isto: ljudski individui priopćuju si govorom svoje misli.

B a r b i a n i: To upravo dokazuje, kako smo daleko od početnog odnosno konačnog savršenstva. Rhizopodi su mu bliže. Oni se medjusobno stope i bez razgovora saznadu jedno drugome za misli. A kad ih je volja, opet se razidju.

Gasperi: Jules Verneov Ardan, kad su njih trojica putnika na mjesec stali letiti po svom vagonu, uskliknuo je: „Da nas je Rafael vidio!" Pomislite si sada: tri velika komada hladnetine leže na zemlji. To su tri filozofa. Jedan izmedju njih usklikne: „Da nas je Rafael vidio!"

Santafiora: Za tu sliku ne bi trebalo fantazije ni kista Rafaela.

Gasperi: Oprostite, nisam više mislio na Rafaela Santi, nego na Rafaela di Granara...

Barbiani: Pusti ga, neka počiva u miru. On je veći u svojoj tvrdoj kršćanskoj vjeri, nego mi u našoj dvojbi. I sretniji je. Santafiora! Znajte, da su najnesretniji oni, koji vjeruju i pomiruju se.

Gasperi: Ali kako mogu inteligentni pripadnici raznih konfesija vjerovati u norme svog vjerozakona, dok postoje otkrića Newtona, Laplacea, Fridrika Humboldta, Volte, Edisona i tolikih drugih genija?

Barbiani: U tom leži upravo ona tajna moć, koja čini čovjeka sretnim. Što nas religije naučaju? Sve nas jednako naučaju prezirati sama sebe... Religije i nisu nego rezultat sveukupnog prezira, što napunja nutrinu ljudi, spram samih sebe. Znanosti promatraju svijet, kakav jest; traže istinu. Ali ta istina odvratna je; ne zadovoljuje nas. I zato posiže čovječanstvo za religijama. U njima kodificira sve svoje ideale. Onda ih opet izrabljuje u materijalne svrhe, okaljane reformira, stvara nove, ali svima jednako izvodi početak iz vrhunaravne objave. Jer ono, što potječe od ljudi, ono je znanost: i najviši čovjek ipak je samo čovjek, jer „nas sve čeka jedna Noć, i svi moramo

krenuti jednim putem, što vodi u Smrt". A sada laku noć. Vi možete ostati. Ja idem spavati... A propos, Santafiora, ne pripovijedajte dalje... Ima pogibeljnih ljudi, koji, gdje što čuju, poberu kao gradivo za romane. Šta si je morao o meni misliti slavni Maupassant, kad smo se vozikali morem u čarobnom zatonu Bougie? Šutio sam kao riba, bojeći se, da ne bi u meni otkrio podesnog protagonistu za novelu ili roman. Čuvajte se takovih ljudi. Oni izvrću džepove, zavirkuju u ladice, raščinjaju tijelo i dušu...

Gasperi: To još ne bi bilo tako opasno. Nu pomisli, da dodje tkogod na pomisao, da osnuje vjersku ligu za uništavanje ljudskog roda!

Barbiani: Imade nas svakojakih. Svaki pojedinac raznoliko misli. Ali naša ukupnost, to jest čovječanstvo, ne pokorava se nazorima pojedinaca. Ono slijedi svoj poziv. Nije ga smetalo, što se neki Barbiani bio urotio protiv njegova opstanka. Niti bi ga zabrinulo, kad bi tkogod osnovao ligu za uništavanje ljudstva. Sudbina čovječanstva nije uništenje, već evolucija uz poj Pjesme mudrog Salomona. Laku noć!

— — — — — — — — — — — — —

Vi me zaklinjate, neka ne budem škrt riječima, neka Vam pišem... pišem...

Dragi Santafiora!

Eto Vam mnogo pisarije. Vi znadete, da me dnevne sitnice ne zanimaju. Ne zanimaju ni Vas. Posegoh dakle za drugim predmetom. Opisah reminiscence iz kratkog doba našeg drugovanja. A što prelazi reminiscence, to je njihov spektar, to

su njihove zrake, prošle kroz prizmu fantazije. Zar nije ljepše letiti u carstvu sanja, nego gmizati po ovom opakom svijetu, što zaudara po samom materijalizmu. Užasna sila gravitacije drži nam tijelo prikovanim uz zemlju. Ali duh može da se vine u sfere vječne zore...

Srdačno Vas pozdravlja

odani Vam

Tomo Čumpelić

U Zagrebu, dana 29. marta 1921.